

ISSN 2219-5882

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

Elmi-nəzəri və praktiki jurnal

№1 (31)

2020

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
PRAKTİKİ JURNAL

*"Kitabxanaşünaslıq və informasiya" jurnalı
08.10.2010-cu il tarixində Beynəlxalq ISSN
Mərkəzi (Paris, Fransa) tərəfindən 2219-5882
nömrəsi ilə ardı davam edən nəşrlərin
beynəlxalq reyestrinə daxil edilmişdir.*

№ 1 (31)

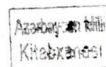
241857

AZƏRBAYCAN
MILLİ KİTAPXANA

<https://ricest.ac.ir/>

<http://anl.az>

Bakı – 2020

Təsisçi və
baş redaktor:

Abuzər XƏLƏFOV

*Əməkdar elm xadimi, BDU-nun fəxri
professoru, BMT yanında Beynəlxalq
İnformasiyalaydırma Akademiyasının
akademiki, tarix elmləri doktoru,
professor*

Baş redaktor müavini:

Azad QURBANOV
*fəlsəfə doktoru
(fizika-riyaziyyat elmləri üzrə), dosent*

Məsul katib:

Pərviz KAZİMİ
*Fəlsəfə doktoru
(tarix üzrə), dosent*

Redaksiya heyəti:

Zülfü Toman, *Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru*
Roman Motulskiy, *Belarus Milli Kitabxanasının direktoru*
Aybaniz Əliyeva-Kəngərli, *filologiya elmləri doktoru*
Xəlil İsmayilov, *tarix elmləri doktoru, professor*
Umutkan Munalbaeva, *Qazaxıstan Milli Akademik
Kitabxanasının direktoru*
Kərim Təhirov, *fəlsəfə doktoru (tarix üzrə), professor*
Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru
Mayıl Əhmədov, *Prezident Kitabxanasının direktoru*
Aleksandr Verşinin, *Rusiya Milli Kitabxanasının baş direktoru*
Vadim Duda, *Rusiya Dövlət Kitabxanasının baş direktoru*
Tamara Vileqjanina, *Yaroslavl Mudry adına
Ukrayna Milli Kitabxanasının baş direktoru*
Elçin Əhmədov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Knyaz Aslan, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Nadir İsmayilov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135, 16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1073, Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küç. 23
Bakı Dövlət Universiteti, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 508
Telefon: (+994 12) 439-05-47.
№1(31) 2020

© "Kitabxanasızlıq və informasiya", 2020, № 1(31).

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал «Библиотековедение и информация»
включен Международным Центром ISSN
(Париж, Франция) в продолжающиеся
издание международного реестра под
номером 2219-5882 с 08.10.2010

№ 1 (31)

<https://rice.ac.ir/>

Azərbaycan
Milli kitabxanası

<http://ml.az>

Баку – 2020

Учредитель и
главный редактор:

Абузар ХАЛАФОВ

*Заслуженный деятель науки,
почётный профессор БГУ,
Академик Международной
Информационной Академии при
ООН, доктор исторических наук,
профессор
Азад ГУРБАHOV
доктор философии (по физико-
математическим наукам) доцент
Парвиз КАЗЫМИ
Доктор философии
(по историческим наукам), доцент*

Зам. главного редактора:

Ответственный секретарь:

Редакционная
коллегия:

*Зулфи Томаи, директор Национальной библиотеки Турецкой
Республики
Роман Мотульский, директор Национальной
библиотеки Беларуси
Айбеннз Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук
Халид Исмаилов, доктор исторических наук, профессор
Умуткан Муналбаева, директор Национальной
библиотеки Казахстана
Керим Тахиров, доктор философии (по историческим наукам)
профессор, Директор Национальной библиотеки
Азербайджана
Майл Ахмедов, директор Президентской Библиотеки
Александр Вершинин, генеральный директор Российской
Национальной Библиотеки
Вадим Дула, генеральный директор Российской
Государственной Библиотеки
Тамара Вилегжанина, генеральный директор Национальной
Библиотеки Украины имени Ярослава Мудрого
Эльчин Ахмедов, доктор философии (по педагогическим
наукам), доцент
Князь Аслан Доктор философии (по педагогическим наукам),
доцент
Надир Исмаилов, доктор философии (по педагогическим
наукам)*

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 3135, 16.03.2010.

Адрес редакции: Аз 1073, г. Баку, ул. Захида Халилова 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, 4-ый этаж, кабинет № 508
Телефон: (+994 12) 439-03-66
№1(31) 2020

© "Библиотекословие и информация", 2020. № 1(31)

LIBRARY SCIENCE AND INFORMATION

SCIENTIFICO-THEORETICAL
AND PRACTICAL JOURNAL

*The journal of «Library science and information» dates in
08.10.2010 was included to the international schedule by ISSN
Centre (Paris, France) numbered 2219-5882 with the regulation of
publications to be continued.*

№ 1 (31)

<https://rlceist.ac.irl/>

Azərbaycan
Milli kitabxanası

<http://anl.az>

Baku – 2020

Founder and
Editor-in-chief:

Abuzar KHALAFOV

*Honoured Science worker, honored
professor of BSU, Academician of
International
Information Academy by UNO,
Doctor of History professor*

Assistant editor-in-chief:

Azad QURBANOV
*Doctor of Philosophy
(on Physico-mathematical) docent*

Executive Secretary:

Parviz KAZIMI
*Doctor of Philosophy
(of History)*

Editorial board:

Zulfi Toman, *Director of the National Library of Turkey*
Roman Motulskiy, *Director of the National Library of Belarus*
Ayyaniz Aliyeva-Kangarli, *Doctor of Philology*
Khalil Ismayilov, *Doctor of History, professor*
Umutkan Munalbaeva, *The director of the National Academic
Library of Kazakhstan*
Karim Tahirov, *Doctor of Philosophy (on History), professor*
Chief of the National library of Azerbaijan
Mayil Ahmadov, *Chief of the Presidential Library*
Alexander Vershinin, *General Director of the Russian
National Library*
Vadim Duda, *General Director of the Russian State Library*
Tamara Vilezhanina, *General Director of the National
Library of Ukraine named after Yaroslav Mudryi*
Elchin Ahmedov, *Doctor of Philosophy (on Pedagogy), docent*
Knyaz Aslan, *Doctor of Philosophy (of Pedagogy), associate
professor*
Nadir Ismayilov, *Doctor of Philosophy (on Pedagogy)*

Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate 3135, 16.03.2010.

Address of the editorial office: Az 1073, Baku city, Zahid Khalilov str. 23
Baku State University, educational building №2, 4th floor, room №508
Phone: (+994 12) 439-03-66
№1(31) 2020

© "Library science and Information", 2020, №1(31).

**AZƏRBAYCAN KİTABXANAŞÜNASLIĞININ PATRIARXI,
AZƏRBAYCANIN "BAŞ KİTABXANAÇISI"**

TAHIROV K.M.

*M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor*

Məqalədə Azərbaycan kitabxanaşünaslığının patriarxi, Əməkdar Elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdcüsü, BDU-nun "Fəxri professoru", tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Ali oğlu Xələfovun fəaliyyətindən, onun Azərbaycanda Kitabxanaşünaslıq elminin banisi olduğundan, respublikamızda ali kitabxanaçılıq təhsilinin formalaşmasında və inkişafındakı danılmaz rolundan, elmi-yaradıcılıq fəaliyyətindən, bu gün bütün kitabxanaçıların və kitabxanaşünas alimlərin və tələbələrin stolüstü kitablarına çevrilən fundamental əsərlərindən, böyük kitabxanaçıların nəslinin yetişməsində göstərdiyi xidmətlərindən bəhs olunur.

Açar söz: Azərbaycan kitabxanaşünaslığının patriarxi, Abuzər Xələfov məktəbi, kitabxanaçılıq təhsili, Beynəlxalq İnformasiyalasdırma Akademiyası

Azərbaycan təhsilinə, Azərbaycan elminə və Azərbaycan mədəniyyətinə ağır itki üz vermişdir. Azərbaycan kitabxanaşünaslığının patriarxi, çoxminli kitabxanaçılar ordusunun ağsaqqalı, bu gün kitabxana sahəsində çalışanların demək olar ki, hamısının müəllimi, müəllimlər- müəllimi, Əməkdar Elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdcüsü, BDU-nun "Fəxri professoru", tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Ali oğlu Xələfov ömrünün 89-cu ilində vəfat etmişdir. Abuzər müəllim kimi insanlar heç vaxt ölmürlər, dünyalarını dəyişirlər, belə dahi şəxsiyyətlər öz əməllərlə, yaratdıqları və yazdıqları ilə, yetişdirdikləri və əlindən tutub elmin dolanbac yollarında addımlatdığı tələbələrindən hafizəsində əbədiyyətə qovuşurlar. Abuzər müəllim elmdə təkrarolunmaz məktəb-"Abuzər Xələfov məktəbi"-ni yaradan, yeni cığır açan bir alim olmuşdur. Onun yaratdığı və dünya kitabxanaşünaslığında, xüsusilə yaxın xarici kitabxanaşünaslıq elmində hamı tərəfindən qəbul edilən elmi məktəb hələ neçə onilliklər ərzində öyrəniləcək və yaşayacaqdır. Elmin zirvələrinə yol açan, böyük elmi kəşflər edən alimlər, ziyalılar çox olmuşdur və indi də vardır. Ancaq bütün bir elm sahəsini yaradan, yarım əsrdən çox bir müddətdə onu ayaqda saxlayan, ayrıca bir elm sahəsinin inkişafı onun adı ilə bağlı olan, bütün bir elm sahəsinin və mütəxəssislər ordusunun ağsaqqalı olan alimlərimiz isə çox azdır. Bəlkə də barmaqla sayılacaq qədərdir. Abuzər müəllim möhür belə bir nəhəng şəxsiyyət idi. Böyük alimin özünün yazdığı kimi, bir vaxtlar "ayaqyalın" Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Cil kəndindən Bakıya gələn gənc oğlan kitabxanaçılıq ixtisa-

sını seçərkən heç təsəvvürünə belə gətirə bilməzdi ki, vaxt gələcək bu sahənin, bu elmin və bu ixtisasın yaşadıcısı, ağsaqqalı və sözün əsl mənasında "patriarxi" olacaqdır.

Həmişə həyatda da, elmdə də yeni çıxır açmaq və hər hansı bir elm sahəsinin təkamül tarixini yazmaq, formalaşdırmaq çox çətin və həm də çox şərfli olur və Ulu Tanrı bu yolu tutanlara şərəf və böyük uğur nasib edir. Möhz Abuzər müəllim də çətinliklərdən qorxmayaraq bu yolu tutur və Azərbaycan kitabxana işinin tarixi səlnaməsini yaratmağa başlayır və bu sahədə ilk dəfə namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə edir, cild-cild kitablar yazır, tarix yarıdanlardan olur. Azərbaycan kitabxanasünaslığı elminin təməlini qoyur, banisi olur, "Abuzər Xələfov Kitabxanasünaslıq elmi məktəbi" yaradır. Bu gün 100 yaşlı Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq və İnformasiya fakültəsinin 4 kafedrasında, respublikamızın aparıcı kitabxanalarında çalışan 100-dən artıq elmi kadrların demək olar ki hamısı, o cümlədən bu sətirilərin müəllifi də "Abuzər Xələfov Elmi Məktəbinin" yetişdirmələridir. Heç təsadüfi deyildir ki, bu gün Abuzər müəllimi böyük fəxrli "müəllimlər müəllimi", "Alimlər müəllimi" adlandırırlar. Yaşının bu çağında da o, BDU-nun ilk "Fəxri professoru" kimi, Azərbaycan kitabxanasünaslığı elminin inkişafına öz töhfələrini verməkdə davam etmiş, kitabxanasünaslıq, bibliograf və kitabşünas elmi kadrlarının hazırlanması işlərinə böyük həvəslə rəhbərlik etmiş, alimlər ordusunun yetişməsi işində öz tələbələri ilə çiyin-çiyinə çalışmışda davam etmişdir, öz elmi bilik və bacarıqlarını gənclərə həvəslə öyrətməyə çalışmışdır. Professor Abuzər Xələfov həm də Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin də təşkilatçısı hesab olunur. Respublikamızda yeganə ali kitabxanaçılıq təhsili verən BDU-nun Kitabxanaçılıq və İnformasiya fakültəsinin 57 il bundan öncə Filologiya fakültəsinin nəzdində bir şöbədən müstəqil fəaliyyətə keçirilmiş, təbəbbüsü də möhz Abuzər müəllimə məxsusdur və görkəmli alim 25 il fasiləsiz olaraq böyük uğurla dekan kimi həmin fakültəyə rəhbərlik etmiş, müxtəlif illərdə, hələ keçmiş sovetlər dövründə də o, bu fakültənin, ixtisasın BDU-dan qoparılmasına çalışan məmurların qarşısına sinəsinə sipər etmiş, nəinki bu ixtisasın hansısa başqa bir ixtisasın yedəyinə verilməsinə imkan verməmiş, burada yüz nəfərdən artıq alimin bu gün də çalışdığı 4 müstəqil kafedra yaradılmasına nail ola bilmişdir. Bununla Abuzər müəllim Azərbaycan kitabxanasünaslığı bir elm kimi təsdiq etdirməyə nail olmuşdur.

Abuzər müəllim 1963-cü ildən bu günlərədək BDU-nun Kitabxanasünaslıq kafedrasına rəhbərlik etmişdir. Onun rəhbərliyi və xeyir-duası ilə onlarla müxtəssis dissertasiya müdafiə edərək elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. Professor A.Xələfov kitabxanasünaslıq-bibliografiyasünaslıq elmi sahəsində müxtəssis, elmi-pedaqoji kadrların hazırlığında da əvəzsiz rol oynamışdır. Ümumiyyətlə, o, Azərbaycanda kitabxanasünaslıq elmi sahəsində bir çox illərə imza atmış, kitabxana işinin tarixi, nəzəriyyəsi,

metodologiyası və aktual problemləri ilə bağlı geniş tədqiqatlar aparən 2 professor, 20-yə yaxın fəlsəfə doktoru və dosent yetişdirmişdir. Tanınmış alim, eyni zamanda 25 nəfər elmlər namizədi və elmlər doktorunun hazırlanmasında elmi məsləhətçi və ya opponent kimi də xüsusi fəallıq göstərmişdir.

Prof. Abuzər Xələfovun Azərbaycan kitabxanasünaslığı tarixində ən böyük xidmətlərindən biri və bəlkə də birincisi, ilk dəfə olaraq Azərbaycan kitabxana işinin tarixinin tədqiqindən ibarətdir. Qədim sumer tayfalarından başlamış, bu günümüzdə də Azərbaycanda kitabxana işinin tarixini zərgər dəqiqliyi ilə araşdıran böyük alimin yazdığı çoxcildlik "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi" kitabı yarım əsrdən artıq bir müddətdə bütün kitabxana işçilərinin, kitabxanasünaslıq sahəsinin bütün tədqiqatçıların stolüstü kitabına çevrilmişdir və neçə-neçə onilliklər boyu böyük kitabxanaçılar nəslinin yetişməsinə də əsərlər öz əhəmiyyətli rolunu oynayacaq və müəllifinə şərəf və şöhrət gətirərək, onu tarixdə və onu tanıyanların, tələbələrinin xatirində yaşadacaqdır.

Bu gün milli mənavi dəyərlərimizin saxlanə yerini, mədəniyyət məbədi hesab olunan Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixinin də ilk tədqiqatçısı möhz prof. Abuzər Xələfov olmuşdur və onun "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi" çoxcildliyində Milli Kitabxananın təşkilatı üçün göstərilən səylər, həmin kitabxananın yaradılması və inkişafının sonrakı mərhələləri böyük fədakarlıqla arxiv sənədləri əsasında tədqiq olunmuş və böyük sevgi ilə qələmə alınmışdır. Hətta 2013-cü ildə Azərbaycan Milli Kitabxanasının 90 illik yubileyi ərfəsinə də Abuzər müəllimin "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası" adlı kitabı nəşr olunmuşdur.

Abuzər müəllim həm də dövrün, zamanın fəvqündə gedən alim olmuşdur, hətta ömrünün son günlərində müasir dövrdə kitabxanasünaslığın qarşısında duran vəzifələrdən, informasiya cəmiyyətində kitabxanaların yeri və funksiyalarından bəhs edən "Kitabxana və cəmiyyət", "Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları" kimi elmi əsərlərini və monoqrafiyalarını da yazmışdır. Yaşının kifayət qədər olmasına baxmayaraq Abuzər müəllim ömrünün son günündə yazıb-yaratmış, ömrünün ən gözəl illərini həsr etdiyi və əbədi olaraq əhdi-peyman bağladığı Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi ərfəsinə "Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının 100 illiyi" adlı 270 səhifəlik monoqrafiyası nəşr olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, prof. Abuzər Xələfov çox məhsuldar alim olmuşdur. Onun Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən nəşr olunan iki cildlik bibliografiyasında görkəmli alimin qələmindən çıxmış 100-ə yaxın kitab, proqram və monoqrafiya, 400-ə yaxın elmi məqalə, hələ də Abuzər müəllim haqqında yazılan 500-ə yaxın müxtəlif yazılar öz əksini tapmışdır.

Prof. Abuzər Xələfovdan sonra Milli Kitabxananın tarixinin sonrakı inkişafı dövrlərini tədqiq edən bütün müəlliflər, o cümlədən dos. Almaz Abba-

sova və bu sətirin müəllifi də öz əsərlərində Abuzər müəllimin tədqiqatlarını əsaslanmışlar və zənnimizcə, hələ bir çox onilliklərdə arxada bu ənənə davam edəcəkdir.

Prof. Abuzər Xələfov həm də böyük elm və təhsil təşkilatçısı idi və uzun illərdir ki, (1972-ci ildən bugünkü) Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Elmi-Metodik Şurasının "Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq" bölməsinin sədri olmuşdur, kitabxanaçılıq təhsili sahəsində bütün proqramların və digər elmi-metodik materialların hazırlanması işlərinə rəhbərlik etmişdir. Eyni zamanda uzun müddət Təhsil və Mədəniyyət nazirliklərinin Kitabxana şuralarının da üzvü olmuşdur.

Abuzər müəllimi abas yerə bütün Azərbaycan kitabxanaçılarının ağsaqqalı adlandırmırlar, çünki bu gün ölkəmizin 10 mindən artıq kitabxanalarında çalışanların demək olar ki, böyük əksəriyyəti bu böyük alimin tələbələridirlər, onun xeyir-duası ilə həyata vəsiqə almışlar, elminizin və mədəniyyətimizin inkişafı yolunda uğurla çalışırlar.

Abuzər müəllimin Azərbaycan Respublikasında təhsilin, elmin və mədəniyyətin inkişafındakı xidmətləri respublikamızın rəhbərliyi tərəfindən, o cümlədən xalqımızın Ulu Öndəri Heydər Əliyev tərəfindən və həm də onun elm, mədəniyyət, təhsil siyasətini böyük uğurla davam və inkişaf etdirən cənab Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilmişdir. Görkəmli alim "Əməkdar mədəniyyət işçisi" və "Əməkdar elm xadimi" fəxri adları ilə, "Sərəf" və "Şöhrət" ordenləri ilə təltif olunmuşdur, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdüçüsü olmuşdur.

Prof. Abuzər Xələfovün 85 illik yubileyi təntənəli şəkildə bütün respublikamızda, o cümlədən Milli Kitabxanada da çox böyük təntənə ilə qeyd olunmuşdur və bu yubiley çərçivəsində keçirilən tədbirlərin birində Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Naziri cənab Əbülfəs Qarayev Abuzər müəllimi Azərbaycanın "Baş Kitabxanaçısı" adlandırmışdır. Zənnimizcə, ölkəmizin 20 minlik kitabxanaçıları ordusunun önündə gedən, hamımızın ağsaqqalı, Azərbaycan kitabxanaşünaslığının patriarxı, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov bu adı ləyaqətlə daşımağa haqqı olan bir alim, ziyalı olmuşdur!

Amansız ölüm onu sıralarımızdan apararsa da, onun əziz xatirəsi onu tanıyanların, onunla çiyin-çiyinə çalışan və onun yetişdirdikləri mütəxəssislərin və alimlərin xatirində daimi yaşayacaqdır!

ПАТРИАРХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ, «ГЛАВНЫЙ БИБЛИОТЕКАРЬ» АЗЕРБАЙДЖАНА

ТАХИРОВ К.М.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о деятельности патриарха азербайджанского библиотековедения, Заслуженного деятеля науки, Заслуженного работника культуры, персонального пенсионера Президента Азербайджанской Республики, «Почетного профессора» БГУ, доктора исторических наук, профессора Абузара Алы оглы Халафова, являющийся основоположником библиотековедения в Азербайджане, а также о его неоспоримой роли в формировании и развитии высшего библиотечного образования в стране, о научной и творческой деятельности, о его фундаментальных трудах, которые стали сегодня настольными книгами всех библиотечных работников, библиотечников и студентов, о немалых заслугах в формировании будущих великих библиотечников.

Ключевые слова: патриарх азербайджанского библиотековедения, школа Абузара Халафова, библиотечное образование, Международная Академия Информатизации.

PATRIARCH OF THE AZERBAIJAN LIBRARY SCIENCE "CHIEF LIBRARIAN" OF AZERBAIJAN

TAHIROV K.M.

SUMMARY

The article provides information about the activities of the patriarch of the Azerbaijan library science, Honored Scientist, Honored worker of culture, Honorary pensioner of the President of the Republic of Azerbaijan, "Honorary Professor" of the BSU, Doctor of historical sciences, and the founder of Library science in Azerbaijan professor Abuzar Ali oglu Khalafov, as well as his undeniable role in the formation and development of higher librarianship education in the Republic, his scientific and creative activity, his fundamental works that have become table books of almost all librarians and library scientists, and his services in the development of a generation of great librarians.

Key words: Patriarch of the Azerbaijan library science, The Abuzar Khalafov school, librarianship education, International Informatization Academy

ÖLÜMSÜZLÜK ZİRVƏSİNDƏ

ƏHMƏDOV ELÇİN

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent

Başçər övladı dünyaya gəlişindən son mənzilə köçənədək kamillik zirvəsinə yüksəlir, qurub yaradır, cəmiyyətə fayda verir. İnsanın kamillik zirvəsinə yüksəlməsinin fəvqündə əl tutmaq, məktəb yaratmaq, ziyalı ordusu yetişdirmək və sağlığında qiymətini almaq ölçülüb-biçilməmiş başçəri dəyərlərdir. Azərbaycanın elm, təhsil, mədəniyyət mühitinin korifeyi Azərbaycanın olan mərhəmətli Abuzar Ali oğlu Xələfov bu dəyərlərin nümunəvi daşıyıcısı olmuşdur. 2020-ci il aprel ayının 27-də ömrünün 89-cu yaşında dünyasını dəyişən A.Xələfov Azərbaycan kitabxanaşünaslığı elminin, kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin formalaşmasında misilsiz xidmətlər göstərərək böyük bir elmi məktəb yaratmışdır.

XX əsrin II yarısından müasir dövrdə Azərbaycan ziyalı mühitinin dəyərli etiketlərə malik olan nümunəvi ziyalıları var ki onlar yüksək işgüzarlıqla dövlətçiliyimizə uğurla xidmət edirlər. Bu gün Azərbaycanın ictimai-siyasi, elm, təhsil, mədəni həyatında tək-tək yaşlı nəslin nümayəndələrinə rast gəlmə bəzən ki, kifayət qədər işgüzarlıqla dövlət və dövlətçiliyə xidmət göstərir. Bu gün yaşlı nəslin nümayəndələrinin elm, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə fəaliyyət göstərən uzunmüddətli fəaliyyət sahəsində elmi məktəb yaradan, böyük uğurları olan ziyalılarımız ön cərgəyə dəvət olunurlar.

Prezident İlham Əliyevin çıxışlarında işgüzar və qabiliyyətli, yüksək dəyərlərə malik olan ziyalılara etimadla yanaşması böyük təcrübəyə malik ziyalılara cəmiyyətdə hər zaman ehtiyacın duyulmasını bariz nümunəsidir. 2019-cu il noyabr ayının 25-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə görkəmli ziyalı Abuzar Ali oğlu Xələfov Bakı Dövlət Universitetinin 100 illiyi münasibətilə "Şərəf" ordeninə layiq görülmüşdür. Qeyd etmək lazımdır ki, Abuzar Xələfov XX əsrin II yarısından müasir dövrdə Azərbaycanın ictimai-siyasi, elm, mədəniyyət, təhsil və sosial həyatında işgüzar fəallıq göstərmiş və daim dövlət tərəfindən diqqət və qayğı ilə əhatə olunmuşdu. Həmçinin demək olar ki, sağlığında öz layiqli qiymətini almışdır. Əməkdar mədəniyyət işçisi, Əməkdar Elm Xadimi, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Prezident Təqəddüslü, Şərəf ordeni, Şərəf ordeni, BDU-nun Fəxri professoru kimi təltiflərə malik olmuş A.Xələfov ömrünün son anlarındakı öz zəngin təcrübəsini yaratdığı kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin yetirmələrinə öyrətməklə yanaşı, Bakı Dövlət Universitetində ali təhsilin müasir innovasiyalarla təmin olunması istiqamətində dəyərli tövsiyələr vermişdi. Daim əzmlə və işgüzarlıqla çalışan, dövlət başçısının yaşlı və işgüzarlığı olan insanların yeni yüksəliş illərində fəaliyyətə cəlb olunması ça-

ğırlarına məmnunluqla əməl etmiş A.Xələfov XX əsrin II yarısından ali kitabxanaçılıq təhsilinin təkilatçısı olmaqla yanaşı, kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin bünövrəsini qoymuş və bu elmi istiqamətdə 40-a yaxın alim ordusu yetişdirmişdir. Onun kitabxana informasiya fəaliyyətinə dair dərsliləri, sanballı monoqrafiyaları bu gün də kitabxana-informasiya ali təhsilinin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir edir. Kitabxanaşünaslığın elmi-nəzəri məsələlərinin işlənməsi, Dövlət kitabxana siyasətinin tətbiqi məsələləri, kitabxana və informasiya proseslərinə texnoloji modelin tətbiqi, innovativ yanaşmalar hər zaman A.Xələfovun elmi fəaliyyətinin stimullaşdırıcı parametrləri olmuşdu.

XX əsrin II yarısından ömrünün son günlərində A.Xələfovun elmi tədqiqat və tədris prosesinin təşkilindəki fəaliyyətinin, ali peşə təhsilinin təcrübə və elmi nəzəri məsələlərinin parametrlərinin müxtəlif ideoloji mərhələlərdə dövlət siyasətinin atributları ilə əlaqələndirilməsi alimin elmi fəaliyyətinin prioriteti sayılırdı. Görkəmli alimin bu istiqamətdə təşəbbüsü də daim maraqla qarşılanmışdır. Məsələn o, 1995-ci ildə may ayının 17-də "Azərbaycan" qəzetində "Milli dövlətçiliyimiz nəminə" adlı məqalə ilə çıxış etmiş, milli ideologiyamızın, milli dövlətçilik ənənələrimizin əsas məğzi - özünün müxtəlif dairələrdəki çıxış, məruzə və nitqlərində əks etdirən Heydər Əliyevin əsərlərinin ayrı-ayrı məcmuələr və ya kitablar şəklində buraxılması təşəbbüsünü irəli sürmüş və onların respublikanın bütün tip kitabxanalarında yerləşdirilməsini təklif etmişdir.

Alimin yarım əsrlik pedaqoji fəaliyyəti dövründə demək olar ki, kitabxanaşünaslığa dair bütün fənlərin elmi-nəzəri məsələləri işlənməmişdir. Onun nəşr etdiyi "Kitabxanaşünaslığa giriş", "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi", "Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası", "Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları" adlı dərslilərdə dövlət siyasətinin ali peşə təhsilində motivləşməsinə təmin etmişdir. Onun 2003-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının qərarı ilə ölkəmizdə ilk dəfə olaraq "Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri" seriyasından Azərbaycan Respublikasının dünya şöhrətli prezidenti H.Əliyevə həsr olunmuş bibliografik məlumat kitabı Azərbaycan dilində 5000, rus dilində 3000 və ingilis dilində 2000 nüsxə ilə çap edilməsi həm onun elmi əhəmiyyətinin miqyasını, həm kütləvililiyini, həm də oxucu auditoriyasının genişliyini təsdiqləyir, eyni zamanda Heydər Əliyev şəxsiyyətinə və yaradıcı irsinə tükənməz marağın get-gedə daha da gücləndiyi faktiki sübuta çevrilir.

Alimin digər tədqiqatlarında qeyd etdiyimiz kimi, kitabxana quruculuğunun dövlət siyasəti məsələləri öz əksini geniş tapmışdır. Ümummilli Lider H.Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi hər iki mərhələdə dövlətin kitabxana siyasəti A.Xələfovun 2006-cı ildə 312 şəhərlə "H.Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi" adlı monoqrafiyasında öz əksini tapmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, A.Xələfov 70 ilə yaxın bir müddətdə Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsilində kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinə rəhbərlik etmək-

lə yanaşı öz fəaliyyətini daim dövlətçilik ənənələri ilə uyğunlaşdırmışdır. Dövlət, dövlətçiliyə sədaqətə xidmət, ictimai-siyasi, ideoloji prosesləri izləmək, təcrübə və nəzəri problemlərin təbiiqində əldə rəhbər tutmaq alimin fəaliyyət parametrlərinin əsas təsisinə çevrilmişdir.

A.Xələfov milli dövlətçiliyimizin tərəqqisində kitabxanaların rolunun əvəzsiz olduğunu öz məqalələrində, çıxışlarında döna-döna vurğulayırdı. Ümummilli Lider H.Əliyevin söylədiyi "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir" fikrini yüksək qiymətləndirən kitabxanaşünas alim öz elmi əsərlərində dəfələrlə vurğulamışdır ki, unudulmaz dövlət başçısının bu əvəzsiz fikri kitabxana-informasiya fəaliyyəti haqqında dövlət siyasətinin başlıca mühüm amilini təşkil edir.

Son dövrlərdə təhsil sistemində yeni standartların tətbiq edilməsi təhsilin qabaqcıl dünya təcrübəsinə uyğunlaşdırılması və bu sahədə aparılan islahat proqramlarının yerinə yetirilməsi sahəsindəki uğurlu fəaliyyəti bu gün kitabxana-informasiya fəaliyyətində özünü biruzə verir. Kitabxana-informasiya fəaliyyətinə kompüter texnika və texnologiyasının tətbiqi nəticəsində kitabxanaların sosial funksiyalarının daha da artdığını bildirən "Şərəf" ordenli alim hər zaman qeyd edirdi ki, məhz bu gün informasiya texnologiyalarının kitabxana-informasiya fəaliyyətinə tətbiqi innovativ iş metoduna çevrilir. Onun fikrincə, informasiya kitabxana müstəvisindən üfqi istiqamətdə keçməli, onun bütün funksiyalarının inkişaf yolunu işıqlandırmalıdır.

A.Xələfovun elmi fəaliyyət parametrlərində dövlətin siyasi xəttində prioritet istiqamət olan multikulturalizm ideyalarının kitabxana-informasiya fəaliyyətində istiqamətlənməsi əsas və vacib yerlərdən birini tuturdu. Ümummilli Lider H.Əliyevin multikulturalizm sahəsindəki xidmətləri əzəmətli xalqların məkanı olan Azərbaycanda məskunlaşan bütün xalqların firavan yaşamasına səbəb olmuşdur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqaməti yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Dövlətin multikulturalizm siyasətinin parametrlərini əldə rəhbər tutan "Şərəf" ordenli Abuzər Xələfov qeyd edirdi ki, kitabxana-informasiya sahəsində multikulturalizmin təbliği dövlətin bu sahədə prinsiplərindən bəhrələnilir. O, öz fikrini davam etdirərək bildirirdi ki, kitabxana-informasiya müəssisələrinin fondlarını digər xalqların dilində ədəbiyyatın daxil olması, multikultural ədəbiyyatın daxil olması və təbliği imkanlarının genişləndirilməsi, həmçinin kitabxana-informasiya əməkdaşlarının multikultural biliklərlə yiyələnməsi kitabxanaların multikultural sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə stimül verir.

A.Xələfov daim dövlətimiz tərəfindən ona göstərilən etimadı uğurla doğrultmuşdur. Onun layiqli davamçıları bu gün elmi-tədqiqat istiqamətində əzmli çalışırlar. A.Xələfovun alimlər ordusunun gənc üzvlərindən doktorantlar, dissertantlar onun dəyərli etimad göstərməsi ilə öz elmi-tədqiqat işlərini davam etdirirlər. Respublikamızın bu sahədə aparılan elmi-tədqiqat işləri məhz onun dəyərli tövsiyələri ilə uğur qazanır.

Dünya şöhrətli Prezident İ.Əliyevin Azərbaycanda bütün sahələrdə olduğu kimi mədəniyyət, təhsil, elm istiqamətinə qayğı ilə yanaşması, eyni zamanda ağısaqqal ziyalılara etimad göstərməsi və onların təcrübəsindən bəhrələnməsini təqdirəlayiq hal hesab etməsi Şərəf və Şöhrət ordenli, Əməkdar Elm xadimi A.Xələfovun hər zaman işgüzar fəaliyyətinə səmərəli stimül vermişdir.

Dövlətimiz tərəfindən onun elm, təhsil, mədəniyyət sahəsindəki xidmətləri sağlamlıqda qiymətləndirilmişdir. Öz ölümü ilə ölümsüzlük zirvəsinə yüksəlmiş Abuzər Xələfov, dövlətimizin ona böyük saygısı sayəsində 2-ci Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur. O, böyük bir məktəb qoyub getmişdir. Onun ideyaları və göstərdiyi istiqamət biz yetimlərimizin qarşısında məsuliyyətli vəzifələr qoyur. Onun yaradıb formalaşdırdığı kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin üzvləri onun ideyalarının uğurla davam etdirilməsinə əzmli çalışacaqlar.

FOUNDER AND SUCCESS OF AZERBAIJAN LIBRARY SCIENCE - PROFESSOR ABUZAR ALY OGLU KHALAFOV

ELDANIZ MAMMADOV

*Ph.D. in history, a teacher of the "Library science" department of
Baku State University
eldaniz@hotmail.com*

This article is devoted to the scientific, educational and social life and activities of my Teacher with the orders of "Shohrat" (Glory) and "Sharaf" (Honor), Doctor of Historical Sciences, Honored Worker of Science and Culture, Academician of the International Informatization Academy at the United Nations, Honorary professor of the Baku State University, the Founder of Library Science in Azerbaijan, professor Abuzar Aly oglu Khalafov.

Keywords: Abuzar Khalafov, History of librarianship in Azerbaijan, Library, Librarianship, Library Science.

In ancient times, there was a saying: "The teacher said so" (lat. *Master dixit*). According to influential thinkers, the meaning of this phrase is as follows: "The idea that a teacher said so does not mean that it will always be so. It is for the student to develop this idea. That is, the teacher said so, and it seems to me that the continuation of this idea, namely the continuation. It means that, the student is the continuation of the teacher".

According to my way of thinking, one of such influential teachers was the prominent intellectual of Azerbaijan, world-famous scientist of Library Science, Professor Abuzar Aly oglu Khalafov (1931-2020).

In the history of mankind there were individuals who were never forgotten their lives and activities, and over time they become more radiant. The people of Azerbaijan have always believed on such sons who relied on the value of their words and the depth of their intellect.

Professor Abuzar Khalafov was one of such sons of Azerbaijan. He lived a useful life, was the founder of Library Science and created great Library School in Azerbaijan. He was a high-level scientist, an experienced teacher and leader, an active public figure. His effective research activities became wide popularity both in Azerbaijan and abroad.

Abuzar Aly oglu Khalafov was born on December 25, 1931 in the village of Jil of Chambarak (Krasnosyelsk) region of Goycha district of Western Azerbaijan in a peasant family. Here he received an incomplete secondary education, combining his studies during the Second World War with work on the collective farm of his native village. In 1950, after graduating from a full secondary school in the village of Tokhludza of

Chambarak (Krasnosyelsk) region, entered the Library department of the Philological faculty of Baku State University. As a student, showing exceptional academic ability, he made reports on the scientific and student conferences, and for these works repeatedly awarded with diplomas. After completing his studies, A.A.Khalafov had remained a teacher at Baku State University.

Over the years 1955-2020 A.A.Khalafov worked as a teacher, senior teacher, as a docent, doctor of sciences, professor at the Librarian-information faculty of Baku State University.

In the 1960s, as a result of A.A.Khalafov's researches, were formed scientific findings and provisions on the problems of the history and theory of librarianship. It's also revealed the essence, purpose and working methods of Azerbaijani libraries.

In 1962, thanks to the scientific and organizational activities of A.A.Khalafov, the Library department of the BSU was transformed into the independent Library faculty, and A.A.Khalafov became its first dean. In general, for 25 years as a dean of the Library faculty, A.A.Khalafov effectively worked on the preparation of highly qualified national librarians, bibliographers, who gained great prestige through their initiative, organizational skills and management techniques.

In 1963, he was simultaneously elected to the position of head (from 1963 to 2016, the department has headed by Prof. A.A.Khalafov) of the department of Library Science, where he worked until the last days of his life. Abuzar Khalafov defended the first candidate dissertation "About the history of librarianship in Soviet Azerbaijan (1920-1932)" in 1961, including in 1975 he defended the first doctoral dissertation "History of librarianship in Azerbaijan (1933-1958)", and in 1978 received the title of professor. In accordance with the defense of the first dissertation research on librarianship in Azerbaijan, the status of the *Founder of Library Science in Azerbaijan* was forever associated with the name of A.A.Khalafov. As we can see, the subject of scientific research of A.A.Khalafov was the history of librarianship in Azerbaijan. He proceeded from the indisputable concept that it is impossible without a recourse to the historical past, correct scientific understanding of contemporary problems of librarianship.

A characteristic feature of A.A.Khalafov's first research on the history of librarianship in Azerbaijan was consideration of the social nature of libraries, disclosure their public role and functions as social institutions of society, identify and summarize patterns of library processes in various historical periods in close connection with spiritual, economic and political conditions.

In the 1970s A.A.Khalafov analyzed historical processes and revealed the actual problems of the modern era. During this period his works included the study of the universal and methodological problems of Library Science as

a humanitarian science, the study of the development of social functions of libraries, and the role of these functions in shaping the culture of the population. In 1974, A.A.Khalafov's book *"History of librarianship in Azerbaijan (1933-1958)"* was published in the Azerbaijan State Publishing House (Azernashr). Monograph was created wide landscape of the process of the formation of an extensive library network in our republic in the 1930s and 1950s. It is noteworthy that the author summarizes the dynamics of the development of library construction in Azerbaijan, at the same time shows all aspects of the socio-economic and spiritual life in Azerbaijan. The development of librarianship is reflected in the close stages of the history and culture of Azerbaijan at all stages of the processes, taking place in the spheres of political, economic and cultural life of the society. As we have already noted, this monograph has become the basis of doctoral dissertation defended by Abuzar Khalafov in 1975 successfully.

In the second half of the 1970s Abuzar Khalafov had expanded and deepened the chronological framework of the research in the field of the history of librarianship and modern Library Science problems in Azerbaijan. Abuzar Khalafov had done extensive work in this period to summarize the experience gained in the field of centralized public libraries. In the 1970s and 1980s, A.A.Khalafov was elected as a member of the only Specialized Council in the Soviet Union for the defense of doctoral dissertations in the field of Library Science, Bibliography, operating in Moscow. In the 1980s, he was also the official reviewer of the most authoritative monograph on the history of librarianship in the USSR, written by outstanding librarian scientist, doctor of pedagogical sciences, professor K.I.Abramov.

Professor A.A.Khalafov was not only known as the librarian-scientist, theorist and creator of the library science school in our republic, at the same time, history of culture issues also include its scientific and research interests. That was not coincidence that he had acted as an opponent of many candidate and doctoral dissertations devoted to cultural history and cultural development of Azerbaijan. One of the important features of A.A.Khalafov's scientific researches in 1980s was closely related with his regular reference to historical roots of creation of libraries in Azerbaijan and the historical experience of libraries at different stages.

As a result of these researches, in 1986, the scientist published a book entitled *"About the history of the librarianship in Azerbaijan"*. In this work, for the first time, he explored the historical roots of the creation of libraries in Azerbaijan in the ancient and medieval times and followed the path of development of books and librarianship from the early Albanian era to the XVIII century. During the research period, the author worked diligently on the study of ancient historical sources and modern literature in order to provide

comprehensive scientific information about the state of the library, paid special attention to the era of Nizami, years of the rules of Gazan Khan (1271-1304) and Shah Ismail Khatai (1487-1524). It is safe to say that the book *"About the history of the librarianship in Azerbaijan"* (1986) have a great importance from the point of view of filling the existing gap in the field of history of spiritual culture of our people.

In the scientific works of Professor Abuzar Khalafov, the following idea (golden line) was crossed out: "Libraries have an important role in the historical development of any country, any nation. Only those who lack intelligence and patriotism cannot appreciate the importance of librarianship".

In the 1990s, A.A.Khalafov's scientific research activities in the field of history, theory and methodology of librarianship manifested in a qualitatively new historical setting, in the conditions of independence and sovereignty of the Republic of Azerbaijan. The books of A.A.Khalafov entitled *"Introduction to Library Science"* and *"Introduction to the course of history of librarianship"* that published in 1996, were also written in the new historical realities. Making a new position in these works, the author has succeeded in contributing to the modern problems of libraries, the clarification of social functions of libraries in the information society, the study of the history of librarianship, the methods and principles of new approaches to library science interaction with other sciences, the determining of the typology of libraries, as well as the defining the major general-minded and methodological problems of library science as humanitarian science, take into account achievements of world library science, universal values and ideas of national revival.

One of the other great achievements of Abuzar Khalafov was the adoption of the Law of the Republic of Azerbaijan *"On Librarianship"* by the Parliament on December 29, 1998, that prepared by the *"Cultural Commission"* of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan. Abuzar Khalafov was a member of the *"Cultural Commission"* of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan. This is one of the most important pages in the history of librarianship in Azerbaijan. In 1999, on the initiative of Professor A.A.Khalafov was established Azerbaijan's first professional union of librarians - the *Azerbaijan Librarian Society*. A.A.Khalafov was elected president of the new society by the library community of the Republic.

In 2001-2003, as a result of continuing his researches, for the first time in the history of the republic appeared a two-volume textbook entitled *"Introduction to Librarianship"*, which deals with the general philosophical issues of library science, which summarizes with scientific evidence the history of the development of the ideas of library science, the formation of library science as a scientific discipline, formation of scientific-theoretical and methodological foundations. Professor A.A.Khalafov was also an innovative

scientist. The transformation that has occurred in the information communications of the whole world over the past twenty-five years and new information technologies have been reflected in the researches of the scientist. He scientifically substantiated these qualitative changes in library practice, and created the library concept of a new time (Khalafov A.A., Kurbanov A.I. *Fundamentals of library computerization*, 2007).

The scientific school, created by professor A.A.Khalafov, currently defines the main scientific direction of the Department of Library Science since 1963. That is why this department has become a scientific center of library science in our country. It should be noted that, at the Department of Library Science are regularly held conferences on the most topical issues of librarianship. At these scientific meetings, professor A.A.Khalafov repeatedly spoke with lectures and reports. Including Professor Abuzar Khalafov paid special attention to the scientific work of masters and bachelors. As we know, graduate works of bachelors, master's theses, in other words, lectures and student speeches at republican and university scientific conferences are always highly valued by specialists. Scientific reports of students led by A.A.Khalafov were repeatedly awarded diplomas and honorary degrees.

Along with the problems of history and the theory of librarianship, and intensively developing the theoretical and methodological aspects of library education in Azerbaijan, Professor A.A.Khalafov for more than 60 years had been actively engaged in teaching. Therefore, now he has a large number of followers (students). In particular, it should be noted the invaluable merit of Professor Abuzar Khalafov in the field of training scientific and pedagogical staff. Today, an entire scientific school on the historical and theoretical problems of library science has been formed and is successfully functioning in Azerbaijan on the basis of the scientific theory of Professor A.A. Khalafov. This school is represented by studies on the history of popular and technical libraries, academic libraries and party, children's and school libraries, medical and agricultural libraries, theory and practice of librarianship in Azerbaijan in different historical periods. Among the well-known of leading specialists and theorists of this school there are many well-known scientists whose names are engraved in the history of education, science and culture, such as professor Khalil Ismailov, professor Karim Tahirov, professor Aybaniz Aliyeva-Kangarli, docent Azad Kurbanov, docent Elchin Ahmadov, docent Mehmanli Mammadov, docent Knyaz Aslan, docent Nadir Ismayilov, docent Sevdə Khalafova, docent Ashur Aliev, docent Rasim Suleymanov, Ph.D. Shafag Islamova, docent Solmaz Sadigov, senior teacher Sanuber Mustafayeva, Ph.D. Nigar Ismayilova, docent Parviz Kazymi, Ph.D. Eldaniz Mammadov and others.

Demanding of himself and others, integrity, busyness, rigor and justice, a high sense of civic responsibility, dedication to the ideas of national revival

and statehood - all these were the characteristics of Professor Abuzar Khalafov as a scientist, as a citizen and as a patriot of his homeland. Today, the spirit of Abuzar Aly oglu Khalafov is in his works, in the hearts and in the memory of his relatives and students. And we must continue his ideas and creative plans in the name of further development of science, culture and education of sovereign Azerbaijan.

REFERENCES

1. Khalafov A.A. *History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In two parts): Part I (From the most ancient times until the twentieth century)*. Baku: Baku State University publishing house, 2004, 328 p.
2. Khalafov A.A. *History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In tree parts): Part II (Librarianship in Azerbaijan at the first half of XX century)*. Baku: Baku State University publishing house, 2007, 552 p.
3. Khalafov A.A. *History of librarianship in Azerbaijan: Manual (In tree parts): Part III (Librarianship in Azerbaijan in the II half of XX century and at the beginning of XXI century)*. Baku: Baku State University publishing house, 2010, 432 p.
4. Khalafov A.A. *Introduction to Library Science: Manual*. Baku: Baku State University publishing house, 2001, 400 p.
5. Khalafov A.A. *Introduction to Library Science: Manual: In 3 parts. Part 3*. Baku: Baku State University publishing house, 2003, 314 p.
6. Mammadov E.E. *Perfect connoisseur of his profession // "Library science and information: scientific-theoretical and practical journal"*, 2017, January-April, №1(22), pp. 77-81, ISSN: 2219-5882.
7. Mammadov E.E. *The fund of periodical press of the Azerbaijan National Library named after M.F.Akhundov: history, current status, reader service and prospects (1923-2007): Monograph / E.E.Mammadov; Scientific editor: prof. A.A.Khalafov; Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, Azerbaijan State University of Culture and Arts*. Baku: Mularjim, 2018, 256 p., ISBN: 978-9952-28-402-7.

AZƏRBAYCAN KİTABXANAŞÜNASLIĞININ BANISI VƏ UĞURU - PROFESSOR ABUZƏR ALI OĞLU XƏLƏFOV

MƏMMƏDOV E.E.

XÜLASƏ

Bu məqalə tarix elmləri doktoru, Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalasdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, Bakı Dövlət Universitetinin fəxri professoru, Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi, "Şöhrət" və "Şərəf" ordenli Məallim, professor Abuzər Ali oğlu Xələfovun elm, təhsil, ictimai həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: Abuzər Xələfov, Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi, Kitabxana, Kitabxana işi, Kitabxanaşünaslıq.

ОСНОВАТЕЛЬ И УСПЕХ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНА - ПРОФЕССОР АБУЗАР АЛЫ ОГЛЫ ХАЛАФОВ

МАМЕДОВ Э.Э.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена научной, образовательной и общественной жизни и деятельности моего Учителя с орденами «Шохрат» (Слава) и «Шараф» (Почет), доктору исторических наук, заслуженному деятелю науки, заслуженному работнику культуры, академику Международной Академии Информатизации при Организации Объединенных Наций, почетному профессору Бакинского Государственного Университета, основателю библиотековедения в Азербайджане, профессору Абузару Алы оглы Халафову.

Ключевые слова: Абузар Халафов, История библиотечного дела в Азербайджане, Библиотека, Библиотечное дело, Библиотековедение.

ELEKTRON TƏHSİL SİSTEMLƏRİNİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

AZAD QURBANOV

*BDU, Kitabxanaçılıq/informasiya fakültəsinin dekani, dosent
azadbey@mail.ru*

Məqalədə elektron təhsilin əsas xüsusiyyətləri təhlil edilmiş, E-learning sistemlərinin təkamül tarixinə nəzər salınmış, E-learning vasitələrinin şərhı verilmişdir. Həmçinin məqalədə müasir E-learning sistemlərinin program təminatlarının komponent strukturu haqqə məlumat verilmiş, tədris idarəetmə sistemlərinə (Learning Management System) qoyulan tələblər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Elektron təhsil, rəqəmsal informasiya resursları, distant təhsil, E-learning, tədris idarəetmə sistemləri, Learning Management System.

İnformasiya cəmiyyətinin qarşısı qoyduğu tələblər təhsilin, o cümlədən ali təhsilin modernləşdirilməsi zərurətini yaratmışdır. Bu gün təhsildə modernləşdirmə tədris prosesinin təşkilinə və məzmununa informasiya-kommunikasiya və innovativ pedaqoji-təlim texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanır və ənənəvi təhsildən elektron təhsilə keçidlə xarakterizə olunur.

Elektron təhsil-rəqəmsal informasiya resursları, xüsusi proqram-texniki vasitələrə uzaq məsafədən virtual olaraq həyata keçirilən şəbəkə təhsilidir. Məhz distant və fasiləsiz təhsil elektron təhsilə əsaslanır. Ali təhsil müəssisələri elektron təhsil platforması əsasında məkan və zamanından asılı olmayaraq tədris prosesini həyata keçirirlər. Bu təhsil cəmiyyət üzvlərinə eyni zamanda paralel olaraq bir neçə ixtisasa yiyələnməyə xidmət edir. Elektron təhsilin digər mühüm xüsusiyyəti onun demokratik olmasıdır. O, yaş, cins, dini, irqi, siyasi məhdudiyyətlər tanımır və burada bilik, peşəkar vərdislər, fərdi yaradıcılıq əsas meyarlar hesab edilir. Elektron təhsil müəllim-tələbə münasibətlərinin də yeni formada qurulmasını təmin edir və subyektiv yanaşmaları aradan qaldırır.

Müasir gənclik informasiya cəmiyyətində formalaşmış. Bu səbəbdən onlar üçün elektron təhsil daha cəlbəedici və tədris məlumatlarını rəqəmsal formada əldə etmək üsullarına daha çox üstünlük verirlər. Məhz buna görə tələbələr ixtisas seçimi edərkən, tədris prosesini informasiya telekommunikasiya texnologiyaları, demokratiya və humanizm prinsipi əsasında quran, onların fərdi və peşəkar inkişafı baxından daha da təkmilləşmələri üçün lazım olan infrastrukturə malik universitet və digər təhsil müəssisələrinə üstünlük verirlər.

Elektron təhsil xüsusi informasiya sistemi - E-learning əsasında həyata keçirilir. E-learning İKT bazasında yaradılmış informasiya, metodiki, normativ-sənəd, proqram-texniki təminatı birləşdirən informasiya sistemidir. Bu sis-

temin rahatlığı, təmliyi, operativliyi elektron tədrisin keyfiyyətinə təsir edən əsas amillərdən biridir [1,2].

Bütün dünyanı əhatə edən pandemiya vəziyyəti elektron tədrisin cəmiyyət üçün əhəmiyyətini və onun inkişafının aktuallığını bir daha sübut etməklə yanaşı ali təhsil müəssisələrində E-learning sisteminin tətbiqi və ondan tələbə-müəllim heyətinin istifadə səviyyəsinin vacibliyini qabarıq şəkildə əks etdirdi. Bu gün hər bir universitet müəllimi təhsildə istifadə olunan bütün müasir elektron vasitələrdən peşəkar və ya istifadəçi səviyyəsində istifadə etməyə məcburdur. Bu, həm tələbənin, həm də müəllimin E-learning sistemlərinin istifadəsi kontekstində informasiya-kommunikasiya bacarıqlarının formalaşmasını zəruri edir.

E-learning sistemləri Azərbaycanla da son illərdə tətbiq edilir. Lakin dünya miqyasında E-learning 70 illik təkamül tarixinə malikdir. Bu tarixi üç mərhələyə bölmək olar:[3]

1-ci mərhələ. Elektron təhsil sistemlərinin yaranması XX əsrin 60-cı illərləndən başlayır. XX əsrdə Amerikanın İllinoys Universitetində (University of Illinois) Donald Bitser "PLATO" adlanan kompüter terminalları şəbəkəsinə əsaslanan multimedia sinfinin yaradılması təşəbbüsü irəli sürmüşdür. Bu sinifdə mühazirələri dinləyərək tələbələr video və ya audio texniki vasitələrdən istifadə etməklə bu və ya digər mövzuya aid materiallara daxil ola bilirdilər. Eyni vaxtda Stenford Universitetində psixologiya üzrə professorlar ibtidai sinif şagirdlərinə riyaziyyat və oxu dərsləri öyrətmək üçün informasiya texnologiyalarından istifadəyə əsaslanan xüsusi metodika təklif etdilər. Bu metodika əsasında ilk öyrədici sistem yaradıldı.

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq ABŞ-də informasiya texnologiyaları gətirdikcə daha çox təhsil müəssisələrini əhatə etməyə başladı: təhsil müəssisələri yeni mühitdən fəal şəkildə istifadə etməyə başladılar, populyarlıq qazanan ilk distant təhsil kursları meydana çıxdı. Erkən E-learning sistemləri tez-tez biliklərin sadəcə bir ötürülməsi idi, lakin elektron təhsil texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi və CSDL əsasında sistemlərin yaradılması ilə (Computer Supported Collaborative Learning), tətbiq edilməyə son verdi, biliyin ötürülməsi və biliklərin birgə inkişafı metodu oldu.

XX əsrin 70-80-ci illərində distant tədris kurslarının aktiv inkişafı Kanada və İngiltərədə müşahidə edilmişdir. 1976-cı ildə Bernard Luskin bir televiziya kanalından istifadə edərək Coastline Community College-də "diversiz kollec" in yaradılması təşəbbüsünü irəli sürdü. 1980-ci illərin ortalarında bu ideya bir çox kollecdə tətbiq edildi. Artıq bu dövrə elektron təlim vasitələri və müasir təhsil sistemindəki rolu mövzusunda araşdırmalar elmi dövrəyə daxil oldu. Cassandra B. Whyte öz məqalələrində ali təhsildə E-learning sisteminin artan rolunu təhlil edərək, təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqini və bu məqsədlə hazırlanan proqram məhsullarını "təhsil təkamülünün"

növbəti mərhələsi kimi xarakterizə edirdi. C. B. Whyte öz tədqiqatlarında bu prosesin kompüterlərin özlərinin inkişafı ilə ayrılmaz şəkildə sıx bağlı olduğunu qeyd edir, kompüterlərin ölçülərinin azaldılması və texniki imkanların artması istiqamətində meyllərin davam edəcəyi təzisini irəli sürdü.

2-ci mərhələ. 1990-cı illərin əvvəllərində The Open University və University of British Columbia Britaniya universitetləri təhsildə Internetin istifadəsinə başladılar və bununla da inqilabı bir dəyişikliyin əsasını qoydular. Onlar web-təlimlər və onlayn distant təhsil kurslarını təşkil etməyə başladılar.

World Wide Web - ümumdünya qlobal şəbəkəsinin yaranması ilə müəllimlər fənlərin tədrisində müasir texnologiyalardan fəal şəkildə istifadə etməyə başladılar. Özlərin kursların yaranmasında virtual sistem kimi təqdim edən multiobekt - yönəldilmiş saytlar yaranmağa başladı. Internet təhsilində qiyabi məktəblər böyük maraq göstərməyə başladı və ilk olaraq bunu University of Phoenix etdi.

1993-cü ildə ilk onlayn mühazirə, dərslər və layihənin də elektron poçtun və o vaxt inkişaf edən CMS-in (Course Management Systems) köməyiylə qiymətləndirilməsi təqdimatı yarandı. Internet gətirdikcə daha çox populyarlıq qazandı və 1994-cü ildə CALCampus ilk onlayn kurs - tədris kursunu təqdim etdi. Həmçinin, 1994-cü ildə ilk onlayn ali məktəbi meydana gəldi. Internet texnologiyalarının və web-kameraların inkişafı ilə müəllimlər öz mühazirələrini özlərinə yazıb və sadəcə onları sayt sahifələrinin şəbəkəsinə yükləyə bilirdilər.

Beləliklə, Internet elektron təhsilin ən vacib bir mərhələsi və təhsilin inkişafı üçün ən yaxşı vasitələrdən biri oldu. Internet təhsil imkanlarına əylətlilik yaxşılaşdırılmaqla müəyyən bir təhsil müəssisəsində təhsil almaq istəyənlər, lakin onun yaşayış yerindən çox uzaq olduğu üçün bunu edə bilməyən tələbələrə virtual bağlantı üsulu ilə şəbəkəyə əylətlilik təhsil almaq imkanları verdi.

E-learning sistemlərinin inkişafı və tədrisə təkmilləşdirilməsi sayəsində onlayn tədrisin bir çox forması meydana çıxdı. Rapid E-learning adlandırılan vasitələrin (məsələn, PowerPoint-dən Flasha keçid), biznesin stimullaşdırılması, modelləşdirmə, imitasiya, audio, video, eləcə də tədris prosesinin interaktiv elementlərinin geniş seçiminə həyata keçirmək imkanı vardır.

Təhsil müəssisələrinin əksəriyyəti Internetdən tədris materiallarını yayılması, müəllimlər və ünsiyyət üçün tələbələr, həmçinin əsas təlim vasitələrinin paylanması üçün istifadə edir. Hal-hazırda tədris vasitələri çoxlu sayda informasiya texnologiyaları məhsullarının sayı ilə geniş tərkibdə inteqrasiya olunur: YouTube-dən başlayaraq, çətin LMS, CMS-ə kimi Internet texnologiyasının təkamülündə sırayış bu gün mobil telefonları və digər cihazlardan istifadə edən bu materiallardan istifadə edə bilmək imkanına gətirib çıxarmışdır.

Bundan əlavə E-learning-in orijinal konsepsiyaları dəyişdirilmişdir. İlk əvvəl Internetin global yayılması zamanı kompaniyalar bütün tədris materiallarını tez bir zamanda Internetə köçürməyə çalışdılar. SkillSoft bu cərəyanın

ilki olmuşdur. Müasir E-learning proqramları müəllimin rəhbərliyi altında öyrənməkdən çox fərqlidir. Onlar onlayn film, video oyunlar və virtual realliq şəklində təqdim olunur.

Daha çox ehtiyac olduğuna görə bu sahədə olan tətbiq vasitələrinin sayı da sürətlə artırdı. Adobe-un Macromedia ilə birləşməsi Breeze, Dreamweaver və s. satışındakı sonuncunun uğurlarına səbəb oldu.

3-cü mərhələ. Hal-hazırda "Sosial təhsil", "qeyri-rəsmi təhsil" və "birləşmiş təhsil" adlandırılan mövhumun inkişafı gedir ki, bunu xarici mənbələrdə WE-learning adlandırılır. WE-learning-in əsas ideyaları aşağıdakılardır:

1. Ənənəvi təhsilin aksentlərinin qarışdırılması, həmçinin yeni fənlərin öyrənilməsinə tələbatın yaranması, ixtisaslaşmanın artırılması. Təşkilati təlim real vaxt rejimində baş verir - bu proses daim dəyişir. Müəllim birgə təhsilin təşkilatçısı və ya nəzarətçi olmalı, mütləq şəkildə müəllif və ya yaradıcı olmamalıdır.
2. WE-learning ənənəvi təlim proqramlarının tamamilə əvəz edilməsi. WE-learning formal tədris layihəsini və təlimatçı müəllimin rəhbərliyi altında təlimi aradan çıxarması özünə məqsəd qoymamışdır. Bu sistemlər ənənəvi təhsilin keyfiyyətini artırmaq və əlavələr etmək üçün xidmət edir. Bir çox hallarda rəsmi təlim daha təsirli olacaqdır.
3. Bir çox yeni alətlər və platformalar üçün bazarın yaradılması.
4. Korporativ təhsildə davranış tərzinin dəyişdirilməsi. WE-learning tələbələri kompüterdən asanlıqla tədris köməkçisi kimi azad edəcək. Birgə təhsil özlü mobil telefonlar və digər mobil vasitələrin köməkliliylə keçməlidir (planşetlər və digər qurğular).
5. Mədəniyyətdə və liderlikdə dəyişikliyin tələb edilməsi.

Elektron təhsil vasitələrinin istifadəsinin ali təhsil müəllimləri tərəfindən tətbiqinin əsasında E-learning -in əsas komponenti kimi tədris texnologiyaları durur. E-learning vasitələri onlarda istifadə olunan texnologiyalar sayəsində bir çox cəhətdən funksionaldır. E-learning texnologiyaları elektron təhsil sistemlərində tələbə və müəllimin qarşılıqlı əlaqəsi çərçivəsində mümkün olan ən böyük məhsuldarlığa zəmanət verə bilər. İşləməsi çətin olan proqram məhsulları (son istifadəçi baxımından) materialın başa düşülməsini mürəkkəbləşdirir və təhsildə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqində də müəyyən imtinaya, təhsildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqində tədris prosesini müşayiət edən müəyyən əlavə çətinliklərlə assosiasiya olunan qəbul edilməməyə səbəb olur. [6]

Elektron təhsil proqramı üçün proqram təminatı kimi həm sadə statik HTML sahifələr (onlarla işləmək üçün statik tədris materialı Internetə və sadə bir brauzerə sahib olmaq kifayətdir) və daha çox ağırlaşdırılmış təlim idarəetmə sistemləri və təlim kontenti və LCMS (Learning Content Management

Systems) olaraq bilinen kurslar təqdim oluna bilər. Bu sistemlər əsasən korporativ şəbəkələrdə istifadə olunur.

Ali təhsil müəssisəsi sistemində E-learning-in uğurlu tətbiqi tədris müəssisəsinin qarşıya qoyulan müxtəlif tələblərə cavab verən proqram təminatına əsaslanır. Bu tələblər tələbələrin ehtiyacına və müəllimin tələbatına əsaslanır. Həmçinin quraşdırma nəzarəti, proqram sisteminin qurulması, idarəetmə tədrisin nəticələrini həyata keçirən sistem administratorlarının tələbatı böyük əhəmiyyətə malikdir.

Elektron tədrisin proqram məhsulları arasında aşağıdakı növləri ayırmaq olar:

- Müəllif proqram paketləri - (Authoring Packages);
- Təhsilin idarəetmə sistemləri - (Learning Management Systems - LMS);
- Məzmun idarəetmə sistemləri (təlim kurslarının məzmunu) - (Məzmun idarəetmə Sistemləri - CMS);
- Təhsil və təlim məzmununu idarəetmə sistemləri - (Learning Content Management Systems - LCMS).

Bunların hər biri, tətbiqi haqqında söz açmaq imkan verən texnologiya baxımından aşağıdakı kimi xarakterizə olunur. [7]

Müəllif proqram məhsulları əsas etibarilə ayrıca fənlərin adətən tematik hissələrə bölmələrinin, hissələrinin fərdin öyrənilməsinə yönəlməli yerli icadlardır. İstifadə edilən proqram texnologiyaları məsələn, HTML sahifələrindən istifadə edərək elektron kurs yaratmaq vasitəsilə müəllim müəllif tədris kontenti hazırlayır. Bu cür proqram təminatının çatışmazlığı zamanla öyrənmə prosesinin özünü idarə etmək və çox sayda tələbənin proqramın mənimsəməsinə nəzarətin olmamasıdır. Bunun səbəbi an çox bu məhsulların dərsləri həyata keçirmək üçün tələbədən dərhal rəy; təhsil prosesində uzun müddət statistik məlumatların qorunması bir müddət sadəcə bunlarda nəzərdə tutulmamışdır.

Danılmaz müsbət tərəfi mühazirə məşğələlərdə və tələbələrin səərb işlərində materialın verilməsinin aktivləşməsi və intensivləşməsidir. Lakin, kommunikativ əlaqənin olmaması (tələbədən müəllimə və müəllimədən tələbəyə) onların tədris prosesində effektivliyinə mənfi təsir göstərir.

Bu cür kursların hazırlanması adətən informasiya texnologiyalarını öz fəaliyyət prosesinə daxil etməkdə maraqlı olan "yenilikçi müəllimlər" tərəfindən həyata keçirilir və qeyri-sistematik xarakter daşıyır. Tədrisin idarə olunması sistemləri çoxlu sayda tələbəyə nəzarət etməyə xidmət edir. Onların bəziləri təhsil müəssisələrində istifadə üçün (Blackboard, Web-CT kimi), digərləri - korporativ təlim (Dosenet, Aspen) üçün nəzərdə tutulur. Bu sistemlərin ümumi xüsusiyyətləri - istifadəçilərin təlim prosesini izləməyə imkan verməsi, onların xüsusiyyətlərini qorumaq, saytın müəyyən hissələrində daxil olmaların sayı-

na nəzarət edə bilmək, habelə həcmə qənaət etmək tələbən kursun müəyyən mövzusunun keçməsinə sərf etdiyi vaxtı hesablamğa nəzarət edə bilməkdir.

LMS, istifadəçilərə müəyyən bir mövzuda kursda qeydiyyatdan keçməyə imkan verir. Sistemdə qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərə müəyyən bildirişlər gəlir (məsələn, cari hadisələrin statistikasına və müxtəlif hesabat məlumatları). LMS-də tələbələrin virtual qruplarını təşkil etməyə imkan var. Bundan əlavə biliyə nəzarət (bəzi sistemlərdə də, həmçinin istifadə olunan LMS-də) və onlayn ünsiyyət (qarşılıqlı əlaqənin bir hissəsi olaraq "müəllim - tələbə" və "tələbə - tələbə") imkanı var.

E-learning kurslarının məzmun idarəetmə sistemi (CMS) elmi – metodiki materialların müxtəlif formatda məlumatlarının saxlanması, yerləşdirilməsi və administrasiyası üçün funksional təqdim edir. Ümumiyyətlə, belə sistemə istifadəçi interfeysi, verilənlər bazası (bazaları), təhsil kontenti haqqında məlumatları daxildir.

Kursun yaradılmasında müxtəlif kurslarda eyni təlim fraqmentlərinin elmi materialından istifadə etməli olan bir neçə müəllim çalışdıqda kursun istifadəsinin effektivliyi artır.

LCMS – təhsil və təlim məzmunu idarəetmə sistemlərinə əvvəllər nəzərdən keçirilən iki sistemin (LMS və CMS) imkanları daxildir. Bu gün LCMS – kompüter texnologiyasından istifadə olunmaqla təhsilin təşkili baxımından ən perspektivli sistemlərdir. Onun tərkibində böyük tələbə axınına nəzarət, nisbətən qısa müddətdə kursların işlənməsi ehtimalı, sistemdə əlavə modullar və funksionallığın olması öyrətmə tədris kontentinin idarəetmə sistemində mövcudluğu böyük təhsil strukturlarında tədris prosesinin təşkili ilə əlaqəli məsələləri həll etməyi təmin edir.

E-learning sistemlərinin təsnifatı və prinsiplərinin bəzi cəhətlərinin təhlil olunan cəhətlərin əsas istiqaməti kimi xarakterizə etmək mümkündür.

D.V Çernilevskiyə görə metodik məqsədinə görə təhsil məqsədləri üçün istifadə olunan elektron tədris vasitələri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilə bilər.

1. Bilik miqdarı, elmi və ya təcrübə fəaliyyətində bilik və bacarıqların formalaşmasını ümumiləşdirmək, həmçinin əks-əlaqə zamanı müəyyən edilən qavramanın lazımı səviyyəsinin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulan təlim proqram vasitələri.
2. Tədris fəaliyyətində və öz-özlünə hazırlaşan zaman bilik və bacarıqlarının inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş proqram vasitələri (sistemlər) – trenajorlar.
3. Tədris materialının qavranmasına nəzarət (özünənəzarət) edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş kontrol proqram vasitələri.
4. Məlumat-axtarış proqram sistemləri, məlumat-arayış proqram təminatı vasitələri məlumatların sistemləşdirilməsi ilə bilik və bacarıqları formalaşdırma üçün hazırlanmışdır.

5. İmitasiya proqram vasitələri - məhdud sayda parametrlərdən istifadə edərək reallığın müəyyən bir tərəfini, onun əsas struktur və ya funksional xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün hazırlanmışdır.
 6. Modeləşdirmə proqram vasitələri, modelin obyektinin, təzahürünün, prosesin və ya vəziyyətin (həm real, həm də "virtual") obyektini, onları öyrənmək məqsədilə yaradılması üçün hazırlanmışdır.
 7. Nümayiş proqram vasitələri, tədris materialının əyani təsəvvürü, öyrənilən hadisələrin, proseslərin və obyektlər arasındakı əlaqələrin vizuallaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.
 8. Təhsil-oyun proqram vasitələri, təlim situasiyalarını "oynamaq" üçün hazırlanmışdır.
 9. İcəzəli proqram vasitələri, diqqət, reaksiya, yaddaş inkişaf etdirmək məqsədilə auditoriyadan kənar tədbirlərin təşkili üçün hazırlanmışdır.
- Qeyd olunmuş təlim vasitələrinin istifadəsi üçün aşağıdakı əsas didaktik prinsiplər nəzərdə tutulmuşdur:

Təlimin əyani olma prinsipi. Bu prinsip təlimdə müxtəlif əyani vasitələrin istifadəsinə əhatə edir (daha çox vizual) tədris məlumatlarının nümayişi, məsələn, təsviri vasitələr (rəsmlər, rəsmlərin, şəkillərin, memarlıq və digər foto-şəkillərin fotoreproduksiyası), şərti-grafik vasitələr (sxemlər, cədvəllər, blok – sxemlər, qrafiklər, çertyojlar, müxtəlif diaqramlar, xəritələr və s.), müasir multimedia vasitələri (məsələn, audiofraqmentlər, videofraqmentlər, animasiya qurğuları).

Paylanmış tədris materialının prinsipi. Təhsil prosesinin informasiyaya əsaslandığı bir prinsipdir, texnologiya, texniki infrastruktur, kompüterə (tədris məlumatlarının yerləşdirilməsi və nümayiş etdirilməsi üçün vasitə) və kompüter şəbəkələrinə (daxil olmaq üçün bir vasitə kimi) əsaslanandağıni fərz edir. Buna görə də E-learning vasitəli təlim birbaşa olaraq tələbədə (öyrənmədə), local şəbəkə daxilində (Internet resursları və Internet resurslarının bir hissəsi) yerləşə bilər və ya qlobal şəbəkənin (yalnız Internet resursları) serverlərinə yerləşdirilə bilər.

Tədris materialının interaktivlik prinsipi. Məlumatların (mətn, qrafika, audio, video) nümayiş etdirmə vasitələrinin vahid kompleks integrasiyasını nəzərdə tutur ki, bu da tədris prosesində fəal iştirakçı olmağa imkan verir, fərqli təhsil proqramları əvəzinə materialın tam interaktiv nümayişi bu vahidin təmin etdiyi vahid interaktiv kurslar ilə təmin edilir.

Tədris məlumatlarının multimediyaya ilə təqdim olunması prinsipi. Müxtəlif məlumatların (mətn, qrafika, audioyazılış, videoyazılış) nümayiş etdirmə vasitələrinin vahid kompleks integrasiyasının fərqli tədris proqramları əvəzinə, bu vahid kurs tərəfindən təqdim olunan vahid interaktiv kurslarda materialın tam nümayişini təmin edir. Təhsil məlumatlarının multimediyaya ilə təqdim

olunması prinsipi multimedia texnologiyası sayəsində informasiyanın maksimal olaraq individual qavranılma xüsusiyyətlərini nəzərə alır.

Tələbənin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşma prinsipi. Tələbənin individual xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müəyyən zaman fasiləsində öyrəniləcəyi nəzərdə tutulan məlumatların miqdarında dəyişiklik oluna biləcəyini ehtimal edir. Bununla əlaqədar tədrisin optimallaşdırılmasının əsas problemi adaptasiya rezervlərinin qorunması və inkişafı baxımından yeni biliklər əldə etmək prosesində bir insanın vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və korreksiyasıdır.

Bu gün tədrisi idarəetmə sistemlərinin böyük bir seçimi (Learning Management System, LMS) var ki, bunların arasında əsas olanları MOODLE, eFront, ATutor, Sakai, Claroline, Dokeos, OLAT, LAMS-dır.[8] Bu sistemlərin hər biri hazırlanmış meyarlara əsasən xarakterizə olunur ki, nəticədə istismar üçün LMS-dən birini seçmək mümkün olur. Aşağıda göstərilən şərtlərlə LMS-lərin təhlili işin həm texniki, həm funksional, həm də metodoloji xüsusiyyətlərini daha dərindən anlamağa kömək edir. Ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirəcəyimiz müxtəlif mülahizələrə görə yalnız GNU lisenziyası ilə hazırlanmış sistemləri (ödənişsiz) aşağıdakı meyarlar ilə qeyd etmək olar[9]:

1-ci meyar: idarəetmənin asanlığı. Konkret bir sistem seçərkən məsələnin texniki tərəfi ilk növbədə qoyulmalıdır, çünki sistemin istifadəsi gələcək istifadə üçün proqram məhsulunun quraşdırma və yerləşdirilməsidir. Əvvəlcə sistemin quruluşunun diskret olduğuna əmin olmaq lazımdır (kursun tərkibi, saat quruluşu bölünür). Həmçinin, sistemin tez-tez yenilənmədən işləyə biləcəyinə əmin olmaq lazımdır, yəni texniki cəhətdən müstəqildir, əlavələrə isə ancaq təkmilləşmə və funksionalın genişlənməsi üçün lazımdır.

2-ci meyar: təhlükəsiz istifadə. İşləmə prinsipi müəyyən dərəcədə global şəbəkənin (vəb-servis) mövcudluğu ilə bağlı olan hər hansı bir proqram məhsulunun texniki olaraq həyata keçirilməsinin əsasına təhlükəsizlik parametrlərini daxil etməlidir. Internetdəki başlıca hücumlardan qorunma, müəllif hüquqları qaynaqlarına güzaht edilməməsi və icazə verilən parametrlər olmayan materialların təkrar edilməsi, qadağan edilmənin mümkün olmaması, avtorizasiya tələbləri və s.

3-cü meyar: istifadə rahatlığı (istifadəçiyə dost olmaq). Son istifadəçilər baxımından ən vacib parametrlərdən biri (məsələn, intizam şəbəkəsi kurslarının qurucuları) yeni bir proqram məhsulunun seçilməsi zamanı. Əvvəlcə, LMS-ə dostca və intuitiv olaraq aydın interfeys, baza funksionallığının istifadə rahatlığı, məlumat bazası materiallarının rahat baxılması daxildir.

4-cü meyar: istismar və texniki xidmətin dəyəri. Müasir şəraitdə istifadənin əhəmiyyətli bir tərəfi proqram məhsulunun qiyməti və sonrakı dəstəyi. Dəyərin formalaşmasına həm LMS-in istifadəsi, həm də sistemin düzgün işləməsinin mümkün olmayan əsas proqram komponentləri (əməliyyat sistemi, məlumat bazasının idarə edilməsinin təminatı və global şəbəkəyə daxil olmaq

üçün əlavə proqram, sistemin yenilənmələri), həmçinin sistemin işinin aparat komponentləri (fəaliyyət üçün server platforması, enerji təchizatı cihazları və s.) daxildir.

5-ci meyar: Miqyas. Şəbəkə təhsili, təyinatına görə sistemə yükün daim artmasını nəzərdə tutur, buna görə sistem əvvəlcə işləmə qabiliyyətinin artması ilə, həm də yeni mənbələr əlavə edilərkən normal rejimdə işləyə bilməlidir.

6-cı meyar: funksionallıq. Yeni yerləşdirilmiş sistem istifadəçiləri üçün zəruri olan baza funksionalını təmin etməlidir. Tədris materialı öyrənmələr üçün uyğun formatdakı proqram məhsulunda göstərilməli və müəlliflər üçün uyğun bir formata daxil edilməlidir. Bununla yanaşı, funksionalğa modulluğu da daxil edəcəyik, belə ki, müasir təlim idarəetmə sistemlərində tədrisin təhsil məzmununun müxtəlif universal elementləri istifadə edə bilər. Universallaşmanın məqsədi - dars vasitələrinin təkrar işlənməsini sıfırdan azaltmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. David R. Wolley. PLATO: The Emergence of online Community. URL: <http://thinksoft.com/plato/dwplato.htm>.
2. Hiltz S. Online Education: Perspectives on a New Environment. New York: Praeger, 1990. P. 133 – 169.
3. Mason R., Kaye E. Mindweave: Communication, Computers and Distance Education Oxford. UK: Oxford: Pergamon Press, 1989. P. 3 – 21.
4. Whyte C.B. Students Affairs – The Future // Journal of College Student Development. – 1989. № 30. P. 86 – 89.
5. Стрекалова Н.Б., Руднева Т.И., Соловьева Н.В. Средства электронного обучения: учебное пособие. Самара: «Самарский университет», 2013. – 32 с.
6. Андреев А.А. Педагогика в информационном обществе, или электронная педагогика. Высшее образование в России. 2011. № 11. 130 с.
7. Фенске А.В., Фенске Д.О. Системы дистанционного обучения. –М.: Молодёжное научно-техническое вестник. – 2012. С. 1 – 11.
8. Готская И.Б., Жучков В.М. Кораблев А.В. Аналитическая записка «Выбор системы дистанционного обучения». URL: <http://rakurs.spb.ru/2/0/2/?id=13>
9. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе: учебное пособие для вузов. М.: ЮНИТА-ДАНА, 2002. 437 с.

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМ ЭЛЕКТРОННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ

A.N.KURBANOV

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются основные особенности электронного обучения, рассматривается эволюционная история систем E-learning и описываются инструменты E-learning. В статье также представлена информация о компонентной структуре программного обеспечения современных систем E-learning, отражены требования к системам управления обучением (Learning Management System).

Ключевые слова: электронное обучение, цифровые информационные ресурсы, дистанционное обучение, E-learning, системы управления обучением, Learning Management System.

MAIN FEATURES OF ELECTRONIC EDUCATION SYSTEMS
A.I.GURBANOV

SUMMARY

The article analyzes the main features of E-learning, examines the evolutionary history of E-learning systems and describes the E-learning tools. The article also provides information on the component structure of the software of modern E-learning systems, reflects the requirements for Learning Management Systems.

Keywords: E-learning, digital information resources, distance learning, E-learning, learning management systems, Learning Management System.

AZƏRBAYCANDA KİTABXANAŞÜNASLIQ
ELMİNİN YENİ EPOXASI
(elmi-innovativ kontekstdə elektron kitabxanaçılıq məsələləri)

ALMAZ ÜLVİ BİNNƏTOVA
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun şöbə müdiri,
filologiya elmləri doktoru, dosent

Məqalədə Azərbaycan kitabxanaçılıq işinin tarixində professor Abuzər Xələfovun elmi-nəzəri və pedaqoji yaradıcılığı kontekstində kitabxanaşünaslıq problemlərinə diqqət yetirilmişdir. Xüsusən, elmin son ən böyük ixtirası olan internetin kitabxanalarda tətbiqi, kitab və kitabxanaların elektronlaşdırması kimi məsələləri araşdırmağa cəlb edilmişdir.

Açar sözlər: kitabxana tarixi, Abuzər Xələfov, Bakı Dövlət Universiteti, kitab, informasiyalaşdırma, informasiya texnologiyaları, internet resursları, elektron kitabxana, elektron kitab, kitabxanaşünaslıq, kitabxanaçılıq fakültəsi.

Bəşəriyyət, onun əsrəfi hesab edilən insan hər zaman davamlı tərəqqi yolu keçmişdir. Bu inkişaf nasıldan nəslə, əsrdən əsrə, epoxadan epoxaya daşınaraq təkmilləşmiş, dövrün nəbzinə uyğun yeniliklər, kəşflər ortaya çıxmışdır. Kitab da bu kəşflərin, yeniliklərin bir məhsulu olmuşdur. Əvvəl şifahi olmuş, sonralar ağızdan-ağıza ötürülən insan təfəkkürünün məhsulu zənginləşdikcə, miqyası böyüdükcə, yeni bir vasitə düşünülmüşdü. Yazı meydana gəldi, yazılı kitablara köçürüldü. Bu kitablار biliklər xəzinəsi, mənəvi keçmişin saxlanca mənbəyi hesab edildi. “Zər qədrini zərgər bilər” el sözlünə söykənərək deyək ki, bu kitabları da görək kitabın nə olduğunu, nə kimi milli və bəşəri xəzinə olduğunu dərk edən şəxslər qoruyub, saxlayıb, saxlanma və yayılma elmini öf ediblər. Beləcə bütün bəşəriyyət – insanlar biri-birinin nə yazdıqlarını biliblər, zövq alıblar, o fikirlər üzərində dünyaya minlərlə kəşflər, yeniliklər, ixtiralar bəxş ediblər. Kitabın bəşəriyyət, cəmiyyət qarşısında xidməti, rolu bu qədər böyük, dərin və ərqlənməzdir. Bir kitab yazılıb, sonra onu iki nüsxədə üzünü köçürüblər, sonra onu onlarla, yüzlərlə çoxaldıblar. İnsanların yer üzündə sayı artdıqca, ehtiyac çoxaldıqca çap maşınları ixtira olunub. Nəhayət, bu gün milyardlarla insan cəmiyyətinə nəşr məhsulunu yerində çatdırmaq mümkün olma- yında (həm də maliyyə xərcləri ucubandan), yeni kəşflər meydana gəldi. El- min, texnikanın inkişafı zirvəyə yetdi (bizim nəslə görə, gələcək nəsil üçün bəlkə də bu hələ başlanğıcdır), internet yarandı. Kompüter texnikası və İnter- net sistemi kitabxanaların qapısını bir saniyədə dünyaya açdı. Evdə, iş yerin- dən dünyanın məşhur kitabxanalarından, ayrı-ayrı kitablardan istifadə etmək imkanı yarandı. Tələbələrən saatlarla kitabxanalarda növbəyə durub kitab alıb,

elə orada oxuyub qaytarmağa ehtiyacı olmadı. Kitabların elektron versiyaları ortaya qoyuldu. Yeni bir epoxaya qədəm qoyuldu. Bu yeniliklər Azərbaycandan, Azərbaycan kitabxanalarına, əli məktəb kitabxanalarına necə gəlib çatdı, nə kimi yararlıq oldu edildi.

Bəli, kitablar bəşəriyyətin bütün varlığında möhtəşəm sənəddi bir şahid kimi yaşayır. Kitabxanalar isə o kitabların qoruyucu, saxlanıcı yeri kimi düşünüldü, çünki burada saxlanan kitablar, insan cəmiyyətinin tarixidir. Kitabxanalar kitabxanaçılıq xidməti - fəaliyyəti ilə sosial nüfuz qazandı, insanların təmənənəsiz üz tutduğunu, oradan əxz eldikləri mədəni sənətlər hesabına əlinin başqa bir qapısını açdı. Bu kontekstdən yanaşanda, Azərbaycanda kitab tarixinin, kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, ümumiyyətlə kitab mədəniyyətinin qədim tarixi vardır. Mədəniyyətin bu sahəsinin XX əsrdə elmi əsaslarla sistemli və tarixi milli ənənələrinə söykənərək işlənilib hazırlanması, elmi-pedaqoji dövryyəyə çıxarılması professor Abuzər Xələfovun adı ilə bağlıdır.

Təbii ki, Abuzər Xələfovun elmi-yaradıcılıq və elmi-pedaqoji fəaliyyəti dövrünə qədər Azərbaycanda kitabxanaçılıq işi və kitabxanaşünaslıq tarixi olmuşdur. Amma bu sahəni sistemli elmi şəkə salmaq, tə qədim dövrdən indiyə qədər olan bütün mənbələri bir-bir izləmək, tarixi alim nəzəri ilə araşdırmaq, dünya elmi ilə müqayisəli təhlillər kontekstində tədqiqatla cəlb etmək professor Abuzər Xələfovun ömrü payına yazılmışdır. Onun bu xidməti - elmi nailiyyəti XX əsr kitabxanaşünaslıq tarixində elmi inqilab, elmi sıçrayış kimi qəbul edildi. Həmin elmi hadisənin nəzəri bazasını "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi" [1; 5] kimi fundamental monoqrafiyalar təşkil etdi. Müstəqillik illərində bütün dərsləklərə yenidən nəzarət salındığı bir dövrdə kitabxanaşünaslıq elmi-nəzəri sahəsinə aid olan həmin əsərlər də müəllif tərəfindən təkmilləşdirilərək 3 hissədən ibarət nəşr olundu. Bu, Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsili tarixində kitabxanaşünaslığa dair "Kitabxanaşünaslığa giriş" [2] ilk dərslək idi: "Kitabxanaşünaslığın nəzəri əsasları (I hissə)" [2, 2001] və "Kitabxana haqqında təlim, II və III hissələr" [2 və 3, 2003]

Bu dərsləklərdə adından göründüyü kimi, kitabxanaşünaslığın meydana gəlməsi, təşəkkülü, formalaşması, inkişaf mərhələləri və elmi nəzəri əsasları şərh edilir, elmi metodologiyası, kitabxanaların cəmiyyətdə yeri, rolu və sair məsələlər haqqında fundamental tədqiqatlar əks olunmuşdur.

Bütün həyatını tələbəlik illərindən (1950-1955) tə ömrünün son gününə (2020) qədər kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqına həsr etmiş bir alim - pedaqoqun imzası ilə nəşr olunan əsərlər milli mədəni qızıl xəzinəmizin incilərindədir. Bu əsərlər Azərbaycanda XX əsr kitabxanaşünaslıq, kitabxana işinin tarixi və nəzəriyyəsini öyrənən, tədris edən "Abuzər Xələfov məktəbi"nin yetimlərinə, bu fənni tədris edən professor-müəllim heyətinə, tələbələrə, gələcək təd-

qiqatçılar və nəhayət, kitabxanaşünaslıq tarixinə ən etibarlı elmi mənbə kimi təhfsə edildi.

Bakı Dövlət Universitetində bir zamanlar söbə (1952) kimi fəaliyyətə başlayan Kitabxanaçılıq təhsili bu əsərlərlə uzun bir yola çıxdı: müstəqil fakültəyə (1962) çevrildi. İxtisaslı kadrlar yetişdi. Respublikanın dörd bir tərəfinə ali təhsilli mütəxəssislər təyinat aldı. Bölgələrdə kitabxanaların nüfuzu artdı. Hətta qonşu respublikalarda orta məktəbi bitirən əl istedadlı gənclər bu fakültəyə qəbul oldular. Doğrudur, ilk illər bu qəbulolmalar başqa səbəbdən seçildisə, sonralar fakültə rəhbərinin nüfuzu, təhsilin yüksək keyfiyyəti öz işini gördü. Nədən başqa respublikadakı gənclər - humanitar sahəni seçən gənclər bu fakültəyə axın etdi? - sualına aydınlıq gətirməli olsaq, sadə bir həqiqət görürük. Sovetlər dönəmində qonşu respublikaların əksər bölgələrində azərbaycanlı balalarını xarici dil tədris etmirdilər, nə ingilis, nə alman, nə fransız, nə də bir başqa (ərəb, fars) dillər. Bakı Dövlət Universitetində humanitar fakültələrdə isə həmin xarici dillərin birindən hökmən imtahan verməli idin. Abuzər Xələfov bu vəziyyətə yaxından bələd olduğundan, onun ciddi səyi nəticəsində qəbul vaxtı gənclərə bu imtandan (üçüncü imtandan) mexaniki olaraq kafi (üç) qiymət yazılırdı (digər üç imtandan isə yüksək ballar toplamaq şərti), bu da Qərbi Azərbaycan və Borçalı mahalından Bakı Dövlət Universitetinə daxil olmaq istəyən abituriyentlər üçün bir şans olurdu. Ona görə də o respublikalardan gələn gənclər, ali təhsil alaraq öz vətənlərinə - kənd və rayonlarına dönmək gənclər ömrü boyu tarixiçilim A.Xələfova minnətdar oldular. Çünki onlara Bakı Dövlət Universitetində ali təhsil almaq imkanı yaratmışdı.

Görkəmli tarixçi alim Suleyman Məmmədov bu fakültənin nüfuzunu belə dəyərləndirərək yazıb:

"Professor Əli Sultani tələbədən soruşur:

– Abuzər Xələfovun fakültəsində oxuyursan?

– Bəli!

– O, çox ciddi adamdır ha!

Bəli, o, adamlarla münasibətində son dərəcə həlmidir, işində, tələbkarlıqda ciddidir. Professor Abuzər Xələfov əsərlərində, elmi məclislərdəki məruzə və çıxışlarında Azərbaycan Respublikasında ali kitabxanaçılıq təhsilinin müasir konsepsiyasının əsasını formalaşdırmışdır" [7, 38].

Müstəqillik illərində artıq hər bir respublika öz adı - öz bayrağı ilə dünyaya tədris auditoriyalarına yol açdı. Qarşılıqlı elm və təhsil münasibətləri yaranmağa başladı. Bütün şəhərlərdə olduğu kimi, kitabxanaşünaslıq da bu əlaqələrin qurulması fürsəti qədirlənliklə diqqətdən kənar qalmadı.

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərinin əvvəllərində SSRİ dağıldı, nəhayət də, tarixi formasiya dəyişdi - sosializmdən kapitalizmə keçid dövrü oldu.

Kitabxanaşünaslıq (onun tərkibində elmi-nəzəri kontekstdə formalaşan kitab tarixi və bibliografiya da daxil olmaqla) istər xidməti, istərsə də tədrisi sahəsində başqa elm sahələrinin mütəxəssisləri kimi çəşqinliq içində qalmadı. Çünki, bu sahənin arxasında professor Abuzər Xələfov kimi nüfuzlu nəzəriyyəçi alim, tarixçi mütəxəssis dayanmışdı. Ona görə də uzun illər sovetlər dönəmində sayıybı fəaliyyət göstərsə də, dövrün nəbzli ilə çalıssa da, o, həmişə milli düşüncəli, nüfuzlu elm sahibi kimi tanınmışdı: vəziyyətdən çıxmaq üçün pragmatik düşüncə sahibi olaraq bu sahədə yeniliklər konsepsiyasını irəli sürdü və öz nəzarəti ilə bu sahədə boşluğa yer vermədi. Həttə həmin dövrlərdə kitabla qarşı, kitabxanalara qarşı ölkədə xoşagəlməz münasibətlər yaranırdı. Kitab satışı mağazaları bağlandı, kütləvi kitabxanaların binaları boşaldılıb biznes sahələrinə çevrildi, bir sözlə, kitabın, elmin mənbəyi olan kitabların taleyi söz mövzusu idi, anarxiya baş alıb gedirdi. Məhz həmin dövrlərdə də görkəmli ictimai xadim, professor Abuzər Xələfov kitabların, kitabxanaların müdafiəsinə qalxdı: "Kitabxana işi bizim respublikamızda mən deyərdim ki, keçmiş ittifaq respublikalarını və yaxud indiki MDB ölkələrini götürsək, bizim respublikamız kitabxana işi sahəsində çox irəlində gedən və kitabxana işini inkişaf etdirən bir fəkültətdir. 1993-cü ildə Heydər Əliyev gələndən sonra bir fərman imzaladı ki, kitabxanaları özəlləşdirmək olmaz" [4]. Xalqın kitab mədəniyyəti kimi mənbəyi sərvətinin təkcə kadrlar hazırlanmasında deyil, elmi şəkildə nəzəri bazasını qurmasında deyil, həm də bu xəzənin göz bəbəyi kimi qorunmasında professor Abuzər Xələfovun xidmətləri danılmazdır. Onun kitabxanaçılıq, kitabların taleyinə olan həyəcanı Heydər Əliyevin qətiyyəti ilə öz həllini tapırdı [4].

A.Xələfov tələbələrində dünya kitabxanaçılıq təcrübəsinə əsaslanan qaydaları (Hindistan kitabxanaşünası və riyaziyyatçı S.R.Ranqanatanə məxsus olan beş qaydanı da daxil etsək) unutmamağı, yaddaşlarının üz qatında saxlamağı tövsiyə edirdi. O, dünya praktikasına söykənərək kitab və kitabxanaların yeni tarixi dövrdə lazımı işlərin görülməsinə vəsili oldu. Qeyd etdik ki, A.Xələfov nəzəriyyəçi alimdir və istənilən tarixi şəraitdə vəziyyətdən çıxmaq bəacan alim kimi dünyada gedən elmi-texnoloji proseslərin kitabxana işinə dair informasiya və yeni elmi auditoriyaların qurulmasına ilk addımı atdı.

Yeni dövr, yeni elmi-texniki inqilab dövründə yeni addımlar, dünyanı bir göz qırpmında birləşdirən internet məkanına daxil olmaq, kitabxanaşünaslıq elminin nəzəri bazasını informasiya resurslarına daxil etmək nəzəriyyəçi alim üçün heç də çətin olmadı. Professor Neymat Qasimovun təbircə desək, "o, kitabxana işinin təşkilində novator alim kimi muasir informasiya vasitələrini – kompyuter texnikasını və İnternet sistemini kitabxana sahəsində uğurla tətbiq etmişdir" [7,29]. İnformasiya sahəsinə aid ixtisaslı mütəxəssisləri kitabxanaçı-

lıq fəkültəsinə cəlb edərkən bu işin öhdəsindən layiqincə gəlməklə yanaşı, həm də nümunəvi baza yaratdı.

Ölkənin kitabxanalarında özəl elektron resursların, yığılmış elektron kataloqların yaradılması üzrə işlər başlanmışdır. Kitabxanaçılıq sahəsində yeni qanunvericilik və normativ sənədlər qəbul edildi. Azərbaycan Respublikası Qanunlarına kitabxana və nəşriyyat işinə dair qərarların hazırlanmasına nəzarət etdi. Bunlar onun milli təəsübükeşliyin və mənbəvi xəzinəmizə payqəkeşliyindən, onun dəyərini bilməsindən idi. Görkəmli dilçi-alim İsmayıl Məmmədli A.Xələfov haqqında yazır "Abuzər" sozu ərəbcə "mənbəvi baxımdan sahib duran" anlamında, farsca isə "qizl suyu" mənasında işlənir. Bizim fikrimizcə, Abuzər müəllimin adı onun işinə, fəaliyyətinə uyğun bir məzmunu ifadə edir. O, bilik xəzinəsinə, elm xəzinəsinə, kitabla sahib duran bir şəxsiyyətdir" [7, 26-27]. Bəli, professor Abuzər Xələfov bu xidməti, sözün gerçək mənasında kitabla yiyə-sahib durması nə xalqın, nə mütəxəssislərin, nə də rəsmi dairələrin diqqətindən qaçmırdı.

1999-cu ildə fəkültənin nəzdində kitabxanaların kompyuterləşdirilməsi prosesini uğurla həyata keçirmək üçün nəzəri baza – elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradıldı və kafedraların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə xüsusi payqəti ilə yanaşı. Bundan sonra Azərbaycanın ali məktəblərində kitabxanalar kompyuterləşdirildi, informasiya ehtiyatlarının inteqrasiyası və əlverişliliyi əsas nəzəri və tətbiqi fəaliyyəti istiqamətləri müəyyənləşdirildi. Bakı Dövlət Kitabxanasında elmi kitabxana kataloqları və ali məktəb kitabxanaları içərisində ilk elektron kitabxana yaradıldı. Kitabxanaçılıq-informasiya ixtisasının tam tədris edilməsi üçün fəkültədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin xarici həmkarları ilə yaradıcılıq mübadiləsinə şərait yaradıldı ki, bu da dünya təcrübəsindən yararlanmağa yaxından dəstək oldu.

Elə həmin il, respublika kitabxanalarının bir tərkibdə birləşdirmək, dünya kitabxanaçıları ilə əməkdaşlıq əlaqələri yaratmaq məqsədilə Azərbaycan Kitabxanalar Cəmiyyətini yaradı və cəmiyyət üzvləri professor A.Xələfovun həmin Cəmiyyətin Prezidenti seçildi.

XX əsrin böyük ixtiralarından olan kompyuter, yeni məsələnin rəqəmsal həlli kitabxanaların da işinə yaradı. Elektron axtarış sistemi ilə lazımi informasiyanı bir neçə saniyə içində tapmaq mümkündür. Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fəkültəsi bu ixtisas üzrə kadrların yetişməsinə fəkültətdir. Ölkəmizdə kitabxanaşünaslığa dair yeganə elmi mərkəz olduğundan burada tez-tez kitabxana işinin inkişafına, əhaliyə kitabxana xidmətinin aktual problemlərinə aid məsələlər müzakirə edilir, məruzələr dinlənir, elmi təvsiyələr hazırlanır. Abuzər Xələfovun qeyd etdiyi kimi, "həm Amerikada, həm Avropa ölkələrində tarix göstərir ki, elektron kitabxana ancaq kitabxana işinin inkişafı üçün lazımdır. Bunlar biri-birinə inteqrasiya edəndə (ənənəvi və elektron kitabxana) müasir dövrün tələbatına cavab verə bilər".

Abuzər Xələfovun uğurlu kadr seçimindəki ən böyük uzaqgörənliyindən biri də qurub-yaratdığı, formalaşdırdığı, dünya elmi-pedaqoji cəmiyyətdə tanıtdırdığı fakültəyə uğurlu mütəxəssislər cəlb etməsidir. O, fakültəyə informasiya sahəsində elmi və pedaqoji nailiyyətləri ilə, biliyi və təfəkkürü ilə universitet alimləri sırasında cavan nəslin nümayəndəsi kimi tanınan dosent Azad Qurbanov kimi istedadlı və zəhmətkeş bir mütəxəssisi dəvət etmiş və elektron məsələləri ilə bağlı yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün işləri məhz birbaşa onun iş-tirəki ilə həyata keçirirdi.

Fakültənin adında da onun kompüter kimi dünyanın yeni innovativ proseslərinə qoşulduğu nəzərdən qaçmır. Belə ki, "Azərbaycan Respublikasının müstəqiliyi və informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxana işində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin daha geniş imkanlara malik olduğu nəzərə alınaraq 2003-cü ildə Kitabxanaçılıq fakültəsinin adı dəyişdirilmiş və "Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi" adlandırılmış, onun mədi-texniki bazası yaxşılaşdırılmış və kadr potensialı gücləndirilmişdir". Əslində bu, kitabxanaçılıq, kitabxanaşünsəlq tarixində yeni bir epoxanın başlanğıcı oldu.

"İnformasiya cəmiyyəti qarşısında kitabxanaların vəzifələr tamamilə dəyişir. İndi kitabxanalar həm ənənəvi, həm də elektron kitabxanaçılıq inkişaf edir. İndi internet var, elektron kitab var, elektron kitabxana var, elektron kataloq var, elektron multimedia vasitələri var, indi bunlar hamısı kitabxanada toplanıb", – Abuzər Xələfovun bu fikirlərinə səykənərək fakültədə yeni yaranmış, formalaşmaqda olan fənlər tədris olunur. "Kitabxanaçılıq informatikası", "Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsinin əsasları", "Kitabxana informasiya texnologiyaları", "Kitabxana informasiya fəaliyyətinin iqtisadiyyatı", "Kitabxana informasiya fəaliyyətinin menecmenti", "Multimedia və veb texnologiya", "Kitabxana işinin proqramlaşdırılması və başqa fənlərin elmi-nəzəri problemlərinin öyrənilməsi" [6, 7–13] kimi fənn proqramlarının hazırlanması və dərslik kimi formalaşması "Abuzər Xələfov məktəbi"nin nəzəri bazası əsasında fakültə dekanı, dosent Azad Qurbanovun elmi və pedaqoji nailiyyətidir.

Azərbaycanda da kitabxana işinin tarixi kompleks şəkildə öyrənilir. Eyni zamanda ayrı-ayrı sahəvi kitabxanaların yaranması, inkişaf mərhələləri, müxtəlif regionlarda kitabxana işinin tarixi və təşkil məsələləri, müxtəlif kitabxana proseslərinin təşəkkülü və inkişaf qanunauyğunluqları, müstəqil tələbat işlərinin obyektinə çevrilir. Tədris prosesi dinamik inkişaf etdiyinə kitabxana informasiya fəaliyyətində də informasiya cəmiyyətinin sosial sifəti ilə bağlı verən yeniliklər burada tam tətbiq olunmaqdadır. Bu gün təhsil ocaqlarında kadrlar lazımı səviyyədə hazırlanırsa, bu sabahkı işinin mükəmməliyi, uğuru deməkdir.

A.Qurbanovun təbəricə desək, "Abuzər Xələfovun rəhbərliyi altında Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsaslı təlim metodologiyasına uyğun in-

frastrukturun yaradılması, distant təhsil, istedadlı və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan tələbələr üçün təhsil və inkişaf, yaşlıların təhsili üzrə xidmətlər göstərən mərkəzin, müasir təminatlı tədris auditoriyalarının və laboratoriyaların yaradılması kimi tədbirlər planı hazırlanmış və yerinə yetirilməsinə başlanılmışdır" [6, 8].

İnsan qazandıqı elmi dünyagörüşü, biliyi, həyat təcrübəsi ilə əldə etdiyi uğurları ilə şəxsiyyətə çevrilir. Tələbələrinin daim yaddaşında yaşayan Abuzər Xələfov şəxsiyyəti kimi.

ƏDƏBİYYAT:

1. Xələfov A. Azərbaycan kitabxana işinin tarixi: ən qədim dövrdən XX əsrə qədər, 2 hissədə dərslik: I hissə, II hissədə. – Bakı, BDU, 2004. – 328 s.
2. Xələfov A. Kitabxanaşünsəlq giriş. Dərslik // 3 hissədə (I və II hissə). – Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001. – 400 səh.
3. Xələfov A. Kitabxanaşünsəlq giriş. Dərslik // 3 hissədə (III hissə). – Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003. – 314 səh.
4. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. – Bakı, Azərnaşr, 2006. – 312s.
5. Xələfov A., Qurbanov A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları (dərslik). – Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007. – 200 s.
6. Qurbanov A. Kitabxanaçılıq təhsilinin informasiyaşünsəlqlənməsinin prioritet istiqamətləri. – Bakı, "Kitabxanaşünsəlq və informasiya" (BDU-nun jurnalı), 2019, №1 (28). – səh.7-13.
7. Sadiqova, S. Abuzər Xələfov: Bibliografik məlumat kitabı (II hissə, (2011-2016-cı illər)). – Bakı, Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2016. – 248 s.

NEW EPOCH OF LIBRARY STUDIES IN AZERBAIJAN (digital librarianship issues in the scientific-innovative context)

ALMAZ ULVI BİNNATOVA

SUMMARY

In the article is dealt with library studies issues in the context of Abuzer Khalafov's scientific-theoretical and pedagogical creativity in the history of Azerbaijani librarianship. Especially, the issues of application of the internet in the library and digitalization of the books and libraries are studied.

Keywords: library history, Abuzer Khalafov, Baku State University, book, informatization, information technologies, internet resources, electronic library, e-book, library science, library faculty.

НОВАЯ ЭРОХА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ
(проблемы электронного библиотечного дела в научно-инновационном контексте)

АЛМАЗ УЛЬВИ БИННАТОВА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы библиотечного дела в контексте научно-теоретического и педагогического творчества Абузара Халафова в истории азербайджанского библиотечного дела.

В частности, изучаются вопросы применения Интернета в библиотеке и оцифровки книг и библиотек.

Ключевые слова: история библиотеки, Абузар Халафов, Бакинский государственный университет, книга, информатизация, информационные технологии, интернет-ресурсы, электронная библиотека, электронная книга, библиотечное дело, библиотечный факультет.

КОНСОЛИДАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ
УЧРЕЖДЕНИЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПАМЯТИ РЕГИОНА

КУНАНЕЦ НАТАЛИЯ ЭДУАРДОВНА

доктор наук по социальным коммуникациям,
профессор кафедры информационных систем и сетей,
Национального университета «Львовская политехника»,
Львов, Украина,
e-mail: nek.lviv@gmail.com

ЛЫПАК ГАЛИНА ИГОРЕВНА,

кандидат наук по социальным коммуникациям,
ассистент кафедры компьютерных наук,
Тернопольский национальный технический университет им. И.
Пулюя, Тернополь, Украина,
e-mail: halyna.lypak@gmail.com

ВЕРЕТЕННИКОВА НАТАЛИЯ ВЯЧЕСЛАВОВНА

кандидат наук по социальным коммуникациям,
ассистент кафедры информационных систем и сетей,
Национального университета «Львовская политехника»,
Львов, Украина,
e-mail: nataver19@gmail.com

Авторами статьи раскрыто важность электронных библиотек, обобщено их роль для эффективной организации социальной коммуникации. Описаны способы консолидации разнотипных информационных ресурсов. Охарактеризованы преимущества создания консолидированных информационных ресурсов на уровне отдельных регионов с возможностью их дальнейшей интеграции в национальный ресурс. Даны характеристики и задачи таких ресурсов.

Ключевые слова: электронная библиотека, информационные ресурсы, социальная коммуникационная среда, консолидированный информационный ресурс.

Введение

Сегодня в мире накоплен большой опыт по сохранению и представлению историко-культурного наследия, хранящегося в фондах различных учреждений - библиотек, архивов, музеев, частных коллекций и тому подобное; разработаны и внедрены целый ряд технологических и информационно-прикладных решений для решения этих задач. Обычные усилия специалистов направлены на глобальное сохранение соответствующих ресурсов, поэтому при наличии достаточной финансовой государ-

ственной поддержки внедряются масштабные проекты по оцифровке фондов национальных библиотек, музеев, других учреждений с последующим их представлением в рамках национальных и мировых порталов культурного наследия. К сожалению, часто без внимания таких проектов остаются информационные ресурсы небольших региональных учреждений социальной памяти, которые хранят культурное, историческое, образовательное наследие местных общин, с учетом их специфических отличий, идентифицирующих местных жителей и составляющих неизменный интерес для исследователей и туристов.

По принципу представления, организации, классификации и ряду других признаков, хранилища электронных коллекций различных учреждений социальной памяти (библиотек, архивов и музеев) ближе всего к электронным библиотекам, поэтому важно перенять лучший опыт их создания, организации коммуникации с пользователями и распространения информационных ресурсов. Для таких учреждений, независимо от их уровня, основной задачей, диктуемой развитием информационного общества, является предоставление свободного доступа ко всему множеству историко-культурного, образовательного и научного материала, хранящегося в их фондах, поэтому важно также разработать механизмы и способы консолидации этих ресурсов для их лучшего представления. Эти вопросы являются предметом данного исследования.

Электронные библиотеки

Важной функцией библиотек является не только сохранение и воспроизведение имеющихся знаний, но и выработка новых. Библиотеки обладают всеми возможностями, чтобы предоставлять пользователям платформу как для исследования имеющегося достояния, так и для включения новых достижений в информационный оборот. Интенсивность посещения репозитория библиотек достаточно высока [1], поскольку они гарантируют точность воспроизведения оригинальных текстов с соблюдением норм авторского права. Очень важно, чтобы появление новых научных, исторических, популярных и других публикаций в депозитариях, формируемых библиотеками, считалось престижным для авторов. Для достижения этого необходимо налаживать коммуникации с научным сообществом, а именно университетами, научно-исследовательскими институтами, при этом репозитарии могли бы носить тематический характер. А соблюдение авторского права может обеспечиваться заключением соглашений с авторами.

Речь идет о необходимости создания на базе библиотек легитимного, непрерывно функционирующего, обновляемого, коммуникационного инструмента для распространения научно-просветительской и культурно-исторической информации и знаний в информационном простран-

стве, способствующего повышению уровня информационного общения с пользователями. Это, безусловно, система электронных ресурсов, которые могут быть организованы в форме электронных публикаций и представлены в электронных библиотеках или репозитариях.

Информационные технологии начали использоваться в зарубежных библиотеках, особенно в научных и в библиотеках высших учебных заведений, еще в 1960-х годах. Для украинских библиотек точкой отсчета стали 80-е годы [2]. Библиотеки применяют эти технологии, чтобы ускорить свою ежедневную деятельность и уменьшить текущие расходы. Много повторяющихся действий были модернизированы посредством использования информационных технологий, которые в свою очередь позволили интегрировать библиотечную деятельность и повысить ее эффективность, а также предоставляют возможность пользователям получить удаленный и круглосуточный доступ к информации.

Библиотеки формируют коммуникационные отношения с пользователями в стенах библиотеки в процессе выдачи литературы, организации книжно-иллюстративных выставок, при осуществлении консультационных и других услуг, основанных на диалогах. В то же время коммуникационные отношения с реальными и потенциальными пользователями осуществляются и вне ее стен. Во время общения важную роль играют следующие основные составляющие: невербальные знаки, языковые правила, знания психологии и др.

В то же время отмечается постепенное, но неуклонное доминирование электронной коммуникации, которая имеет нелинейную структуру, потому что именно благодаря ей возможно решение проблемы интеграции всего интеллектуального потенциала общества в систему документальных коммуникаций и максимально эффективное обеспечение его дальнейшего использования [2].

Следует отметить, что под влиянием социокультурных и технологических преобразований в современном мире, меняются сложившиеся стереотипы отношений между библиотекарем и пользователем, библиотекой и обществом. В новых условиях библиотеки как наиболее открытые коммуникативные структуры не только выступают в качестве объектов информатизации, интенсивно осваивая электронные технологии, но и играют заметную роль как субъекты этого процесса. Использование компьютерно-технологических средств в библиотечно-информационной деятельности не только существенно ускоряет и повышает качественный уровень обслуживания пользователей, но и превращает весь комплекс существующих технологий. Автоматизация предоставляет целый спектр новых, ранее недоступных информационному работнику возможностей,

приводит к кардинальным изменениям в информационно-библиографическом обслуживании.

Быстрый рост электронных ресурсов изменил практику управления фондами библиотек, значительно усложнив ее по разным причинам: учетывание норм лицензионного и авторского права, необходимость проведения деловых переговоров относительно доступности информации, потребность внутреннего планирования при формировании фондов. Однако в электронной среде значительное внимание уделяется как формату документа, так и его содержанию.

Обеспечение доступа к информационным ресурсам, максимально полное раскрытие содержания документов, хранящихся в библиотеках, архивах возможно лишь при условии применения современных методов и средств преобразования информации, освоение комплекса лингвистических средств, позволяющих представить содержание документа в удобной для пользователя форме и тем самым обеспечить эффективный информационной сервис. К сожалению, проблемы библиотечной технологии и, в частности, технологии семантической обработки документов, от которых зависит надежность доступа к информационным ресурсам и качество обслуживания потребителей по обеспечению их информационных потребностей, долгие годы не попадали в поле зрения исследователей.

Сегодня библиотека рассматривается и оценивается как специфическое предприятие по производству информационных (библиотечных) продуктов и услуг на основании собственных и подписанных информационных ресурсов, обработка которых осуществляется с помощью информационно-поисковых языков и методов индексирования [3].

Самым эффективным видом информационной системы, которая сохраняет разнообразную информацию, и которая является удобным средством реализации интеграционных процессов, являются электронные библиотеки. При создании электронной библиотеки необходимо учитывать опыт библиотечной и информационной отраслей, а также общие организационные основы создания, формирования и функционирования автоматизированных библиотечно-информационных систем, в том числе требования действующих в библиотечной отрасли международных и государственных стандартов [4]. Электронные библиотеки предназначены для работы с различными информационными ресурсами, однако для обеспечения взаимодействия пользователя с этими ресурсами необходим единый лингвистический подход в при формировании поисковых образов документов.

Конечно, электронная библиотека, созданная при поддержке государства – это наиболее эффективная форма информационно-библиотечного обеспечения науки, интеграции ресурсов.

При формировании базы данных электронной библиотеки обычно используется системный подход, компоненты и связи (процессы) воспринимаются как отдельные подсистемы в единой системе (макросистеме) с учетом целостности, связей, структуры, реализации большого количества функций и с учетом специфики внешней среды и информационных потребностей пользователей.

Уже на протяжении длительного времени обсуждается идея создания национальной электронной библиотеки. Это будет способствовать формированию централизованного электронного фонда документов, в который библиотеки независимо от ведомственного подчинения, учреждения собственника могут передавать электронные копии документов для их постоянного хранения, обновления и предоставления доступа к ним.

Электронная библиотека является одним из важных элементов в системе социальных коммуникаций, способствующих своевременному информированию пользователей, расширению коммуникативной среды пользователей, распространению научных знаний, их популяризации.

Практика показала, что электронные библиотеки обеспечивают высокую эффективность информационно-библиотечного обслуживания пользователей. Такая библиотека предоставляет в реальном времени доступ к собственным информационным ресурсам, подписанных и свободно распространяемых в сети Интернет.

Электронные коллекции, которые входят в массив документов, хранящихся в электронных библиотеках или существующих в форме баз данных, наиболее последовательно формируются в различных библиотеках и способствуют предоставлению открытого доступа к полнотекстовым ресурсам широкому кругу пользователей. Однако эти ресурсы рассеяны в сети, что усложняет их поиск.

Принципы консолидации информационных ресурсов

Целью консолидации (объединения) информационных ресурсов библиотек, архивов, музеев является качественное удовлетворение информационных потребностей пользователей, то есть превращение их в такой информационный продукт, который содержал бы отобранную из различных источников полную и целостную информацию, наиболее полно раскрывающую суть запроса. Таким критерием соответствует консолидированная информация, которая, по определению специалистов [5] является полученными из нескольких источников и системно интегрированными разнотипными информационными ресурсами, которые в совокупности обладают признаками полноты, целостности, непротиворечивости и составляют адекватную информационную модель проблемной области с целью ее анализа, обработки и использования в процессах поддержки принятия решений.

Информационная продукция и информационные услуги как материализованный результат информационной деятельности по консолидации информации социальных институтов региона предназначены для удовлетворения информационных потребностей граждан, государственных органов, туристов, исследователей, краеведов.

Консолидированным информационным продуктом считаем «не просто упорядоченный набор отдельных фрагментов исследуемой области, а целостную картину, отражающую объект интереса пользователя в удобном для его восприятия ракурсе, содержащую варианты альтернативной, но релевантной, информации из различных источников, дающую возможность воспринимать объект в его динамике и с разных точек зрения» [5].

Основными составляющими консолидированного информационного ресурса какой-либо предметной области является база данных и автоматизированная информационно-поисковая система как средство взаимодействия с ней. Главной задачей такой базы данных является гарантированное сохранение значительных объемов информации и предоставления доступа к ней пользователю или прикладной программе. Разновидностью базы данных является база знаний – совокупность сведений о реальных объектах, процессах, событиях или явлениях, относящихся к определенной теме, организованная для обеспечения удобного подачи этой совокупности как в целом, так и любой ее части. База знаний разрабатывается для управления знаниями (метаданными), то есть для сбора, хранения, поиска и выдачи знаний. В проектах создания консолидированных информационных продуктов формируется информационно-поисковая база данных консолидированных информационных ресурсов определенной проблемной области.

Такая сложная система формируется благодаря организационной и технологической координации с применением системного подхода к управлению информацией, процессы анализа, планирования, контроля всех компонентов информационных потоков, аппаратных и программных средств и др. Информационно-поисковая система выступает инструментом непосредственного управления ресурсами, поэтому для создания этого сложного социотехнического объекта необходимо разрабатывать специальные технологии консолидации информации [5].

Консолидированным информационным продуктом с точки зрения нашего исследования могут быть электронные ресурсы определенных учреждений социальной памяти, отобранные таким образом, чтобы способствовать удовлетворению пользовательского запроса, и которые могут быть в форме электронных данных (информации в произвольном виде), электронными программами (наборы операторов или подпрограмм, обеспечивающих выполнение определенных задач, в частности

обработки данных) или сочетанием этих составляющих в одном ресурсе. Как правило, они являются ресурсами удаленного доступа, поэтому в этом случае под термином «электронный ресурс» понимают обобщенное понятие «электронный документ» и другой вид электронной информации, в частности локальные и глобальные информационные сети и технические средства, предоставляющие к ним доступ.

При реализации проектов по консолидации ресурсов учреждений социальной памяти одной из первоочередных задач является обеспечение взаимосвязи между разнородными источниками информации для их эффективного использования. Таким образом, система метаданных становится центральным компонентом при построении консолидированного информационного ресурса, который содержит совокупность информационных объектов и обеспечивает управление ими. При этом новые метаданные могут добавляться в систему в течение всей жизни документа (информационного ресурса), поскольку накапливают информацию о его связях с другими элементами коллекции, данные об использовании и т. д.

Несмотря на большой объем действующих стандартов описания метаданных различных учреждений, необходима их формализация для унификации всех групп ресурсов и адекватного взаимодействия внутренней системы информационного хранилища, пользовательских задач и внешних свойств сетевой среды.

Эффективную консолидацию электронных ресурсов учреждений социальной памяти на любом уровне, от мирового до регионального, способны обеспечить универсальные системы обмена метаданными, разработанные по единым стандартам и правилам на основании принципа федерализации.

Различные аспекты разработки и использования метаданных для описания цифровых информационных ресурсов, в том числе и в сфере культурного наследия, исследовали многие западные ученые [6, 7, 8].

При реализации проекта по консолидации информационных ресурсов учреждений социальной памяти необходимо выбирать такой стандарт описания и каталогизации ресурсов, который позволяет работать с информационными ресурсами произвольного происхождения, однозначно идентифицировать их, удобен в использовании и обеспечивает возможность каталогизации и создания метаданных электронных информационных ресурсов. Проведенные нами исследования показывают, что наиболее полно соответствуют заявленным требованиям универсальный стандарт Дублинское ядро метаданных - DСMI (Dublin Core Metadata Initiative) и широко внедряемый мировыми библиотеками Международный стандарт «Описание и доступ к ресурсу» (RDA: Resource Description and Access).

Моделирование консолидированного информационного ресурса территориальной общины

Современный рынок информационных технологий предлагает немало готовых решений для представления цифровых информационных ресурсов – технологических платформ для построения цифровых библиотек, репозиториях и электронных архивов. Функциональный анализ ряда самых популярных электронных платформ, среди которых системы DSpace, EPrint, T Libra, Invenio, Dataverse, CKAN, Zenodo, Islandora, Fedora, Greenstone, ResCarta, MyCore, Omeka [9] показал их определенное несовершенство для эффективного решения задач консолидации электронных информационных ресурсов музеев, архивов и библиотек, хотя каждая из них в той или иной степени может обеспечить эффективное представление цифровых коллекций из фондов отдельных учреждений и предоставить удобные инструменты для их исследования. На основе проведенных исследований, считаем целесообразным для учреждений социальной памяти региона представлять свои коллекции с помощью платформы для построения цифровых библиотек и депозитариев типа Omeka, предоставив унифицированное метаописание каждого электронного объекта по стандартам RDA или Dublin Core, что обеспечит их поисковую «видимость». Для виртуального объединения этих коллекций и консолидации информационных ресурсов разработан проект веб-ресурса, который играет роль технологической базы консолидированного информационного ресурса и единой точки доступа к объединенным ресурсам.

Консолидированный информационный ресурс библиотек, архивов и музеев рассматривается как современная социокоммуникационная система, которая на базе собственных и привлеченных информационных ресурсов формирует широкий спектр актуальных консолидированных информационных сервисов и информационных продуктов, предоставляет комплекс информационных услуг разнообразным категориям пользователей [10].

Сформулируем преимущества моделирования и внедрения на уровне каждого региона консолидированного информационного ресурса, как социокоммуникационной системы:

- содействие становлению социокоммуникационной среды;
- качественное информационное обслуживание местных жителей и туристов;
- презентация региональной самобытности;
- создание информационной базы для создания национального ресурса.

Такие местные консолидированные ресурсы для качественного воспроизведения актуальных социокоммуникационных процессов должны,

кроме информационных ресурсов местных библиотек, архивов, музеев, включать также и ресурсы местных СМИ, власти, ресурсы региональных новостных порталов, выполняя таким образом роль составляющей социокоммуникационной среды, представлять социальную память общины, способствуя развитию туристической привлекательности региона и его экономическому росту, обеспечивая воплощение требования качественного информационного обслуживания жителей и следуя прогрессу основанного на знаниях общества. Местные консолидированные информационные ресурсы должны стать фундаментальной основой общенационального ресурса, построение которого, считаем, целесообразно осуществлять по принципу «снизу вверх», то есть местные консолидированные информационные ресурсы должны экспортировать свои информационные ресурсы в общенациональный ресурс, обеспечивая информационную насыщенность и высокое качество информационного обслуживания.

На такой ресурс возлагается выполнение следующих задач:

- полное и эффективное удовлетворение информационных потребностей пользователей (городского сообщества, гостей и туристов);
 - предоставление широкого спектра информационных услуг и сервисов: поиск информации по различным критериям, анонсы событий, информирование о новых публикациях (научных статьях, исторических исследованиях и т.п.);
 - оптимальная процедура сбора, консолидации, организации и хранения больших по объему данных (работа дата центров, хранилищ данных, каталогизация и удобная навигация);
 - оперирование полимодельной информацией: разработка, предоставление пользователям полной, достоверной и релевантной информации независимо от источника ее происхождения, физического места хранения и способа представления;
 - обеспечение эффективного взаимодействия пользователей через единую системную точку доступа, в которой виртуально интегрируются и консолидируются информационные социокоммуникационные ресурсы.
- Для практического воплощения действенных консолидированных информационных ресурсов низшего звена необходимо в первую очередь выполнить ряд задач:
- оцифровать фонды местных учреждений социальной памяти,
 - создать их полные унифицированные описания, используя единый стандарт представления метаданных,
 - разработать Веб-платформу – площадку для консолидации этих метаданных, с механизмом эффективного поиска, предоставления исчерпывающих информационных услуг пользователям,

- обеспечить сопровождение консолидированного ресурса, включая продвижение в сети, постоянную поддержку работоспособности и обновления функций.

При разработке функциональной модели системы «Консолидированный информационный ресурс», определены следующие ее составляющие (рис. 1):

- входные данные модели – это метаданные информационных ресурсов, сосредоточенных в социальных институтах региона;
- исходные данные, представленные в виде консолидированных информационных продуктов, которые формируются как ответы на запросы пользователей;
- управляющими данными выступают правила формирования поисковых запросов;
- ресурсами (механизмом), обеспечивающим работу системы, являясь система обмена метаданными, а также правила поисковой индексации

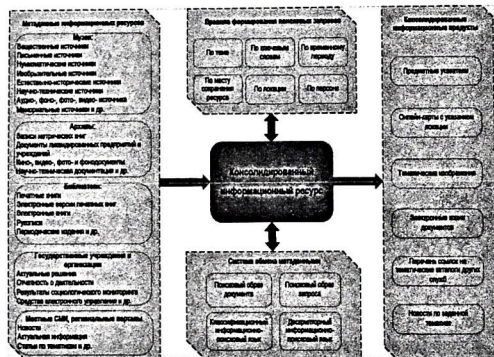

Рис. 1. Функциональная диаграмма системы «Консолидированный информационный ресурс»

Выводы

Изменения в способах сохранения и представления информации, обусловленные стремительным развитием информационных и коммуни-

кационных технологий, вносят свои коррективы и в способы сохранения исторической, социальной и культурной памяти человечества на разных уровнях - от регионального до глобального.

Требования общества, основанного на знаниях, обуславливают потребность формирования современных социокоммуникационных систем, способных обеспечить сохранение социально-исторической памяти конкретного региона и удовлетворение информационных потребностей его жителей и гостей. На региональном уровне информационную базу таких социокоммуникационных систем, способных представить уникальные особенности социокоммуникационной среды региона и предоставлять новейшие технологические инструменты для ее функционирования и развития, должны формировать местные социальные институты. В состав такой базы включаются мемориальные ресурсы (архивов, библиотек, музеев), а также современные, созданные средствами массовой информации, правительственными учреждениями, на информационных порталах.

Предложены эффективные механизмы для консолидации разнородных информационных ресурсов учреждений социальной памяти в рамках социокоммуникационной системы «Консолидированный информационный ресурс», определены его основные функциональные характеристики. Такие региональные консолидированные информационные ресурсы составят основу формирования национального ресурса, который будет аккумулировать историко-культурное и научное наследие общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веретенникова Н. В. Жизненный цикл информации и библиотеки / Н. В. Веретенникова, Н. Е. Кунянец // *The European Scientific and Practical Congress "SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS 2015"*, Vienna (Austria), 20 February 2015. – Publishing Center of The International Scientific Association «Science & Genesis», Prague, Czech Republic, 2015. – Vol. 2. – P. 139-141.
2. Копанева В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету: [монографія] / Копанева В. – НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – 198 с.
3. Ляшенко Л. В. Вивчення, забезпечення та розвиток інформаційних потреб бібліотекарів в умовах формування інформаційного суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Л. В. Ляшенко. – Київ, 2002. – 22 с.
4. Лобузін К. Технології організації знаних ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; відп. ред. О. С.

Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 252 с.

5. Кунанець Н. Е., Пасічник В. В. Вступ до спеціальності «Консолідована інформація»: навч. посібник під грифом МОМолододспорт, Львів: видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 196 с. (Серія «Консолідована інформація»).
6. Gartner R., L'Hours H., Young G. Metadata for digital libraries : state of the art and future directions. JISC, 2008.
7. Miller S.J Metadata for digital collections: a how-to-do-it manual. New York, NY: Neal-Schuman Publishers, 2011.
8. Van Hooland S., Verborgh R. Linked Data for Libraries, Archives and Museums: How to clean, link and publish your metadata. Facet publishing, 2014.
9. Бегтин Н. В., Горбунова А. С. Электронная библиотека : инструкция по установке . Рекомендации для библиотек по организации собственных репозиториях открытого доступа / И. В. Бегтин, А. С. Горбунова. М.: Ваш формат, 2017. 136 с.
10. Formation of a consolidated information resource by means of cloud technologies / Halyna Lypak, Antonii Rzeuskyi, Nataliia Kunanets, Volodymyr Pasichnyk // 5th International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications. Science and Technology PIC S & T'2018, October 9-12, 2018, Kharkiv, Ukraine.

CONSOLIDATION OF INFORMATION RESOURCES OF SOCIAL MEMORY INSTITUTIONS IN THE REGION

KUNANETS NATALIA, LYPAK HALYNA,
VERETENNIKOVA NATALIHA

SUMMARY

The authors of the article reveal the importance of electronic libraries, substantiate their role for the effective organization of social communication. It is described the ways to consolidate different types of information resources. The advantages of creating consolidated information resources at the level of individual regions with the possibility of their further integration into the national resource are outlined. The characteristics and tasks of such resources are given.

Keywords: electronic library, information resources, social and communication environment, consolidated information resource.

BÖLGƏNİN SOSIAL YADDAŞ INSTITUTLARI VƏ MƏLUMAT MƏNBƏLƏRİNİN KONSOLIDASIYASI

KUNANETS NATALIA, LYPAK GALINA,
VERETENNIKOVA NATALIA

XÜLASƏ

Məqalə müəllifləri elektron kitabxanaların əhəmiyyətini təhlil edərək ortaya qoyur və sosial ünsiyyətin səmərəli təşkili üçün onların rolunu müəyyən edir. Bu məqsədlə müxtəlif növ informasiya mənbələrini birləşdirmək üsulları təsvir edilmişdir. Ayrı-ayrı bölgələr səviyyəsində konsolidasiya edilmiş informasiya mənbələrinin gələcəkdə milli mənbəyə inteqrasiya olunma imkanları ilə yaradılmasının üstünlükləri təsvir edilmişdir. Belə mənbələrin xüsusiyyətləri və vəzifələri məqalədə verilir.

Açar sözlər: elektron kitabxana, informasiya mənbələri, sosial kommunikasiya mühiti, birləşdirilmiş informasiya mənbəyi.

DİL VƏ ƏLİFBANIN SOSIAL MƏDƏNİ KOMMUNİKASIYADA
TARİXİ ROLU

KAZİMİ PARVİZ

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

pkazimi@mail.ru

Maqalədə müəllif Azərbaycan (türk) dilini xalq dili olaraq vacib sosial kommunikasiya vasitəsi kimi qiymətləndirir və tarixən qəbul olunmuş əlifbaların təhlili nəticəsində latın əlifbasına keçidi dil xüsusiyyətləri, mədəniyyət və tarixi integrasiya baxımından ən düzgün seçim olduğu müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: dil və mədəniyyət, dil və əlifba, mədəniyyət və kommunikasiya, sosial kommunikasiya.

Dil ancaq insanlara aid olan, özündə məzmun və eyni tip səslənmə (və yazılış) qaydaları daşıyan şərti sistemdir. O, yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, dünya haqqında təsəvvür yaradan təbii intellektual sistemdir. Hər bir dil ayrılıqda dünya haqqında bilik, dünyanı görmək və anlamaq üçün sosial-kommunikasiya vasitəsidir. Dilləri linqvistikə öyrənir, dildə şərti işarələr semiotikanın predmetidir və dilin insan təfəkkürünə və fəaliyyətinə təsirini psixolinqvistikə tədqiq edir. Biz isə Azərbaycan (türk) dilinin xalq dili olaraq dilin tarixi inkişafında kommunikativ funksiyası və tarixi problemlərin öyrənilməsində bəzi yanlışlara diqqətimizi yönəldək.

1. Azərbaycanın latın əlifbasına keçməsi barədə dövrüyyədə olan yanlışlar.
2. Azərbaycan (türk) dilinin xalq dili olaraq xüsusiyyətləri və müqayisəli təhlil zamanı buraxılan yanlışlar.

Hazırda Yer üzündə 7000-ə yaxın dil mövcuddur. XX əsrin sonlarına qədər dünyanın yeddi dili dünya dilləri hesab olunurdu: ingilis dili, ispan dili, ərəb dili, rus dili, fransız dili, alman dili, portuqal dili. Bunlardan yalnız ərəb dili afroaziya dillər ailəsinə məxsusdur, digərləri hind-avropa və ya hind german dillər ailəsinə daxildir. Belə hesab edilir ki, bu qrupa ərəb dilləri islam dininin təmsili olaraq daxil olunub. Bu zaman təbii sual qarşıya çıxır. Buddistlər və induistlərin sayı müsəlmanlardan az deyil. Bos o dillər nə üçün dünya dilləri hesab edilmir? Bu sualın cavabı yoxdur, beləki XX əsrin sonlarında "bütün dillər dünya dilləridir" konsepsiyası avropada üstünlük təşkil etdi. Avropa mədəniyyətinin əsasını qoymuş german tayfaları, anqlo-saksonlar (GERMAN dillər qrupu) uzun mübarizələrdən sonra milli, mədəni, dil və din birləşməsi sayılaraq birləşir və güc mərkəzinə çevrilir. Alimlərin fikrinə görə, son 100 il ərzində 3000-dən 6000-ə qədər dili yox olma təhlükəsi gözləyir. Dilin saxlanması üçün həmin dildə ən azı 100 min insan danışmalıdır. Yer üzündə əhalinin 80%-i 7000 dildən yalnız 80 dili bilir. Qalan dillərdə əhalinin 20%-i danışır.

şır. 3,5 min dil əhalinin 0,2%-ə aiddir. Biz Azərbaycan türkləri olaraq 80 faizə daxilik. Türk dillərinin hind-avropa dillərindən köklü fərqi türk dilinin aqqlativatı dil olmasıdır. Hind-avropa dilləri ailəsinə 2007-ci ilin statistikasına görə 140 dil daxildir və 2 milyard insan bu dildə danışır ki onların da əksəriyyəti ingilis dilidir və bunlar flektiv dillər hesab edilir.

Dünya dillərinin tipologiyası ilə XIX əsrin əvvəllərində əsasən alman alimləri məşğul olmağa başlayır. Bu problemən öyrənilməsi müqayisəli dilçiliyi inkişaf etdirir və bu kimi tədqiqatlar başlayan kimi "hansı dil daha yaxşıdır?" sualı ortaya gəlir, tədqiqatçılar elmi təhlillərdən daha artıq şəxsi-milli maraqları ilə çıxış etməyə başlayır. Bütün dövr tədqiqatçıları bir səslə qəbul edir ki, dilin tipoloji quruluşu və qramatik normaları xalqın düşüncə tərzinə bağlıdır və müqayisəli qiymətləndirməyə yararlıdır. Bu fikir ABŞ alimi Edvard Seppirin ifadəsində dəqiq ifadə olunur. "Latın dilindən rus dilinə keçəndə hiss edirik ki, adət etdiyimiz həmin üfqlər bizim gördüyümüzü məhdudlaşdırır. İngilis dilinə keçəndə ətrafdakı təpələri xeyli alqalar, Çin dilinə keçəndə biza ələ gəlir ki, artıq özümüzizdəki səma tamamilə başqa cür parlayır."

Hind-Avropa ailəsinə eləcə də alban, erməni dili, slavyan, Baltik, Alman, İtalyan, Roman, Yunan, Anadolu (Hitto-Luvian), İran, Hind-Aryan, Nuriyan və s. dilləri qrupları daxildir və Anadolu (Hitto-Luvian) diləri ölü dillər hesab olunur və bu dillər də flektiv dillərdir. Bos bu dillər nədən ölü dillərdir? Bu ölümlərə səbəb nədir? Dilin tarixi prosesdə qorunub saxlanması və təbii inkişafı ya onun xalq dili olması ilə geniş kütlələrə yayılmaqla mümkün ola bilər ya da müxtəlif qurumların (xüsusilə də dini qurumların) bu istiqamətdə məqsədyönlü fəaliyyəti hesabına mümkün ola bilər. Erməni dili və erməni əlifbasının formalaşması tarixi ikinci dərəcəli üçün uşur misalıdır. Lakin məlumdur ki, Romalıların Fələstin torpaqlarından yəhudilərin qovulması nəticəsində ıvrit xalq dili olaraq inkişaf edə bilməzdi. Yəhudi alimləri etiraf edir ki, XIX əsrin əvvəllərində yalnız iki nəfər yəhudi (ata oğlu) qədim yəhudi dilini öyrənmiş evdə aramey dilində danışmışlar. Babilistana sürgün olunmuş yəhudilər də mühacirət illərində yəhudi dili üzərində xeyli işləmiş və dini kitablar yazmış və onları tədris etmişlər. Deməli yəhudi rabbinləri olmasaydı və müştəşkilni dini qruplar ıvrit dili və yazısı üzərində mütəmadi çalışmasaydılar bu gün yəhudilər sami xalqları ilə təcrübə deyil integrasiya edərək qaynaq-qaynaq, yəhudilik isə "qılqamış dastanı" (Bilqamış) halında və ya müxtəlif dinlərin tərkibində qorunub saxlanılmışdı.

Təbii ki, Fars dili də belə bir mərhələlərdən keçmiş olmalıydı (İran dillər qrupunda). Fars (Pars) dilini son 2500 ildə 3 mərhələyə bölmələr: Haxamanşilər dövrü (nümünəsi Bisitun yazıları: -Sasanilər dövrü (nümünəsi Zərdüştiliklə əlaqədar yazılar): -İslam dövrü (nümünəsi Firdosinin sonrakı yazıları). Bu mərhələlərdə dil mümkünsüz dərcədə dəyişir. Bir çox müxtəssislər bu dillərin daşıyıcılarının fərqli xalqlar olduğu haqqında fikirlər irəli sürür. Di-

lin təbii inkişafından fərqli olaraq dini qurumlar dilə ciddi şəkildə təsir edə bilər. Miladdan sonra III və IV yüzilliklərdə Maniçilik və Mitraçılıq sars coğrafiyasında sürətlə inkişaf edir və yayılır. Məlumdur ki, Hindistanla sıx əlaqələri olan Mani 270-ci ildə hindistanda yaşayıb və orada kitab yazıb. Şapur vaxtında İrana gələn Maninin böyük coğrafiyada (qərbi romadan çinə qədər bir ərazidə) tərəfdarları var və bu kahninlər mistika ilə zəngin ədəbi dil formalaşdırır. Farslar mitraçılığın, mandayilərin və Maniçiliyin himayədarı olaraq hələ islamın qəbul olunmasından sonradan dinlər arasındakı sintez prosesinin mərkəzi idi. Bu dinlərdə xristianlıq və zərdüştiliklə yanaşı tarixçiliyin də bir sıra əlamətləri özünü göstərir. Mühtim təhlilə görə ki, bu tarixi dövrdə pars (fars) dili inkişafının pəhləvi dövrü din xadimləri və kahninlər tərəfindən qorunur, inkişaf etdirilir, yeni söz və anlayışlar daxil edildi və bu da ümumxalq dili deyildi. Məsələn, dilçilər hesab edir ki, I mərhələdə qədim Fars (pars) dili dövründən bu dildə 3 cins göstəricisi olub. Müasir Fars dili isə Hind avropa dilləri içərisində qadın və kişi cinsini göstərməyən yeganə dildir. Fars dilinin yazılı ifadəsi I mərhələdə yaranmış Şumerlərlə tanınan mixi əlifbada əks olunur. II mərhələdə Pəhləvi əlifbası 22 hərflili aramey əlifbası əsasında qurulub, III mərhələdə ərəb əlifbası əsasında yaradılıb. VII əsrin əvvəli İbin Mukafa sasanı dövrü yazıları haqqında yazır: "Onların (farsların) xüsusi yazı sistemləri var, adına Zevariş deyirlər. ayır birisi quşt (ət) yazmaq istəyirsə bisra yazır. Ancaq oxuyanda quşt oxuyur. Əyər birisi nan (çörək) yazmaq istəyirsə namxa yazır ancaq nan oxuyur. Farsların min dənə belə sözləri var."

Dillərin ilk təsnifatını yaranmağa çalışan alimlər alman və ingilis alimləridir. Alman alimi F.Şlegel (1772-1829) dilləri flektiv dillər və aqqlütinativ dillər olmaqla iki yerə böldürdü. Sonradan onun qardaşı A.Şlegel (1767-1845) bu bölgünün yetərli olmadığını başa düşərək o bölgüyü birini də əlavə edir ki, bu da amorf dillərdir (şəksiz). Fleksiyanın qeyri-agqlütinativ şəkildə baş verdiyi sintetik dillərə flektiv dillər deyilir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, XIX əsrin sonlarına kimi erməni dilini iran dilləri qrupuna daxil edirdilər. 1875-ci ildə alman alimi Hubsman onu hind avropa dillərində müstəqil qrup olaraq müəyyənləşdirdi və onu qışman yunan dilinə qohum olaraq hesab edir, özündə çox uzaq qohum –təxminən 5 min il əvvəl biri-birindən ayrılış qohumları. Yeri gəlmişkən dil və yazıya münasibətə erməni yaşaması diqqəti cəlb edir. M.ə. 6-9 əsrlərdə Urartu dövləti mövcud olub. Mütəxəssislərin fikrinə görə Urartu dilində qorunub saxlanılmış mixi yazıların bu günkü ermənilərə heç bir daxli yoxdu. M.sonda 3 əsrin sonları və 4 əsrin əvvəllərində xristianlıq qəbul edən ermənilər də İncilin ilk nüsxələrinin yunan və ya suriya dilində və əlifbasında yazırdılar. Bu o zamandır ki, ermənilərin məskunlaşdığı ərazilərdə manicilik, mitraçılıq geniş yayılıb və xristianlıqda də nestrin təriqəti nüfuz qazanır. V əsrdə Habəş (etiop) əlifbasına oxşar bir əlifba tərtib edib bu günə kimi onun milli əlifba kimi qoruyub saxlayıb və 1500 il ərzində bir çox islahatlar aparəs-

larda bu əlifbanın kamil əlifba olmadığını etiraf edirlər. Kamil əlifba axtarışı dünyanın müxtəlif coğrafiyalarında fərqli mənzərələr ortaya gətirdi. Yaponlar (aqqlütinativ dilə malikdirlər) bu prosesin nəticəsində bu gün 3 əlifbadan istifadə edirlər. Koreyalılar (aqqlütinativ dilə malikdirlər) uzun tarixi mərhələdə çin heroqrlflərinin təsiri altında olsalar da XV əsrdə əlifbalarında islahat apardılar, çin heroqlif sistemini milli dillərinə uyğunlaşdırdılar. Çinlilər isə XIII əsrdə Xubilay xanın əlifba islahatı etdiyi və bütün çində dövrüyəyə daxil etdiyi kvadrat əlifbanı qəbul etmədilər. Çoxmillətli çində heroqlif yazı millətlərarası kommunikasiya funksiyasını yerinə yetirirdi. Məsələn dəş mənasını verən heroqlif çin dilində şan, yapon dilində yama, koreya dilində san olaraq oxunurdu.

Məlumdur ki, aqqlütinativ dillərə (iltisəqi), şəkilçili, şəkilçiləşən dillər də deyilir. Bu dillərdə bütün leksik-qrammatik, yeni sözdüzlətmə və sözdəyişmə əlaqələri, ilk növbədə, şəkilçi morfevlər vasitəsilə realizə olunur. Aqqlütinativ dillər (latınca agglutinatio - yapışqandan) - aglutinasiyanın üstünlük təşkil edən növü olan bir sistemə sahib olan dillərdir və bunların hər biri yalnız bir mənə daşıyır. Aqqlütinativ dillər – Söz formaları aqqlütinasiya (yapışdırma) yolu ilə düzülür. Türk, fin-ugor dilləri belə dillərdən hesab olunur. Bu dillər üçün şəkilçilərlə sözdüzlətmə və sözdəyişmə sistemli xarakter daşıyır, vahid təsniflənmə və hallanma xüsusiyyəti olmaqla şəkilçilərin eyni funksiyalılığı mövcuddur. Ən qədim nümunəsi Şumer dilidir.

1869-cu ildə Yulius Opert özünün tarixi məruzəsində "Şumer dili Turan dillərinin mənşəyidir" fikrini bəyan edir ki, onu türk-moqol dilləri qrupu kimi müəyyənləşdirir. Bu fikir uzun müddət tədqiqatlarla dominant olduğu halda, 1940-cı illərdə S.Kramerin əsərlərində bu fikir möhkəmlənir. Şumer adının kardan qoyulduğu, şumerlərin yaşadığı yerə Kənər dediklərə, özlərinə isə qarabəş dediklərə də sumeroloqlar tərəfindən müəyyənləşdirilib. SSRİ-nin dağılmasından sonra bir sıra rusiya və rus alimlərinin yeni əsərləri növbəti tarixi manipulyasiyalardan başqa bir şey deyil. "Türk tarixini" kölgələmək işində yarışa giran bir sıra rusiya tədqiqatçıları 300 illik "moqol-tataq(türk) istismarı" düşüncəsindən az bir maddədə çıxaraq yeni konseptlər irəli sürür. Rusiya Federasiyasında inhisarə alınmış arxeoloji qazıntıları, eləcə də tarixin rəsmi konyunktur yozumunu belədir ki, moqollarla təqribən fərqli millətlərdən və XIII əsr böyük möqol imperiyasının türklərə aidıyıyı yoxdur.

Müasir rus dilçi alimi Serqey Lixaçov hesab edir ki, alman dilinin mürəkkəbliyi haqqında çoxlu fikirlərin olmasına baxmayaraq, öz təcrübəsindən çıxış edərək bu dilin daxili və məhiyyətinə varmaqla, əgər öyrənsənsə, artıq düşüncə tərzində də dəyişikliyin baş verdiyini hiss edərsən. Bu alim aqqlütinativ dillərə flektiv dilləri müqayisə etmək məqsədi ilə rus dili və qazax dili müqayisəsində "Loşad, vsadnik, vsadniki –at, atlı, atılar" kimi bir misal göstərir və tələbələrədən üzr istəyir ki, aqqlütinativ dillərdə yeni söz əmələgətmə prosesi çox primitivdi. Bu həmin alimin düşüncəsi olmaqla yanaşı bir

çox flektiv dil daşıyıcılarının da fikirlərində ifadə olunur. Bu misal iran dilləri ilə müqayisədə də eyni vəziyyətə yəradır. Atlı sözünün qarşılıqlısı «səvari» olaraq müəyyənləşir. Yaradılmış yeni sözə də kök söz olaraq dövrüyədən çıxır və «səvar olunmuş – minmiş», tam yeni bir söz ortaya çıxır. Bu sözdüzləlmə prosesində düşüncə tərzini ifadə edir. Qeyd olunan rus dilçi alim rus dilinin skandinav varyaqları, slavyan xalqları və qıpçaqların sintezindən yarandığını bilir, bununla belə flektiv dilin düşüncəsi olaraq fikir ifadə edir. Tarixi mənbələr sübut edir ki, niqin yazıya keçməsi erkən dövrlərdə insanlar arasında müqəddəs məhiyyət daşıyan bir hadisədir. Təsəffüf deyil ki, ən qədim mənbələr dini mövzulara aiddir. Azərbaycanda «alın yazısı» anlayış yazının hətta mistik mənə daşdığını ifadə edir. Oduq ki, hər adam yazıb-oxuya bilmir və yazıb-oxuyanlar da hamı kimi deyildilər. Bir sıra avropa alimləri yarımsintetik, sintetik, flektiv və analitik dillər olaraq yeni təsnifatlar da irəli sürür. Bəzi alimlər hesab edir ki, flektiv və analitik dillər inkişafın səviyyəsini, aqqlütinativ dillər isə inkişafdan geridə qaldığını göstəricisidir. Bu nəzəriyyə tarixi təcrübə ilə təsdiq olunmur. Kramer Mesopatamiyada şumerlərə sami xalqlarının birgə yaşayışını və fərqli sistemli dillərə malik olduğunu göstərir.

M.Ö. III minillikdən başlayaraq bütün kiçik asiya da şumerlərdən miras qalan mixi yazıdan istifadə edilirdi. Eyni zamanda, Qədim sami dillərində də mixi yazı ilə bir çox mənbələr mövcuddur. e.ə. I minillikdə Finikiyalıların fonetik əlifbası Yunan əlifbasını, oranda latın əlifbasının əsasını təşkil edəcəkdir, Arameylər (nəbatilər) sonra Erkan semitlər (samilər) bu əlifbalardan istifadə edəcəkdir, Aramey əlifbasından qədim pəhləvilər də yararlanacaq. Bu əlifbalarda müasir ərəb əlifbası kimi səitlər yazılırdı (və ya qismən yazılırdı). Qeyd edək ki, bu dillərin hamısı flektiv dillərdir. Şumerlərin şəkili yazıdan mixi yazıya keçməsi, sonradan bu əlifbanın əsasında akkaddılar, assuriyalılar, babillərin və bütün Mesopatamiya xalqlarının yazmağa başlaması, bu əlifbanın bəzəsi üzərində finikiyalıların fonetik əlifbanı yaratması, eləcə də arameylərin (nəbatilərin) bundan faydalanması, yəhudilərin və pəhləvilərin arameylərdən faydalanması, yunan əlifbasından latın əlifbasının töhrəməsi göstərir ki, yazı sisteminin formalaşmasında iki konsept özünü göstərir.

I – kamil yazı sisteminin yaradılması,

II – Milli (tayfa və qəbilə) özünü təcrid imkanlarının əldə edilməsi.

Əgər birinci xüsusiyyət Şumerlərdə, yunanlarda və əlifbanın kamillaşdırılması üzərində inteqrasiya imkanları axtaran mədəniyyətdirsə, ikinci xüsusiyyət yəhudilərdə, ermənilərdə, ruslarda və bir sıra ölü dillərdə özünü göstərir. Yəhudi dili sami dillərinə, yeni şimali afrika dillərinə aiddir ki, bu dillərin bir çox daşıyıcısı mövcud olmuşdur, onlar biri-birindən təbriyən çoxsayda fərqli əlifbalı yaratmışdılar. Göründüyü kimi Türk dillərinin hind-avropa dillərindən və Sami dillərindən əsaslı fərqi dilin yazıya köçürülməsi zamanı onun xüsusiyyətlərini (aqqlütinativ xüsusiyyətini və fonemlərin) ifadə etməli idi ki,

tarixən qəbul edilmiş əlifbalardan heç biri bu tələblərə cavab vermirdi. Qeyd edək ki, müasir çin alimləri herofliq yazının ağır bir yük olduğunu və onun dəyişdirilməsinin rəsonallığı haqqında hələdə danışır, yəhudi alimləri əlifbalardan tarixən çox dəyişdirilməsini baxmayaraq onun sağdan sola yazıldığını yanlış hesab edirlər və s. Məlumdur ki, çinlilər xüsusi əlifba yaratmayıb və fəlləşkilləri əsasında herofliq yazı tədricən formalaşmış. Yəhudilər ivrit əlifbasını qədim arameylərdən bir sıra dəyişikliklərlə iqtibas etdiklərini etiraf edirlər. Baxmayaraq əlifbalardan arasında xeyli fərq və uyğunsuzluqlar var. Yunanlar finikiyalılardan, latın əlifbası isə yunanlıların sistemində əsaslanan əlifba tərtib edənə müəyyən bir məntiqə, ilkin əlifbanın təkamüllünə əsaslanırdı. Orxon-yenisey (Runi) əlifbasının quruluşunda da türk xalqlarının damğalarından (tamqa) istifadə olduğunu hesab edilir. Skandinavlar malik olduqları runi əlifbanın mənasını bilməsələr də onun mistik xarakterini həmişə qəbarmışdılar. Həttə xristianlığın qəbulundan sonra da xeyli zaman kəsiyində (XIX əsrin sonlarına qədər) bu əlifbadan istifadə olunmuşdur. IX əsr rusları da latın əlifbasını qəbul etməsələr də, həmin qrafik quruluşu, lakin cədr struktur dəyişikliyinə məruz qoyulmuş bir əlifba əldə edirlər. Kiril və Məfodey rəvayəti tarixi faktlarla sübut olunmur. Məlumdur ki, əlifbanın ilk versiyası heca əlifbası olmuş, sonrakı dövrlərdə rus provaslav kilsəsi onu islah etmişdi. Son islahatlar isə XVIII əsrdə birinci Pyotr tərəfindən həyata keçirilmiş. Konkret olaraq rus əlifbası adlandırılmasın baxmayaraq inkişafın məhsulu olan latın əlifbasının əsasında qurulmuş əlifbadır. Bir sıra əlifbalardan quruluşunda nə məntiqi forma nə də təkamüllün nəticələrini özünü göstərmir ki, bunların daha çox kriptografik xarakter daşdığını iddia etmək olar. Türk xalqlarının tarixən qəbul etdikləri bir çox əlifbalarda da bu problemə qarşılaşırdı. Min ildən artıq istifadə olunan ərəb əlifbasının islahatı fikirləri hələ XIX əsrin ortalarında M.F.Axundov tərəfindən səsləndirilmişdi. İlk elxanilər zamanı uyğur əlifbasından istifadə olunduğu halda, Qazan xan (Hulaqunun nəvəsi) Azərbaycanda nöinki islamı qəbul etdi, hətta islam maarifinin və mədəniyyətinin himayədarı oldu.

XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın şimal hissəsinin Rusiya tərəfindən işğal olunması ilə əlaqədar şimali azərbaycanın avropa elmlərinə daha da yaxınlaşdığı haqqında müxtəlif yanlış fikirlər yayılmaqda idi və bu fikirlər bu gün də yox deyil. Məlumdur ki, Rusiya o tarixi dövrdə avropa elmlərindən çox uzaq idi və senzuranın heç bir yerdə olmadığı qədər sərt qanunları tətbiq olundu. 1861-ci ilə dər təhkimçilik hüququ ləğv olunsada da 1900-ci ilə qədər davam etdi. Dünya dilləri və dünyəvi biliklər də çərçivədə öyrənilirdi. Rusiya universitetlərində çalışan azərbaycanlı alimlərin sayını müəyyənəldikdə belə bir fikir formalaşır ki, azərbaycanın (şimali) dünyəvi açılış rusiyadan deyil, rusiya ilə birlikdə baş verirdi. 1779-cu ilin payızında Sank-peterburq şəhərinə II Yekaterinanın istəyi ilə Volterin şəxsi kitabxanasını Rusiyaya gətirilir. Məlumdur ki, bu kitablar xüsusi saxlayıcıya (sarsok palata) yığılır və bunlar-

dan istifadə qadağan olunur. Pyotr haqqında əsər yazan Puşkin bu kitablardan istifadə etmək üçün imperatordan xüsusi icazə almaqla bu kitablardan istifadə hüququ əldə edir. Avropalı alim və yazıçıların əsərlərinin tərcüməsi və yayımı qadağan idi. Hətta xristian dini kitabları içərisində çox sayda oxunması qadağan olunmuş kitablar kilsə tərəfindən müəyyənleşir və senzuraaya daxil olunurdu. Nestorianlıq, katolik düşüncəsi, manixilik (manixeystd) və bir çox dünya din və təriqətləri haqqında əsərlərin oxunması qadağan idi. Rusiya senzura fəaliyyətini sovet hakimiyyəti dövründə də davam etdirirdi və müasir dövr rusiyasında nə qədər senzura repressiyaları davam edirdi. XIX əsrdən başlayaraq rus provoslav kilsəsinin sibir türklərinin assimilyasiyası istiqamətində apardığı məqsədyönlü fəaliyyət, kiril əlifbası əsasında milli əlifbaların yaradılması, provoslavlığın zorla qəbul edilməsi, tanrıçılığın təqib olunması və s. rus imperiya maraqlarının ifadəsi idi.

1919-cu il martın 21-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin qərarı ilə Xalq Maarifi Nazirliyinə ərəb əlifbasının islahatı üzrə xüsusi Hökumət komissiyası yaratmaq və komissiyanın hazırladığı təklifləri baxılmaq üçün Nazirlər Şurasına təqdim etmək tapşırılmışdı. Bu qərara əsasən, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin özüvə Xudadət bəy Məlik-Aslanovun sədrliyi ilə Xalq Maarifi Nazirliyi yanında ərəb əlifbasının islahatı üzrə xüsusi komissiya yaradılmışdı. Əlifba islahatı, hər şeydən öncə, maarifçilik, xalq təhsilinin milliləşdirilməsi sahəsində Hökumətin qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə birbaşa xidmət etməli idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin diqqət və qayğısı ilə fəaliyyət göstərən komissiya tezliklə bir neçə əlifba layihəsi hazırlayaraq Hökumətə təqdim etmişdi. Həmin layihələr arasında müəllim Abdulla bəy Əfəndizadənin hazırladığı variant bəyənilmiş və yeni əlifba üçün əsas kimi qəbul olunmuşdu. A.Əfəndizadə əlifba islahatı, xüsusilə latın əlifbasına keçidin zəruriliyi ilə bağlı 1919-cu ildə Bakıda "Son türk əlifbası" adlı dərslik də nəşr etdirmişdi. Dərslikdə o, ilk dəfə olaraq, ərəb və latın əlifbalarını müqayisəli şəkildə vermiş, birincinin ana dilimizə uyğunsuzluğunu, ikincinin isə daha münasib olduğunu zəngin dil faktları ilə əsaslandırmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin əlifba islahatı sahəsində həyata keçirdiyi ilk əməli addımlar Aprel işğalı nəticəsində yarımçıq qaldı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə artıq reallaşmaq ərfəsində olan əlifba islahatı ideyasına 1921-ci ildə Sovet Azərbaycanında yenidən qayıldı. Bu məsələnin geniş müzakirəsindən sonra Nəriman Norimanovun imzaladığı xüsusi dekretlə Azərbaycanda əlifba islahatı üzrə Yeni Türk Əlifba Komitəsi yaradıldı. Komitənin latın qrafikası əsasında hazırladığı Azərbaycan əlifbasının layihəsi ümumxalq müzakirəsi üçün "Yeni yol" qəzetində dərc edildi. 1926-cı ildə, Bakı şəhərində 1-ci *Türkofoji Qurultay* keçirildi. Bu qurultayda türk xalqlarının latın əlifbasına keçirilməsinə baxıldı və qərar qəbul edildi.

Bu qurultay ilk dəfə türk xalqlarının inteqrasiya istəklərinin açıq ifadə etdiyi bir platforma oldu. Latın əlifbasının türk dillərinin xüsusiyyətlərini əsasən ifadə edə bildiyini və bu əlifba sahəsində böyük coğrafiyada yaşayan xalqların tarixi inteqrasiyasına bir ümid olduğu ifadə olundu. Gərgin keçən və uzunmüddətli müzakirələrdən sonra 1929-cu ildən etibarən Azərbaycanda tamamilə latın əlifbasına keçildi. Bununla da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin öz qarşısına qoymduğu vəzifələrdən biri də reallaşdırıldı. Türkiyədə isə 1 noyabr 1928-ci il tarixində 1353 sayılı "Yeni Türk hərflərinin qəbul və tətbiqi haqqında Qanun"un qəbul edilməsi ilə yeni əlifbanın tətbiqi prosesinə başlandı. Bu qanunun qəbul edilməsi ilə həmin günə qədər istifadə olunan ərəb hərfləri əvəzinə latın hərflərinə əsaslanan Türk əlifbası qüvvəyə mindi. Türk dilindəki səslərin (Ç, Ş, Ğ, İ, I, O, Ü) qarşılınması üçün latın qrafikası əsasında yeni hərflər formalaşdırıldı. Bundan başqa, hərflərin türk əlifbasındakı oxunuşu da qərb dillərindəki və ərəb dili hərflərinin oxunusundan fərqlənirdi. Bu prosedə böyük Atatürk rəhbərlik edirdi. Gördüyü kimi latın əlifbasına keçid ona görə baş vermədi ki, Türkiyə Cümhuriyyəti bu əlifbanı qəbul etmiş, digər türk xalqları da bu əlifbaya keçdi. Əksinə bu əlifba türk xalqlarının tarixi xərtəsi və geniş inteqrasiyasına cavab veridiyinə görə qəbul edildi. 1930-cu illərdə yaradılmış sovet hakimiyyətinin mahiyyəti dəyişdirildi. Artıq bu ölkə Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı deyil, Moskvadan dikta yolu ilə idarə olunan afətar bir dövlət modeli idi. Türk xalqlarının qəbul etdiyi latın əlifbası Moskvanın diktası ilə kiril əlifbasına dəyişdirildi və avantürist "sovet xalqı" yaradılışına başlandı.

1991-ci ildə, SSRİ dağıldandan sonra beş müstəqil türk dövlət, yəni Azərbaycan, Qazaxistan, Qırğızistan, Özbəkistan və Türkmənistan quruldu. Bunların arasında Azərbaycan, Özbəkistan və Türkmənistan latın əlifbasına keçdi, Qazaxistan və Qırğızistanla latın əlifbasına keçid üçün müəyyən zaman təyin etdi. Rusiya fədarasiyasında olan Başqırdstan, Çuvaşstan, Tatarstan, Yakutlar, Xakaslar, Tuva kimi respublikalar kiril əlifbasından istifadə etməyə davam etdilər. Beləliklə Azərbaycan dili türk dilləri qrupunda mürəkəb və ağır tarixi xərtəsi bitirərək latın qrafikası ilə inteqrasiya yolunu seçdi və bu yol türk dili xalqlarının ümumi seçimi kimi qəbul edildi. Bu tarixi seçimin notəsi olaraq hazırda dilin sürətlə sənayələşməsinə tələb olunur.

Dil sənayesi bir-biri ilə bu və ya digər dərəcədə bağlı olan müxtəlif intellektual xidmət sahələrini özündə birləşdirir. Bu xidmətlərin hər birinin spesifik xüsusiyyətləri olsa da, onları birləşdirən bir əsas ümumi cəhət var ki, bu da insan faktorunun həlledici rola malik olmasıdır. Yəni bu sahələrin hər birində göstərilən xidmətlərin keyfiyyəti, ilk növbədə, dili mükəmməl bilən mütəxəssislərdən asılıdır. Eyni zamanda, bu xidmət segmentləri arasında bir sıra qarşılıqlı əlaqə və asılılıq mövcuddur. Belə ki, biri digərinin fəaliyyətini təmin edir, yaxud stimullaşdırır. Məsələn, dil sənayesinin təhsil segmenti digər segmentlər

Üçün kadr hazırlığını həyata keçirir. Təhsil segmentinin keyfiyyəti isə dil sənəyi üzrə elmi-tədqiqatların səviyyəsindən asılıdır. Tərcümə fəaliyyəti isə elmi-tədqiqat və təhsil segmentləri üçün zəruri kontentin öylətarlılığını təmin edir. Bütövlükdə, dil sənəyinin aşağıdakı segmentləri fərqləndirilir:

- elmi-tədqiqat - dil sənəyini elmi-nəzəri və metodoloji biliklərlə təmin edir;
- təhsil - dil sənəyi üçün insan resursları (pedaqoqlar, poliqnotlar, tərcüməçilər, proqramçılar və s.) hazırlar;
- tərcümə fəaliyyəti - müxtəlif xarakterli (elmi, pedaqoji, bədii, hüquqi, texniki, iqtisadi və s.) mətnlərin yazılı, müxtəlif toplanılarda, görüntülərdə çıxışların sinxron tərcüməsi həyata keçirilir;
- linqvistik informasiya texnologiyaları - maşın tərcüməsi, kompüter linqvistikası, terminoloji bazaların yaradılması, bulud xidmətləri və s. sahələri əhatə edir;
- lokallaşdırma fəaliyyəti - məhsul və xidmətlərin çoxdilli bazarada istifadə olunması üçün onların yerli tələblərə adaptasiyası həyata keçirilir, yəni məhsulətdəki kontent (o cümlədən veb-saytlar) hədəf auditoriyasına uyğun tərcümə edilir;
- nəşriyyat fəaliyyəti - redaktə işləri (qrammatika, üslub, orfoqrafiya, terminlərin unifikasiyası, oxunaqlıq və s.) yerinə yetirilir;
- turizm - bələdçi-tərcüməçi və informasiya xidmətləri göstərilir;
- kino, televiziya, əyləncə sənəyi - kinofilmlərin, televiziya verilişlərinin, oyun proqramları.

Bu sənəyin yüksək nəticələr əldə etməsi üçün türk dilli dövlətlərin çoxşəxli inteqrasiyası son dərəcə əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət. Bakı, azərnaşr, 2013. 360 s.
2. Kramer S. Tarix şümrədən başlanır. Bakı, Mütərcim, 2009. 280 s.
3. Kazimi P.F. İnformasiya mühəndisliyi. Bakı, mütərcim, 2018, 260 s.
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
5. <https://w.histrf.ru/articles/article/show/mitraizm>
6. <https://az.wikipedia.org/wiki/Manixeizm>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=nrHBC1OibYs>

ИСТОРИЧЕСКАЯ РОЛЬ ЯЗЫКА И АЛФАВИТА В СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

КАЗИМИ П.Ф.

РЕЗЮМЕ

Язык - это обычная система, которая принадлежит только людям и имеет одинаковое содержание и одинаковые правила произношения (и письменности). Это не только средство общения, но и естественная интеллектуальная система, которая создает образ мира. Каждый язык является отдельным средством познания мира, инструментом социальной коммуникации, чтобы видеть и понимать мир. Лингвистика изучает языки, символы в языке являются предметом семиотики, а психоллингвистика изучает влияние языка на мышление и деятельность человека. Рассматриваются некоторые особенности в изучении коммуникативной функции языка в примере азербайджанского языка как народное в историческом развитии языка и сравнительной истории.

Ключевые слова: язык и культура, язык и алфавит, культура общения, социальная коммуникация.

HISTORICAL ROLE OF LANGUAGE AND ALPHABET IN SOCIAL-CULTURAL COMMUNICATION

KAZIMI P.F.

SUMMARY

A language is an ordinary system that belongs only to people and has the same content and the same rules of pronunciation (and writing). It is not only a means of communication, but also a natural intellectual system that creates an image of the world. Every language is a separate means of cognition of the world, a tool of social communication to see and understand the world. Linguistics studies the language, the symbols in the language are the subject of semiotics, and psycholinguistics studies the influence of the language on the thinking and activity of man. Some peculiarities of the study of the communicative function of the language are considered in the example of the Azerbaijani language as a folk in the historical development of the language and comparative history.

Keywords: language and culture, language and alphabet, culture and communication, social communication

МОДЕЛЬ "ИНФОРМАЦИОННЫЕ ВРАТАРИ" В РАБОТЕ БИБЛИОТЕК КАК СОЦИОКОММУНИКАЦИОННЫХ ИНСТИТУТОВ

РЖЕУССКИЙ АНТОНИЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ

*кандидат наук по социальным коммуникациям,
ассистент кафедры «Информационных систем и сетей»
Национального университета «Львовская политехника»,
Львов, Украина*

e-mail: antonii.v.rzheuskiy@lpnu.ua

КУНАНЕЦ НАТАЛИЯ ЭДУАРДОВНА

*доктор наук по социальным коммуникациям,
профессор кафедры «Информационных систем и сетей»,
Национального университета «Львовская политехника»,
Львов, Украина,*

e-mail: nek.lviv@gmail.com

ПАСИЧНИК ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ

*доктор технических наук,
профессор кафедры «Информационных систем и сетей»,
Национального университета «Львовская политехника»,
Львов, Украина,*

e-mail: vpassichnyk@gmail.com

Авторами статьи проанализировано возникновение термина «информационный вратарь». Установлены этапы совершенствования деятельности агентов контроля информации на входе. Определено место технологии «информационные вратари» в библиотечно-информационном обслуживании пользователей для выявления, содержательного анализа, проверки, обработки, предоставления достоверной и релевантной информации. Авторами предложена собственная модель информационных коммуникаций в современной библиотеке, ключевое место в которой принадлежит «информационным вратарям».

Ключевые слова: информационный вратарь, релевантная информация, модель информационных коммуникаций, библиотечно-информационное обслуживание, содержательный анализ.

Введение

Увеличение объемов информации, генерируемой в обществе, создает проблемы, связанные с поиском пользователями необходимыми сведений. Отсутствие ответственного отношения к распространению информации часто приводит к распространению фейков. В данном контексте

особую актуальность приобретает необходимость использования технологии предварительного отбора и анализа информации, получившей название «информационные вратари».

Цель статьи – исследовать происхождение и эволюцию понятия «информационный вратарь». Проанализировать функциональность разработанной модели информационных коммуникаций в библиотеке, ключевое место в которой отводится «информационным вратарям».

Состояние исследования проблемы

Термин «информационный вратарь» («Gatekeeper») в информационную отрасль был введен в 1947 году немецким психологом Куртом Левином (Kurt Lewin) [1] для характеристики информационных процессов, происходящих в журналистике. Исследователь использовал этот термин для обозначения работы журналистов, контролирующих поток распространяемой информации.

Учитывая такой контроль, журналист, который использовал модель «информационный вратарь», имел сильное влияние на общественность, позволяя или запрещая различные типы информации. К. Левин умер до выхода из печати его первой работы, содержащей его теорию, под названием «Информационный вратарь» и поэтому не смог усовершенствовать предложенную модель (рис.1). В течение следующих лет его теория совершенствовалась и были разработаны новые модели контроля информации на входе информационного потока [2].

Рис.1. Модель информационных вратарей по Курту Левину.

Курт Левин отметил, что эффективность движения новостей определенными коммуникационными каналами зависит от того факта, что определенные области в середине каналов функционируют как «ворота». Продолжая мысль, К. Левин указывал, что секции «ворот» руководствуются общими правилами или «информационными вратарями» и в конечном счете один или группа «информационных вратарей» «уполномочены» определиться с решением – «принять» или «отклонить» сообщение.

К. Левин выделял следующие особенности модели «информационных вратарей»:

- 1) движение информации происходит «шаг за шагом через каналы». Количество каналов изменяется, и временной промежуток передачи сообщения по каждому из каналов может быть различным;
- 2) для перехода из одного канала в другой информация должна пройти «ворота»;
- 3) возможно возникновение психологических барьеров, часто приводящих к конфликту, который создает препятствия при движении сообщений в канале;
- 4) количество каналов, которые передают сообщение конечному пункту, может быть неограниченным;
- 5) различные субъекты информационных коммуникаций на различных этапах могут контролировать информационные каналы и действовать как «информационные вратари» [1].

Уилбур Шрамм (Wilbur Schramm) выразил собственное восприятие теории «информационных вратарей». Он отмечал отсутствие других аспектов коммуникации, обладающих большим количеством процессов отбора и отклонения сообщений, которые происходят между отображением содержания сообщений в воображении коммуникатора и вероятностью однозначного отображения соответствующего содержания сообщения в воображении реципиента [3].

В узком смысле теория контроля на входе основывается на технологиях отбора сообщений. Существуют различные подходы к применению теории «информационных вратарей» в области журналистики:

- изучение процессов принятия решений журналистами и редакторами о трансляции или отклонению новостей;
- анализ медиа-контента, предназначенного для трансляции каналами распространения информации [4].

Нами предложено использование некоторых аспектов технологии контроля на входе, разработанной Уилбуром Шраммом, для информационного обеспечения пользователей в библиотеке (Рис. 2).

Дэвид Уайт (David White) предложил удачное использование подхода У. Шрамма в массовой коммуникации для контроля сообщений, предназначенных получателям по схеме «источник – сообщение – приемник» [5].

Разработанная в ходе исследования обобщенная вербальная модель информационной коммуникации в библиотеке основывается на сочетании некоторых аспектов моделей, созданных классиками теории коммуникаций и особенностей технологий информационного обеспечения пользователей в библиотеках [6].

Ее визуализацию можно подать следующим образом.

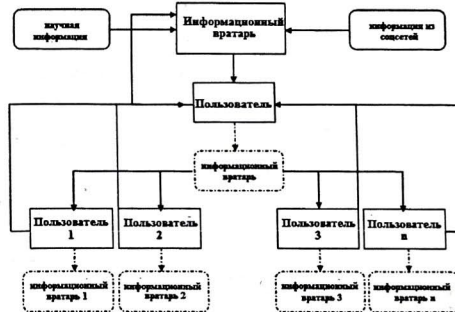

Рис.2. Модель информационной коммуникации в библиотеке, основанная на теории информационных вратарей.

Основатель математической теории коммуникации К. Шеннон [7] проводит параллели относительно способов обмена данными между техническими средствами и людьми, считая системой коммуникаций такую систему, которая содержит пять составляющих:

1. Источник информации, который производит сообщение или последовательность сообщений для передачи на конечный терминал.
2. Передатчик, который работает, чтобы создать сигнал, пригодный для передачи по каналу.
3. Канал, который является только средой и используется для передачи сигнала от передатчика к приемнику;
4. Приемник, обычно выполняет обратную операцию к той, что выполняет передатчик – реконструкцию сообщения;
5. Человек или вещь, для которых предназначено сообщение [6].

Обратная связь среди участников коммуникационного процесса – ключевой компонент, отсутствующий в предыдущих моделях массовой коммуникации, сформирован и дополнен в модели Г.Лассуелом (Н. Lasswell) [8]. Модель Лассуела (1948 г.) (также известна как модель коммуникации Лассуела) описывает процесс коммуникации, акцентируя на сле-

дующих вопросах: кто сказал, что было сказано, каким каналом это передается, кому было высказано, и к какому эффекту это приведет.

Важной особенностью разработанной в 1957 модели Брюса Уэстли (Bruce Westley) и Малкольма Маклина (Malcolm Maclean) является превращение отдельных членов общества из пассивных агентов коммуникации в активных, осуществляющих обратную связь с информационным вратарем, чтобы улучшить процесс отбора сообщений [2].

Наиболее фундаментальным обобщением ранних теорий контроля на входе, является утверждение о необходимости формирования модели, содержащей несколько информационных вратарей, которые выполняют различные функции во время продвижения сообщений. МакНелли (McNelly), в предложенной в 1959 г. модели, сосредоточил внимание на ключевой роли журналистов в процессах массовой коммуникации, отметив, что именно они находятся у «источника» новостей и выступают первыми информационными вратарями, которые осуществляют процесс фильтрации и трансляции новости конечному потребителю. МакНелли отметил, что разные задачи возлагаются на различные типы информационных вратарей [8]. Карин Базелай Нахон (Karine Barzilai-Nahon) проанализировала с позиций междисциплинарного подхода ряд работ с изложением теоретических основ «Информационных вратарей» [9, 10]. В 2008 году, на основе анализа, исследовательница предложила новый взгляд на теорию, соединив информатику, науки о коммуникации и перспективное планирование в одну теорию «информационных вратарей». Традиционная теория «Информационные вратари» имела массовый коммуникационный характер и была сосредоточена на распространении новостей, однако Карин Базелай Нахон применила данную теорию ко всем видам распространения информации. Карин Базелай Нахон также добавляет новые термины и переосмысливает содержание старых [9]:

- Ворота – вход / выход из сети.
- Контрольный вход – процесс управления информацией, ее движение через «ворота». Действия информационного вратаря предусматривают: выбор, добавление, отображение, движение, формирование, манипуляцию, повторение, локализацию и интеграцию информации.
- Сетевой вратарь – человек или организация, которая имеет право по своему усмотрению осуществлять контроль на входе.

Этот обновленный взгляд на теорию «Информационные вратари» свидетельствует о необходимости исследования ряда вопросов касательно трансляции сообщений, механизмов контроля информации, которые могут использоваться информационным вратарем и разнovidностей сетевых информационных вратарей.

В современном информационном обществе одними из информационных вратарей должны выступать работники библиотек. Именно на них возлагается обязанность отбора сообщений для дальнейшего распространения среди пользователей.

В условиях информационного войны в контексте обеспечения информационной безопасности страны, одним из направлений, которым является информационное противостояние, эта модель приобрела особую актуальность, поскольку нашла необходимость «семантической фильтрации» информации, которая распространяется социокоммуникационными каналами с целью сохранения и защиты цивилизационных и морально-этических ценностей устоявшихся норм. Формирование современной социокоммуникационной среды должно основываться на разработке новых оригинальных методов, обеспечивающих предоставление доступа к достоверной информации.

Именно поэтому внедрение в практику информационной работы библиотек модели «информационных вратарей» является одним из актуальных направлений исследований в контексте обеспечения информационной безопасности как отдельных субъектов, так и страны в целом, борьбы с потенциальными угрозами распространения опасной, недостоверной и искаженной информации. В контексте этого генерируется принцип необходимости реализации процедур «семантической фильтрации контента» с учетом специфики источников информации, способов ее предоставления. Усовершенствованную авторами работы модель «информационные вратари» целесообразно использовать для фильтрации информации в контексте информационного обеспечения пользователей, проводящих научные исследования. «Не фильтрованные» информационные потоки могут играть роль шума, усложняющего отбор релевантной информации. Это приводит к трудностям при обработке и использовании научной информации. Для обеспечения возможности осуществления эффективного информационного обеспечения библиотеками необходимо создание единого электронного пространства научной информации, то есть создание эффективных систем доступа к научной информации, системы передачи и обновления знаний.

Выводы. Анализ информационных источников позволил проследить генезис понятия «информационный вратарь». Авторами предложена усовершенствованная модель информационной коммуникации в библиотеке. Основным элементом данной модели является информационный вратарь, который призван предоставлять пользователям библиотеки релевантную, объективную информацию.

LİTERATURA

1. Lewin K. Forces behind food habits and methods of change. *Bulletin of the National Research Council*. 1943. № 108. P. 35–65.
2. Silvis R. WikiLeaks or We Keep Leaks? URL: <http://nastersofmedia.hum.uva.nl/wikileaks-or-we-keep-leaks/> (Last accessed: 20.09.2018).
3. Schramm W. *Mass Communications*. Urbana, IL: University of Illinois Press. 1949. 289 p.
4. Soroka S. N. The gatekeeping function: distribution of information in media and the real world. URL: <http://www.snsoroka.com/files/Gatekeeping/OP.pdf> (Last accessed: 20.09.2018).
5. Manning White D. The «Gate Keeper» a case study in the selection of news. URL: <http://www.aejmc.org/home/wp-content/uploads/2012/09/Journalism-Quarterly-1950-White-383-90.pdf> (Last accessed: 20.09.2018)
6. Кунанець Н. Е. Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів з особливими потребами: історія та сучасність. Л.: Галицька видавнича спілка, 2013. 440 с.
7. Shannon C. E. A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal*. 1948. Vol. 27. P. 379–423, 623–656.
8. Roberts C. Gatekeeping theory: an evolution. URL: <http://www.reelaccurate.com/about/gatekeeping.pdf> (Last accessed: 20.09.2018)
9. Barzilai-Nahon K. Gatekeepers, virtual communities and the gated: multidimensional tensions in cyberspace. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7ab7/2b3890c3f49d23df03149e367f0e572220df.pdf> (Last accessed: 20.09.2018).
10. Barzilai-Nahon K. Toward a theory of network gatekeeping: a framework for exploring information control. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3e87/d450eb306ed6dc8326b2fd63c75aaf523c80.pdf> (Last accessed: 20.09.2018).

MODEL "INFORMATION GATEKEEPERS" IN THE WORK OF LIBRARIES AS SOCIO-COMMUNICATION INSTITUTIONS

RZHEUSKIY ANTHONII, KUNANETS NATALIA,
PASICHNYK VOLODYMYR

SUMMARY

The authors of the article analyze the origin of the term "information gatekeeper". Stages of improvement of activity of agents regarding the control of the information at the entrance are established. The place of the technology of "information gatekeepers" in the library and information service of users for detection, content analysis, verification, processing, presentation of reliable and relevant information is determined. The authors propose their own model of information communications in a modern library, a key place in which is given to "information gatekeepers".

Keywords: information gatekeeper, relevant information, model of information communications, library and information service, content analysis.

KİTABXANALARIN FƏALİYYƏTİNDƏ "INFORMASIYA MƏHSULLARI" MODELİ SOSİO-KOMMUNİKASIYA İNSTİTUTLARI KİMİ

RJEUSKIY E. V., KUNANETS N. E., PASIČNIK V. V.

XÜLASƏ

Məqalə müəllifləri "məlumat qapısı" termininin yaranmasını təhlil edirlər. Agentlərin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi mərhələləri girişdə məlumatlara nəzarət edir. "Məlumat qapıları" texnologiyasının kitabxanada və istifadəçilərin məlumatlarını müəyyənləşdirmək, mənalı təhlil etmək, yoxlamaq, işləmək, etibarlı və müvafiq məlumat vermək üçün informasiya xidmətləri üçün yerlər müəyyən edilmişdir. Müəlliflər öz məlumat kommunikasiya modellərini müasir bir kitabxanada tətbiq və tətbiq edirlər ki, burada da, əsas yeri "məlumat qapıları"nın təhlili verilir.

Açar sözlər: məlumat qapısı, müvafiq məlumatlar, informasiya kommunikasiya modeli, kitabxana və informasiya xidməti, mənalı analiz.

BİLGİ OKURYAZARLIĞI BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE KÜTÜPHANELERİN ROLÜ: KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

GÜLER DEMİR

*Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi
Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi
e-posta: gulerdemir2009@gmail.com*

AYŞENUR GÜNEŞ

*Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi
Bölümü, Arş. Görevlisi
e-posta: akbulutayseur@gmail.com*

Çağımızın hızla çeşitlenerek büyüyen bilgi kaynakları ve ortamları arasında kaybolmamak, doğru yolu bulabilmek, nitelikli bir yaşam sürdürmek ve yaşam boyu öğrenen, bilinçli bireyler olabilmek için bu ortam ve araçlara hakim olma yeteneklerini geliştirmek gerekmektedir. Bunu sağlamanın temeli ise bilgi okuryazarlığı ile atılabilir. Günümüz insanların değişen gereksinim ve talepleri ile yeniden biçimlenen kütüphaneler, yetişmiş insan gücü ve sundukları olanaklar ile bilgi okuryazarlığının geliştirilmesinde önemli role sahiptirler. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı öncelikle bu kadar büyük önemi olan bilgi okuryazarlığı ve ilişkili kavramların kuramsal olarak irdelenmesi, daha sonra ise bilgi okuryazarlığına ilişkin becerilerin geliştirilmesi konusunda kütüphanelerin yeri ve etkisinin tartışılması olarak belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Okuma, yazma, okuryazarlık, bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, kütüphane, bilgi merkezi, kütüphaneci.

Giris

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, hem bir önceki yüzyılda etkisini gösteren bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkilerini taşıyan hem de yeni gelişmelerle biçimlenen bir yüzyıldır. Yirminci yüzyılda hızlı gelişim gösteren bilgisayar, internet ve ilişkili teknoloji araçlarının bireysel ve toplumsal değişime ivme kazandıran etkisi, içinde bulunduğumuz yüzyılda yeni medya araç ve ortamları ile zirveye oturmuştur. Bilgi ve bilgi kaynaklarının niceliksel ve niteliksel olarak hızla büyümesi, bilgiye ulaşım kanallarının çeşitlenmesi, bir yandan seçeneklerimizi çoğaltırken bir yandan da yanlış, sapıtılmış, sahte haber ve bilgileri yayan bir ortama zemin sunmaktadır. Literatürde de sık sık tartışıldığı gibi bu sorunların çözüm kaynağı anılan araç ve ortamlara hakim olma yetkinliği sağlayan bilgi ve becerilerin edinilmesidir. Bu noktada bilgi okuryazarlığı kavramı, kişisel ve toplumsal gelişmenin anahtarı niteliğindedir. Söz konusu tüm bu değişim, gelişim ve dönüşümler çerçevesinde bireylerin bilgi okuryazarı olması için gereken tüm bilgi ve beceriler, geleneksel kütüphane anlayışı ve değerlerinin de yeniden gözden geçirilmesini,

bir diğer deyişle kütüphanelerin yeniden yapılanmasını gerektiren boyutları getirmiştir.

Bilgi Okuryazarlığı ve İlişkili Kavramlar

Bilgi okuryazarlığı kavramı, bilgi çağına koşut biçimde gelişen, çağın getirdiği bilimsel, teknolojik değişimlerle birlikte mikro düzeyde birey, makro düzeyde ise toplumun değişen bilgi davranışları ile biçimlenen bir olguya işaret etmektedir. Kavramı temellendiren okuryazarlık sözcüğü ve tarihsel süreçte anılan değişimler/dönüşümler çerçevesinde sıklıkla kullanılan medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık vb. ilişkili diğer kavramların irdelenmesinde yarar görülmektedir.

Okuma ve Yazma Kavramları

Yukarıda da açıklandığı gibi, bilgi okuryazarlığı konusunun temelini iyi bir biçimde atılması adına öncelikle ana kavramlar olan okuma ve yazma kavramlarının daha sonra da okuryazarlık ve diğer ilişkili kavramların tartışılması uygun bulunmuştur.

Okuma zihinsel bir süreçtir. Okumaya ilişkin pek çok tanımlama yapılmıştır. Okuma, bir kişinin yazılı bir metne bakıp bilgiyi yazılı dilsel mesajdan almaya başladığı süreçtir. Longman Uygulamalı Dil Sözlüğü'nde (Longman Dictionary of Applied Linguistic) ise okuma şöyle tanımlanır:

1. İçerisini anlamak için yazılı bir metni algılamak. Bu sessizce yapılabilir (sessiz okuma). Okunulan metnin anlaşılmasına okuduğunu anlama (reading comprehension) denir.
2. Yazılı bir metnin yüksek sesle söze dökülmesi (sözlü okuma). Bu durum, içeriği anlayarak veya anlamadan gerçekleştirilebilir.

Collins English Learner'ın Sözlüğünün diğer bir tanımı da, okumanın bir konuyu gözden geçirme ve anlama eylemi olduğudur. Bu çok doğrudur, çünkü okuma bir cümlede birkaç sözcüğü anlamak ve onları anlamlı kılma işi vizyon kullanımı gerektirir. Böylelikle bütün metnin anlaşılması sağlanır (UKessays, 2003).

Sonuç olarak okuma, "zihinsel ya da bilişsel bir süreçtir. Okurun, yazının iletisini algılamak, anlamak ve yorumlama sürecidir", "etkin bir süreçtir. Yani, okurken zihin etkin bir biçimde çalışır", "birçok alt beceriden oluşan temel bir beceridir. Okur, metni anlamak için okuma alt becerilerini harekete geçirir ve böylece metinden etkin bir şekilde anlam çıkarmaya ve metni yorumlamaya çalışır" (Değer ve Fidan, 2004, s. 8). Söz konusu okuma alt becerileri ise aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

"Metinde somut olarak verilen bilgiyi bulma; metnin konusunu belirleme; metnin genel konusuyla ilişkili olarak metinde yer alan bilinmeyen sözcükleri tahmin etme; metnin konuya ilişkin ne söylediğiyle ilgili genel bilgi sahibi olma; metindeki ana düşüncüyü anlama; farklı paragraflardaki temel düşünceler arasındaki ilişkiyi anlama; ana düşüncüyü destekleyen ayrıntıları an-

lama; metinde açıkça belirtilmeyen ancak sezdirilen bilgileri anlama; metindeki bilgi yapısının mantığını kavrama; metindeki bilgiyi yeniden kurgulama; metinde verilen bilgiyi eleştirel olarak yorumlama ve alay, hiciv gibi dil kullanımlarını anlama" (Değer ve Fidan, 2004, s. 9).

Okuma becerisinin tek bir cümle ile tanımlanması oldukça güç olsa da Razi'nin (2007, s. 15) aktarımı ile Grabe ve Stoller (2002)'a göre, okunan bir metnin anlam çıkarma ve bunu yorumlama olarak tanımlanır. Okumanın gerçekleşebilmesi için yazılı bir metnin bulunması ve bu metnin görsel ya da kinestetik yolla girdiye dönüşmesi gerekir. Okuma becerisinin daha çok görsel yolla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Oysa görsel engellilerin de Braille alfabesini kullanarak elleri aracılığıyla okumayı gerçekleştirdikleri unutulmamalıdır. Okuma becerisi, geliştirilmesi gereken en önemli dil becerisi olarak ön plana çıkar. Bu beceri kapsamında hem sürecin kendisi hem de bu süreç sonunda ortaya çıkan ürün bulunmaktadır (Razi, 2007, s. 15). Goodman'ın (1967) tanımlaması ile "okuma eksiksiz bir süreçtir. Harf, sözcük, yazım örüntülerinin ve büyük dil birimlerinin kesin, ayrıntılı, sıralı algılanmasını ve tanımlanmasını içerir."

Yazma eylemi ise Sever'e (2004, s. 24) göre, "düşündüklerimizi, duyduklarımızı, tasarladıklarımızı ve görüp yaşadıklarımızı yazıyla anlatmanın, bir başka deyişle başkalarıyla iletişim kurmanın yollarından biridir."

Yazma, düşüncelerimizi ifade edebilmek için gerekli sembol ve işaretlerle motörsal olarak üretebilmektir. Aynı zamanda, yazma, birçok farklı bilişsel beceriye dayanan karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte yalnızca fikirlerin sözcüklere dökülmesi değil aynı zamanda yazılı üretenin hafızasından veya dış kaynaklardan bilgi alınması, fikirler arasındaki bağlantıların belirlenmesi, çıkarımlar yapılması ve daha büyük hiyerarşik yapılar inşa edilmesi söz konusudur. Bu süreç, yazının düzenlenmesi sırasındaki okuma, analiz etme ve yazıların başka sözcüklerle ifade edilmesi de dahildir. Hatta bazı yazarlar tarafından bu evre için görsel ve kinestetik düşüncenin kullanımı da vurgulanır (Smith, Weiss ve Ferguson, 1987, s. 197; Akçöl, 2001).

Yazılı anlatım becerisi en etkili iletişim araçlarının arasında yer alır. İnsanlığın belleğine işaret eden yazının düşüncüyü bulup saptama, zenginleştirip boyutlandırma büyük payı vardır. Anlama ve anlatma becerileri üzerine gelişen iletişim, günlük yaşamın her kesiminde her an gereksinim duyulan bir etkinlik türüdür. Yazma, bireylerin bilgilerini, temel becerilerini, çok yönlü sistemleri koordine etme kabiliyetlerini içeren biliş üstü karmaşık bir eylemdir. Yazma becerisinin gelişmesi ile birlikte bireylerin bilgiyi transfer etme, kendi düşünceleri ile diğer bilgiler arasında ilişki kurma ve metnin yapısında tutarlılık sağlama olanakları artar (Ungan, 2007, s. 462).

Okuma ve yazma süreçleri, birbirini besleyen, geliştiren ve ilişkileri çok güçlü olan birbirinden ayrımsız güç olan süreçlerdir. Nitekim Fordham,

Wellman ve Sandmann (2002) tarafından ileri sürülen ifadeler de bunun göstergesidir: "Yazmayı okuma ile birleştirmek kavrayışı geliştirir çünkü ikisi karşılıklı etkileşimi olan süreçlerdir. İncelenmekte olan bir konu üzerine düşünmek ve bunun hakkında yazmak, yalnızca okumaktan daha derin işlemleri gerektirir".

Okuryazarlık Kavramı

Gündelik yaşamda, okuma-yazma (*reading and writing*) ve okuryazarlık (*literacy*) kavramları, sık olarak birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Okuryazarlık kavramı, tarihsel gelişime koşut biçimde okuma-yazma kavramından doğmakla beraber okuma-yazmadan daha geniş bir kavramsal içerik taşır. Okuma ve yazma faaliyetinin eşliğinde kişinin yaşadığı hayatı ve bu hayat içinde nesne ve olayları algılayışı, anlaması ve sosyal hayatındaki bütün ilişkilere bir anlam yüklemesi ile ilgili bir kavram olan okuryazarlığın sözcük anlamı Batı kültürü içinde oluşmuş ve bizde de yavaş yavaş kullanılmaya başlamıştır. Ancak, okuryazarlık (*literacy*), okuma (*reading*) ve yazma (*writing*) eylemlerinden farklıdır. İngilizcedeki *literacy* sözcüğü, başlangıçta harfleri seslendirme ve bu harflerle yazılmış metinleri okuma anlamına gelirken, daha sonra sözcüğün anlamı genişlemiştir (Gül, 2007, s. 18; Aşıcı, 2009, s. 11-12).

Aşıcı'nın (2009, s. 11-12) aktarımı ile Güneş'e (1997) göre, günümüzde artık okuryazarlık, yazı sembolleri ile gerçekleştirilen bir eylem olmanın çok ötesinde, çeşitli zihinsel becerileri ve dili kullanarak gerçekleştirilen iletişim becerileri ile tutumlarını ifade eden bir terimdir. Okuryazarlık, kullandığı bağlama göre değişmekle beraber daha çok kişinin kendi duygu, düşünce ve isteklerini konuşarak ve yazarak tam ve doğru bir biçimde ifade etmesi, başkalarının söylediklerini ve yazarların diğeryerek ve okuyarak doğru bir biçimde anlaması ve bütün bunları yaparken kendi bilgi ve becerilerini sosyal ve kültürel alanda kullanması anlamında kullanılmaktadır. Daha böyle bir okuryazarlık becerisi ile donanmış kişilerin, kendi bilgi, duygu ve düşüncelerini geliştirirken, yaratıcı ve derin değerlere sahip olacağına inanılmaktadır. Ayrıca, okuryazar kişilerin kendini gelişimsinin yanı sıra içinde yaşadıkları toplumların sorunlarının çözümüne ve gelişimine katkıda bulunacağına da vurgu yapılmaktadır (Güneş, 1997).

Bilgi Okuryazarlığı ve İlişkili Diğer Kavramlar

Dünya çapında bilim dünyası ve literatürde özellikle 1990'lı yıllarda popülerliği hızla artan bilgi okuryazarlığı kavramını ilk kez 1974 yılında kullanan kişi Paul G. Zurkowski'dir. Anılan yıllarda Bilgi Endüstrisi Derneği'nin (*Information Industry Association*) başkanı olarak görevlendiren Zurkowski, Ulusal Kütüphaneler ve Bilgi Bilimi Komisyonu'na (*National Commission on Libraries and Information Science*) hazırladığı bir rapor kapsamında bu kavramı kullanmıştır. Kavrama ilişkin tanımında dikkati çeken durum enformasyon (*information*) ile bilgi (*knowledge*) arasındaki farka yaptığı vur-

gudur. Kendisine göre enformasyonu, bilgi değildir. Enformasyonu, bir kişinin algı alanına giren, bireyin gerçekliği ilişkin anlayışlarını pekiştiren ya da değiştiren durumdur. "Güzelik, sahibinin görüşüne ilişkin olduğu için, enformasyon da kullanıcıların zihnindedir". Bilgi kaynaklarının uygulanması konusunda eğitilerek bu bilgileri çalışmalarına uygulayabilen kişilere bilgi okuryazarları denilebilir. Bu kişiler, çok çeşitli bilgi araçlarını kullanma teknikleri ve becerilerini öğrenmişlerdir. Bunun yanı sıra elde ettikleri bu bilgi ve becerileri sorunlarına çözüm bulmak üzere kullanabilmektedirler (Badke, 2010, s. 48; Kurbanoglu, 2010, s. 724).

Zurkowski tarafından yapılan ilk tanımda bilgi okuryazarı bireyin özellikleri üzerinde odaklanılmaktadır. Zurkowski'ye göre bilgi okuryazarı, problemlere (özellikle iş ortamında karşılaştığı problemlere) bilgiye dayalı çözüm üretmek üzere bilgi kaynaklarını kullanarak, çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımını için gerekli becerilere sahip olan ve ilgili teknikleri bilen kişidir. 1970'li yıllarda Zurkowski'nin tanımları da dâhil genel olarak yapılan ilk tanımlar özellikle problem çözmek ve karar vermek amacıyla bilgi bulma ve bu bilgiyi kullanma temel becerileri üzerinde durmaktadır. 1970'li yıllarda yapılan tanımlarda daha çok bilgiyi bulma ve kullanma becerilerinden söz edilirken daha sonra yapılan tanımlarda ise bilgi ihtiyacını tanımlama, bilgiyi bulma, kullanma, değerlendirme, iletme gibi bilgi problemi çözmenin tüm aşamalarından söz edilir. Bu bağlamda 1989 yılında ALA tarafından yapılan ve bilgi okuryazarlığını "bilgiye ihtiyaç duyulduğunda bunu hissetmek, ihtiyaç duyulan bilgiyi bulmak, elde edilen bilgiyi değerlendirmek ve etkin olarak kullanmaktır" (ALA, 1989) şeklinde ifade eden tanım daha sonra üretilen tanımlara öncülük etmiştir. Bu tanım özellikle kütüphanecilik çevreleri tarafından benimsenmiştir (Kurbanoglu, 2010, s. 725-726).

Bilgi okuryazarlığı kavramının 1980'li yıllardan itibaren sıklıkla tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemde bilgi okuryazarı olmanın gerekliliği, bilgi çağına koşut biçimde bilgi patlaması ile ilişkilendirilmektedir (Yıldız, 2016, s. 156).

Eğitim kurumları sınırlarına çıkan yaşam boyu öğrenim olgusunun etkisi ve bilimsel, teknolojik gelişmeler ile biçimlenen bilgi araç ile ortamlarının çeşitlenerek artışı, eğitim kurumlarına yansımıştır. Dolayısıyla eğitim kurumlarında pasif ve bireysel öğrenme yerine aktif ve katılımcı öğretim yönteminin geçerlilik kazanması, böylece kaynağa dayalı öğretim, esnek öğretim vb. gibi eğitim modellerinin ön plana çıkması söz konusudur. Araştırma ve bilgiye dayalı öğretimi ilke edinen bu modellerde kişilere bilginin elde edilmesinden, kullanımına ve iletimine kadar olan süreçle ilişkin bazı becerilerin kazandırılması önemsenmektedir. Bilgi okuryazarlığı bu becerilerin karşılığı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Bilgi yoğun bir toplumda, bireylerin sorun çözme ve

karar vermede gereklerinin duydukları bilgiyi bulma, elde etme, değerlendirme ve kullanmaları için bilgi okuryazarı olmaları gerekir (Yıldız, 2016, s. 162).

Kuhlthau, Maniotes ve Caspari, (2007, s. 88) bilgi okuryazarlığına ilişkin "seçme becerisine" özellikle vurgu yapmaktadırlar. Yazarlara göre, bilgi okuryazarlığının önemli bir bileşeni, geniş bir bilgi ortamında önemli olanı seçme yeteneğidir. Araştırılan konuya koşut olarak, bu kadar çok çeşitli kaynaklar arasından seçici olma ve önemli olanları ayırt ederek belirleme yeteneği, bilgi okuryazarlığı için temel bir beceridir. Birçok eğitmen, öğrencilerinin, okudukları bilgi metinlerinin neyin önemli olduğunu seçmekte zorlandıklarını gözlemlemektedir. İyi okuyucu olan öğrenciler bile, açıklayıcı metinlerde araştırma konuları ile ilgili kurup anlam bulma konusunda sık sık zorluk çekmektedir. Bu süreçte kılavuzluğa dayanan sistemin önemine işaret eden Kuhlthau, Maniotes ve Caspari, (2007, s. 88), kendilerine kılavuzluk yapılan öğrencilerin, okuduklarından hatırladıkları, özetledikleri, açılımını yaptıkları ve kapsamını genişlettikleri gerek bilimsel metinlerin gerekse roman vb. kurumsal metinlerin önemini belirlemeyi daha çabuk öğrendiklerini ileri sürerler. Böylece öğrenciler, okudukları metinlerdeki her şeyi değil yalnızca kendileri için önemli ve anlamlı olan şeyleri seçmeye başlarlar. Bu adımlar, öğrencilerin kendi başlarına kendilerine ait görüşlerini oluşturmak için diğer görüşlerden yararlanabilmelerini, kopyalama ve ithalden kaçınmalarını sağlamak anlamında oldukça önemlidir.

Anlaşıldığı gibi bilgi okuryazarlığı, günümüzün niceliksel ve niteliksel anlamda hızla çoğalan ve çeşitlenen bilgi yığınlarının arasında kaybolmayı önleyen; bilinçli, seçici olmayı sağlayan bilgi arama davranışlarının biçimlenmesi ile olgunlaşan bir süreçtir. Bilgi davranışları süreçlerini, bilişsel niteliği dışında duyuşsal niteliği ile öne çıkarması ve bütüncül (*holistic*) yaklaşımı ile elde alması bakımından Kuhlthau'un (t.y., s. 2) görüşleri dikkate değerdir. Kuhlthau, bilgi davranışının, kullanıcının perspektifinden hem duyuşsal hem de bütüncül bir süreç olarak ele almakta ve altı evrede incelemektedir. Bu evreler sırası ile başlama, seçme, keşfetme, formüle etme, derleme ve sunma olarak nitelendirilir. Bilgi davranışının bu altı aşamalı modeli üç deneyim alanına sahiptir: duyuşsal (duygular), bilişsel (düşünceler) ve her aşamada ortak olan fiziksel (eylemler). İlk üç evreye eşlik eden durumlar, genellikle kafa karışıklığı, emin olamama ve kaygıdır. Sonraki üç evrede ise araştırma yapan kişinin özgüveninin artmaya başladığı ve yaptığı aramalardan daha fazla tatmin olduğu izlenir. Özellikle ilk üç evrede araştırma yapan kişiye kılavuzluk etmek kişinin belirsizlik ve kaygı gibi duygularını yatıştırılabilmektedir. Kütüphaneci ya da bilgi profesyoneli danışmanlığı sırasında kullanıcı ile görüşme yoluyla tanı konulmakta (*diagnosis*) ve onun gereksinimlerini dile getiren bir aracı rolü oynamaktadır. Kuhlthau'un özgün yanı, bilgi davranışı sürecini ampirik olarak

hem duyushul hem de zihinsel/entelektüel biçimde niteleyerek irdelemesidir (Kuhlthau, t.y., s. 2; Tidline, 2002, s. 228).

Owusu-Ansah, (2003, s. 221) bilgi okuryazarlığının temelini oluşturan okuryazarlık kavramının, türü ne olursa olsun, toplumsal, teknolojik vb. tüm gelişme ve etmenlerin biçimlendirdiği sosyal bir fenomen olduğundan söz eder. Bu olgu ya da fenomen, aynı zamanda başarıya odaklanan ancak bitemeyen bir yolculuğu olan bir süreçtir. Dolayısıyla, bilgi okuryazarlığının hem bireysel hem toplumsal boyutları olan, okul, gündelik yaşam ve her alanda, her yerde, değişen koşullara koşut biçimde gelişen bilgi ve becerileri kapsayan oldukça geniş anlamlı bir kavram olduğu düşünülebilir. Esasen tüm okuryazarlık türleri (temel okuryazarlık, bilimsel okuryazarlık, teknolojik okuryazarlık, görsel okuryazarlık, kültürel okuryazarlık), bilgi okuryazarlığı şemsiyesi altında belirli becerilere işaret etmektedir. Bu nedenle bilgi okuryazarlığı, insanların hayatta kalma, kendini gerçekleştirme ve geliştirme için bilgi ihtiyaçlarını tatuma ve karşılama yeteneklerini ifade eden bir kapsayıcı kavram olarak düşünülmelidir (Owusu-Ansah, 2003, s. 221-222; Anunobi ve Udem, 2014, s. 68).

Dolayısıyla bilgi okuryazarlığının, tüm diğer okuryazarlık türlerini kapsayan bir şemsiye terim gibi değerlendirilmesi olasıdır. Örneğin, her kütüphane (en azından seçizsel olarak) bilgi okuryazarlığı ile dijital okuryazarlık arasında yakın bir ilişki olduğunu bilir. Bir kütüphaneci bir kullanıcının veri tabanındaki makaleleri aramasına yardım ettiğinde, kullanıcı ile beraber dâhil oldukları bu süreçte bilgi okuryazarlığı ile dijital okuryazarlık arasındaki etkileşim kendisini gösterir. Hangi veri tabanının aranacağı, hangi terimlerin, hangi sınırlayıcıların kullanılacağı, araştırma sonuçlarında makalelerin nasıl değerlendirileceği, elde edilen bilgilerin etkin ve etik biçimde nasıl kullanılacağı vb. işlemler bilgi okuryazarlığının gerektirdiği beceriler çerçevesindedir. Öte yandan, kütüphane web sitesinde nasıl gezinileceği, bir arama sayfasına nasıl ulaşılacağı veya gelişmiş arama sayfasının ve/veya yardım dosyalarının (*help files*) nasıl bulunacağı, alıntılarının (*citations*) ya da tam metin (*full text*) dosyalarının nasıl korunup kaydedileceği gibi bilgiler dijital okuryazarlığı işaret eder. Dijital okuryazarlık kapsamında ayrıca bir sosyal medya sitesinde nasıl hesap açılacağı, o siteye nasıl dosya yükleneceği, başkalarının gönderileri hakkında nasıl yorum yapılacağı vb. işlemler de yer almaktadır. Bilgi okuryazarlığı ile dijital okuryazarlık arasındaki kesin ayrım henüz belirlenmemiştir. Ancak hem birbirleriyle ilişkili oldukları hem de tamamen aynı şey olmadıkları düşünülmektedir (Cordell, 2013, s. 178). Öte yandan, buraya kadar irdelenen tüm diğer kavramların da birbirleri ile çok sıkı bir ilişkisi olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Bir bilgisayar okuryazarı, medya okuryazarı, dijital okuryazar, kütüphane okuryazarı ya da benzeri türden okuryazarlık becerilerine sahip kişinin doğal olarak zaten aynı zamanda bir bilgi okuryazarı olduğu/olması ge-

rektiği düşünüldüğünde, bilgi okuryazarlığının tüm bu ve benzeri kavramları kapsayan bir şemsiye terim gibi ele alınması anlamlı bulunmaktadır.

Bilgi Okuryazarlığının Önemi

Günümüzün teknolojik gelişmeleri ile beraber bilgiler birçok formatta ve kanaldan yayınlanabilir duruma gelmiş, kişiler aşırı bilgi yüklemesi [bir diğer deyişle bilgi patlamasına] maruz kalmıştır. Bilgi okuryazarlığının en büyük önemi tam da bu sorun çerçevesinde kendini göstermekte; bilgi okuryazarlığı becerileri ile donanmış olmak araştırmalar ve/veya sorunların çözümünde kullanılabilecek doğru bilgiye ulaşabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin edinilmesine, yalnız öğrencilik dönemi değil, tüm yaşam boyu gereksinim duyulur. Liselerden yeni mezun olan öğrencilerin çeşitli alanlarda (bilgi okuryazarlığı dâhil) zaten yetkin olmaları beklendiği gibi aynı zamanda edindikleri bu bilgi ve becerileri hem ilerideki yaşamları hem de çalışma hayatlarında geliştirmeleri de gerekmektedir. Bilgi okuryazarlığı, daha etkin ve verimli bir şekilde araştırma yapmayı sağlar (Zulkifli, Yu, ve Ismail, 2016, s. 32).

Bilgi okuryazarlığı, yaşam boyu öğrenmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bilim ve teknoloji alanlarındaki hızlı değişimler yaşam boyu öğrenme sürecini etkin duruma getirirken, öğrenmeyi reddedenler zamanın gerisinde kalmaktadır. Bu nedenle, yaşam boyu öğrenme ve bilgi okuryazarlığı becerileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu bütünlük, insanlara devasa düzeye işbirlikleri ile yeni bir yaratım alanı sağlamaktadır. Daha geniş bir çerçevede ele alındığında, yaşam boyu öğrenme, bilgi okuryazarlığı ve öğrenmeyi öğrenme birbirleri ile çok sıkı ilişkisi olan ve birbirlerini destekleyen kavramlardır (Yılmaz ve Soylu, 2014, s. 643).

Bilgi Okuryazarı olan kişiler, bilgi çağının rekabetçi ortamında rahatlıkla bir yer edinebilirler. Çünkü bilgi okuryazarları, yaşamları boyunca hangi bilgilerin gerekli olduğu ve mevcut sorunları ile ilişkili bilgileri nasıl edebilecekleri gibi konularda hakim olacaklarından, bağımsızlığa da sahip olacaklardır. Bu kişiler, gereksinim duyulan bilgilere erişmek için zorunlu olduğundan teknolojiyi ve araçları yönetme becerisine sahiptirler. İş performansının artırılması ve kaliteli üretimin sağlanmasının yolu bilgi okuryazarlığıdır (Shrestha, 2008, s. 38).

Öğrencilerin bilgi ile etkileşimi sürecinde çok sayıda beceriyi kullanması gerekir. Ödevlerini başarıyla tamamlamak için öğrencilerin bilgi gereksinimlerini tanımlamaları, temel soruları formüle etmeleri ve çeşitli çevrimiçi kaynaklar dâhil olmak üzere birçok kaynaktan gelen bilgileri nasıl konumlandırmaları, değerlendirmeleri ve kullanmaları gerektiğini bilmeleri gerekir. Ayrıca, öğrencilerin bilgilerin etik kullanılmasına ilişkin telif hakkı ve intihal gibi konularda da farkındalığa gereksinimleri bulunmaktadır. Kendilerine bu bağlamda bir model veya çerçevenin nasıl kullanılacağı öğretilen öğrenciler, böyle bir rehberliği olmayanlardan hemen hemen her zaman daha başarılı ola-

caqtır. Bu tür beceriləri ögrenmemiş ya da kendilerine araştırmaları ya da solumaları için bir çerçeve, bir model sunulmamış öğrenciler, çoğu zaman materyali kopyalayip yapıştırmaya basırmaktadır (Probert, 2008, s. 1-2).

Etkin bir bilgi okuyarazı olmak için uluslararası düzeyde belirlenen bilgi okuyarazlığı ölçütleri/standartları üç temel bileşen içerir: bilgiye erişim, değerlendirme ve kullanım. Bu temel hedefler kütüphanede demokleri tarafından oluşturulan standartların çoğunda bulunmaktadırlar. Bunlara örnek olarak Amerikan Okul Kütüphaneciliği Derneği (*American Association of School Librarians: AASL*); Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (*The Association of College and Research Libraries: ACRL*); Kolej, Ulusal ve Üniversite Kütüphaneleri Derneği (*Society of College, National and University Libraries: SCONUL*) ve Avustralya ve Yeni Zelanda Bilgi Okuyarazlığı Enstitüsü'nün (*Australian and New Zealand Institute for Information Literacy*) standartları örnek verilebilir. Bunu Meksika ve diğer ülkelerden yapılan çalışmalar da izlemektedir (Lau, 2006, s. 16).

Bu uluslararası deneyimlere ve katkılara dayanarak hazırlanan Uluslararası Kütüphane Demokleri ve Kurumlar Federasyonu (*The International Federation of Library Associations and Institutions: IFLA*) standartları, bilgi okuyarazlığını üç temel bileşen bağlamında irdelemektedir. Bunlar: Erişim (*access*); değerlendirme (*evaluation*) ve kullanımdır (*use*). Bu evreler, aşağıda açıklanmaktadır (Lau, 2006, s. 16-17):

Erişim: Kullanıcı bilgiye etkili ve verimli bir şekilde erişir. Bu evrede, öncelikle bilgi gereksiniminin tanımlanması ve ifade edilmesi söz konusudur. Bilgi okuyarazı, bilgi gereksinimini ilişkin farkındalık sahibidir, bu gereksinimi tanımlayabilir. Daha sonra, bilgiye erişmek için eyleme geçmeye karar verir. Gereksinimi belirleyip tanımladıktan sonra da araştırma sürecini başlar. Bir sonraki evrede bilginin yerini tespit eder. Potansiyel bilgi kaynaklarını tanımlar ve değerlendirir. Arama stratejileri geliştirir. Seçilen bilgi kaynaklarına erişir. Bulunan bilgileri seçer ve onları elde eder.

Değerlendirme: Kullanıcı bilgileri eleştirel ve yetkin bir şekilde değerlendirir. Bu evrede önce bilginin değerlendirilmesi, analiz, inceleme ve çıkarımlar yapılması söz konusudur. Daha sonra bilginin genelleştirilerek yorumlandığı süreçler gelişmektedir. Bilgi seçilmekte ve sentezlenmektedir. Elde edilen bilgilerin doğruluğu ve araştırma konusu ve soruları ile ilişkisi düzeyinin değerlendirilmesi önemlidir. Değerlendirme sürecinde ayrıca bilgilerin organizasyonu; düzenlenip sınıflandırılması işlemleri gerçekleşir. Elde edilen bilgiler gruplandırılarak düzenli biçime getirilir. Erişilen bilgilerin arasında hangilerinin en iyi ve en faydalı bilgiler olduğunun belirlenmesi çok önemlidir.

Kullanım: Kullanıcı bilgileri doğru ve yaratıcı bir şekilde uygular / kullanır. Dolayısı ile bu evrede bilgilerin kullanımı; iletimi, sunumu ve işlerliği için yeni yollar bulunur. Elde edilen bilgiler uygulanır. Kullanıcı, bilgileri kişisel

sel bilgi olarak öğrenir veya özümser. Daha sonra, bilgi ürününü sunar. Bilginin iletim ve etik bağlamı önemle ele alınmalıdır. Kullanıcı, bilginin etik değerler çerçevesinde kullanılması ilişkin farkındalık sahibidir. Ayrıca yasal dayanakları da önemser. Bilgi ürününü, fikri mülkiyeti onaylayarak iletim sürecine dahil eder. Gerekli ve ilişkili onaylar doğrultusunda standartları kullanır (Lau, 2006, s. 16-17).

Yukarıda anılan tüm evreler, bilgi okuyarazlığına ilişkin farkındalık, bilgi ve becerileri kapsamına almaktadır. Bilgi okuyarazlığı yalnız formal eğitim değil, yaşam boyu öğrenim felsefesi olarak da benimsenmesi gereken bir değerdir. Çünkü bilgi, kişisel yaşamın niteliğini zenginleştirdiği gibi toplumlara da kalkandıran değerli bir kaynaktır. Bilgi okuyarazlığı becerilerinin kazandırılmasında, aile, ebeveynler ve okul kadar eğitsel, kültürel işlevleri ve yaşam boyu sürdürülebilirliği ile kütüphaneler öncelikli rol ve öneme sahiptirler.

Bilgi Okuyarazlığı Becerilerinin Geliştirilmesinde Kütüphanelerin Rolü

Okuyarazlık kavramı, basılı kaynakların ortaya çıkmasından bugüne, çoğunlukla bireylere ilişkin ayrıt edici özellik olarak hep var olagelmıştır. Nitekim olarak ne ifade ederse etkin okuyaraz olma, bilgiye erişimin, ondan yararlanmanın, yeni bilgi üretmenin, kısacası bilginin ve bilgilendirmenin önkoşulu olmuştur. Okuyarazlık, yaşam boyu öğrenme, sürekli kendini yenileme konusunun da önemli bir önkoşuludur. Bu durumda, okuyarazlık kavramının kütüphane/bilgi merkezi olgusu ile doğrudan bağlantısının bulunması doğaldır. Nitekim tarihsel süreçte, 19. ve 20. yüzyıllarda gelişmiş toplumların en önemli kurumlarından olan halk kütüphaneleri, sanayi toplumunun gerektirdiği eğitilmiş ve kültürlü insanların yetişmesinde, okuyarazlığın artırılmasına doğrudan katkısı olmuş kurumlardır (Aldemir, 2010, s. 2).

1991 yılında düzenlenen Amerikan Kütüphane Derneği (*The American Library Association: ALA*) yıllık konferansında kütüphane eğitiminin amaçları tartışılmış ve bilgi okuyarazlığı konusu ele alınmıştır. Üzerinde uzlaşılan nokta, kütüphanecilerin sürekli okuyan ve bağımsız olarak öğrenen bireyler olduklarıdır. Kütüphaneciler, kullancılara bilgi erişiminde yardımcı olmanın yanında, bilginin nasıl düzenlendiğini ve kullanımını da öğretmelidir. Bilgi okuyarazlığı becerileri ile bağımsız öğrenmenin geliştirilmesinde özellikle üniversite kütüphanecileri kritik bir rol üstlenmektedirler (Aldemir, 2003, s. 275).

Çakmak ve Önal, 'ın (2013) okul kütüphanecilerinin bilgi okuyarazlığı konusunda gerçekleştirdikleri etkinliklerin saptanması ve bilgi okuyarazlığı algılarının analizini amaçlayan çalışmalarında, okul kütüphanelerinin bilgi okuyarazlığı bağlamında önemli rolü ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, okul döneminde derslerde ve okul kütüphanelerinde gerçekleştirilen etkinliklerin bireylerin bilgi okuyarazlığı ile ilgili becerilerinin ve alışkanlıklarının gelişmesinde doğrudan etkili olduğu saptanmıştır. Bu dönemlerde ailenin olduğu

kadar kütüphaneciler, çevre ve öğretmenlerin de yönlendirici rollerine işaret edilmıştır. Bu çalışmada (Çakmak ve Önal, 2013, s. 643-644) okul kütüphanelerinin, bilgi okuryazarlığını, 21. yüzyıl becerileri olarak gösterilen eleştirel düşünme, yaşam boyu öğrenme, öğrenmeyi öğrenme, bilgi erişim gibi kavramlar çerçevesinde algılayıp değerlendirdiği saptanmıştır. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesinde karşılaşılan temel sorun eğitim programının bu yönde eksikliğidir. Okul kütüphanelerinde öğrencilere sağlanan teknoloji olanaklarına bakıldığında, Internet olanağının okul kütüphanelerinin büyük çoğunluğunda sağlandığı ve yine büyük bir çoğunluğunda bir otomasyon sisteminin bulunduğu görülmektedir. Ancak bu sistemlerin öğrenciler tarafından kullanılmasına izin veren bir yapının az olması dikkat çekicidir. Bu tür sistemlere öğrencilerin erişiminin sağlanması, öğrencilerin sonraki eğitim dönemlerinde bilgi gereksinimlerini gidermelerinde karşılaşılabilecek ortamları daha etkin kullanmaları açısından önemlidir (Çakmak ve Önal, 2013, s. 643-644).

Bilgi okuryazarlığı araştırmalarında öncü gruplar kütüphanecilerdir. Bunun şaşırtıcı olmamasının nedeni, kütüphanelerin, bilgi kullanıcıları ile iletişim ve çalışmalarında bilginin gücünün farkında olma ve eleştirel düşünmeyi bir görev olarak üstlenmeleri yatmaktadır (Bruce, 1999, aktaran: Aldemir, 2003, s. 275). Her tür kütüphanede çalışan bilgi profesyonellerinin ana hedeflerinden biri, kullanıcıların bilgi edinme çabalarını kolaylaştırmak olmalıdır. Bilgi becerileri, tüm vatandaşlar için yaşam boyu öğrenme, istihdam ve günlük yaşamdaki iletişim başarısı anlamında yaşamsal öneme sahiptir. Bir kişinin sağlık hizmetleri hakkında bilgiye gereksinim duyması veya bir öğrencinin bir araştırması için özel bilgilere ulaşması gerekliliği gibi pek çok işlev bu kapsamda değerlendirilmelidir (Lau, 2006, s. 1).

Çağın getirdiği koşullara beraber önemi artan ve bilgi okuryazarlığının önemli bir parçası olan dijital okuryazarlık konusunda kütüphane kullanıcılarının eğitimi öncelikle bu konularda kütüphanelerin bilgi birikimi ve eğitimini gerektirmektedir. Ogocukwu (2015, s. 153) tarafından Nijerya'da üniversite kütüphane bağlamında yapılan bir araştırmanın bulguları, elektronik posta, sosyal ağ, Kişisel Dijital Yardımların (Personal Digital Assistant: PDAs) kullanımı, cep telefonları ve internette gezinmenin kütüphaneciler arasında en yaygın dijital okuryazarlık becerileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kütüphanecilerin dijital okuryazarlık becerilerini daha çok meslektaşının yardımı, deneme yanılma gibi yollar daha sonra da bilgi iletişim teknolojisi (IT) programları ve örgün eğitim yoluyla edindiği keşfedilmiştir. Ogocukwu (2015, s. 159) kütüphanecilerin edindiği dijital okuryazarlık becerilerinin, bireysel hizmet sunumunu ve kariyer ilerlemesini geliştiren nitelikler olduğuna işaret etmektedir. Kütüphanecilerin, kullanıcıları ve kurumların bilgi gereksinimlerini karşılama hedeflerini yerine getirebilmeleri için dijital okuryazarlık becerileri ile güçlendirilmesi önemlidir. Yazar, araştırmasının sonucunda, kütüpha-

neçilerin dijital okuryazarlık becerileri konusunda çok sınırlı bilgi sahibi olduğunu ve yukarıda da belirtildiği gibi mevcut bilgi ve becerilerini de meslektaşlarının, arkadaşlarının yardımı, deneme yanılma gibi gayri resmi yollarla edindiklerini ortaya koymuştur (Ogocukwu, 2015, s. 159).

Bilgi okuryazarlığı aynı zamanda 21. Yüzyılın önemli becerileri arasında sayılan yaratıcılık çerçevesinde de ele alınmaktadır. Kütüphaneler, çağın getirdiği koşullar nedeni ile yalnız bilgi depoları olmaktan çoktan çıkmış, yaratıcılık, sosyalleşme ile paylaşımlı işlevlerini geliştirmeye başlamışlardır. Yaratıcılık, akademik bağlamlarda olduğu kadar kütüphane hizmetleri ve bilgi okuryazarlığı ile ilgili olarak da gittikçe ilgi çeken bir konu durumuna gelmiştir. Yaratıcı alanlar olarak yapılandırılan makesspace (ler), artık her türden kütüphanelerde- üniversite, okul ve halk kütüphaneleri - hastanelerde, müzelerde ve endüstriyel alanlar da dahi yaygın olarak işlevlerini arttırmaktadır. Makesspace olarak adlandırılan bu yaratıcı alanlar, bireylerin (bir diğer deyişle maker diye adlandırılan yapımcıların) yenilikçi bir şekilde, geçen içerisinde işbirliği yapması, düşünmesi, yapılandırma ve yaratma eylemlerini gerçekleştirmesi için gereksinim duyduğu araçlara, uzmanlığa, rehberliğe ve becerilere erişimini sağlamaktadır. Bu mekanlar, bireylerin deneyimleyerek keşifler yapabilecekleri malzemelere, araçlara ve teknolojilere erişmek için buluştukları yerlerdir (Meyer ve Fourie, 2017).

Huysmans, (2016) kütüphanelerde, medya okuryazarlığının ziyade bilgiye daha fazla odaklanılmasının söz konusu olduğunu, bu durumda doğal olarak kütüphanelerin etkinliği konusundaki araştırmalarda genellikle bilgi ve bilgi davranışları süreçlerine çok fazla odaklanıldığını açıklamaktadır. Ancak, kütüphanecilik mesleği ve kütüphane ve bilgi bilimi (LIS) disiplini, somut programların değerlendirilmesine çok fazla zaman ve para harcamamıştır (Huysmans, 2016, s. 13).

2011-2012'de IFLA ve UNESCO medya ve bilgi okuryazarlığı alanında ki konulara dikkat yöneltmiştir. Şimdiye kadar ayrı ayrı geliştirilen medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı kavram ve uygulamalarını birbirine bağlayarak, halk kütüphaneleri ve ilişkili kuruluşlarının, her yaştan vatandaş bilgi, beceri, tutum ve etik yaklaşım edinme konusunda desteklemeye yönelik daha fazla çaba sarf etme girişimlerine temel atmıştır. Bu şekilde, çocuklar, gençler, yetişkinler, yaşlılar ve her türlü sosyal statüde sahip kişiler, bilgi ve medyaya erişim doymuş bir toplumda yaşamamanın zorluklarını - ve fırsatlarını kavramak için daha donanımlı olacaktır. Bu gelecek vaat eden tablonun bir gerçeklik haline gelmesi için aşağıdaki öneriler verilmektedir (Huysmans, 2016, s. 15):

Örgün, yaygın ve gayri resmi öğrenmeyi desteklemekte olan kütüphanelerin (özellikle halk ve okul kütüphanelerinin) okuryazarlığı destekleme anlamındaki potansiyelinin kabulü gereklidir. Bu kapsamda, okuma ve yazma, bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı gibi tüm okuryazarlık türleri bulun-

maktadır. Halk kütüphanelerinin son yıllarda ciddi bütçe kesintileri yaşaması onların nitelikli personel (özellikle de genç kütüphaneciler) ve çalışma saatlerinde kısıtlamaya gitmelerine ve hatta kütüphanе gubelerini kapatmalarına yol açmıştır. Medya ve bilgi okuryazarlığının artırılmasındaki tüm potansiyellerini gerçekleştirme için, halk kütüphanelerinin hem siyasi hem de ekonomik anlamda, genişletilmiş çalışma saatleri ve toplumu tüm demografik kompozisyonu ile yansıtan profesyonel bir personel ile topluluk öğrenme merkezlerine dönüştürülmesi çok önemlidir. Dijital/bilgi iletişim teknolojileri (IT) becerileri de dâhil bilgi, eleştirel farkındalık, yaratıcılık vb. becerileri geliştirmeye yönelik ortak bir medya ve bilgi okuryazarlığı çerçevesinde buluşmak ve bugünün her alana yayılan medya ve bilgi donanımı ortamını avantaja dönüştürmek için diğer uluslararası kuruluşlar ve kütüphaneler ile sürekli işbirliği içinde çalışmak gerekmektedir (Huysmans, 2016, s. 15).

Agosto, (2018) medyanın sahte bilgi ve haberleri de yayan ortamında eleştirel okuryazarlık becerileri konusunda oluşturulacak farkındalık ve eğitimin rolüne vurgu yapmaktadır. Yazar (s. 148-149) öğrencilerin hem üniversite içinde hem de üniversite dışında bilgi davranışlarında eleştirel bir tutum edinmeleri için onlara bilgi okuryazarlığı becerilerini kazandırmanın üniversite kütüphanelerinin mesleki bir sorumluluğu olduğunu belirtmektedir. Kendisine göre, bilgi ortamındaki zorluklara dikkat çekmek, belirli bir ideolojik bakış açısını teşvik etmekle aynı şey değildir: öğrencilerin kendileri adına, özgün düşünceleri ve elde ettikleri bilgileri salt önceden var olan inançlarını desteklediği için onaylamak gibi eleştirel olmayan konunun mutlak ötesine geçmeleri gerekmektedir (Agosto, 2018, s. 148-149).

Kütüphane ve bilgi okuryazarlığı, öğrencilere kütüphaneyi nasıl kullanacaklarını öğretmekle sınırlı değildir; 21. yüzyıl bilgi ve teknoloji yeteneklerini ve yaşam boyu öğrenmeye yönelik becerileri geliştirmek asıl hedef olmalıdır. Bilgi okuryazarı bireyler, problemleri çözmek ve kararlar almak için bilgileri etkin bir şekilde bulabilir, değerlendirebilir ve kullanabilir. Bilgi okuryazarı olan öğrenciler, veri tabanları, basılı dizinler ve kaynakların fiziksel düzenlemeleri dahil olmak üzere bilgi araçlarını anlar ve kullanabilir (Batiancila, 2006).

Sonuç

Günümüzde, bilgisayar, internet, bilişim teknolojileri ve yeni medya, yalnız bilim dünyasında değil gündelik yaşamın içinde de yayılan vazgeçilmez araçlar durumuna gelmiştir. Alışveriş yapmaktan, eğlenmeye, bilgi almak, araştırmak ve hobiler geliştirmeye kadar akla gelecek tüm konularda bu araçların bize sunduğu ortam ve olanakları kullanmakta yitir. Yüzyılın tanımladığı ideal insan, bireysel bilgi ve becerilerini özgün yetenekleri ile harmanlayan, eleştirel düşünebilen, bireysel olduğu kadar ekip çalışmalarına da yatkın, toplumsal katılıma her an hazır, sosyal, bilinçli bir seçmendir. Bu nitelikteki kişiler, çok çeşitli ve çok sayıda bilgi ve haber kaynaklarını yayan ortamlarda,

doğru ile yanlış ayırt edebilecek bilgi birikimi ve becerileri ile donatılmış olmalıdır. Bu bağlamda bilgi okuryazarlığının rolü anahtar niteliğindedir. Bilgi okuryazarı bireylere sahip bir topluma ulaşmanın yolunu açmak ise ilişkili eğitim ve kültür yapılarını bir gereksinimlere koşut biçimde yapılandırarak tüm paydaşların iradesi ve işbirliğine bağlıdır. Bilgi merkezi olmanın yanında artık kültür kurumu ve sosyal paylaşım alanı olmak işlevlerini de geliştiren kütüphaneler bilgi okuryazarı bireylerin yetiştirilmesinde etkin olması gereken önemli organizasyonlar arasındadır.

Bilgi okuryazarlığı konusunda gerekli bilgi ve becerilere sahip, bu alanda eğitilmiş kütüphaneler, kütüphanе kullanıcılarına sundukları eğitim, danışmanlık, araç ve olanakları ile iyi birer kılavuz olduklarında, bireylerin formal eğitimine, araştırmalarına destek verdikleri gibi onları yaşam boyu öğrenim süreçlerinde de etkin duruma getirebilirler. Kütüphanelerin 21. Yüzyılın gerektirdiği niteliklere sahip bir yapılarına içine girmesi, ilişkili tüm diğer eğitim ve kültür kurum, kuruluş ve olanakları ile sıkı bir bağ içerisinde entegre olarak çaba göstermesini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Agosto, D. E. (Ed.) (2018). *Information literacy and libraries in the age of fake news*. Santa Barbara: Libraries Unlimited.
2. Akyol, H. (2001). *Türkçe ilköğretilim yazma öğretimi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
3. Aldemir, A. (2003). Bilgiye erişimde yeni yaklaşım: bilgi okuryazarlığı. *Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu* içinde (ss. 271-281), (25-26 Eylül), Ankara: ÜNAK.
4. Aldemir, A. (2010). *Halk kütüphanelerinde bilgi okuryazarlığı uygulamaları ve Türkiye için bir model önerisi*. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
5. American Library Association (1989). *Presidential Committee on Information Literacy: final report*. Chicago: ALA. Erişim adresi: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm>.
6. Anunobi, C. ve Udem, O. K. (2014). Information literacy competencies: a conceptual analysis. *Journal of Applied Information Science and Technology*, 7 (2), 63-80.
7. Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (17), 9-26.
8. Badke, W. (2010). Foundations of information literacy: Learning from Paul Zurkowski. *Online*, 34 (1), 48-50.
9. Batiancila, M. R. (2006). Library & information literacy initiative: the SSC-RE CAVITE Experience. *Regional Conference on Promoting Information Literacy for Lifelong Learning* içinde. Lipa City, Batangas, Philippines.

10. Bruce, C. (2002). *Information literacy blueprint*. 1994. Erişim adresi: <http://www.gu.edu.au/ins/infoliti/resources/blueprint/blueprint.html>
11. Cordell, R. M. (2013). Information literacy and digital literacy: competing or complementary? *Communications in Information Literacy*, 7(2), 177-183.
12. Çakmak, T. ve Önal, H. İ. (2013). Bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında okul kütüphanelerinin rolleri ve algıları, *Türk Kütüphaneciliği*, 27 (4), 633-647.
13. Değer, A. C. ve Fidan, Ö. (2004). İkinci dilde okuma alt becerilerinin geliştirilmesine yönelik malzeme oluşturma-geliştirme önerileri. *Dünyada Türkçe Öğretimi 6 Sempozyumu*'nda (15-16 Nisan 2004, Ankara) sunulan bildirisi. Erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/27/749/9561.pdf>
14. Fordham, N. W., Wellman, D., ve Sandmann, A. (2002). Taming the text: engaging and supporting students in social studies readings. *The Social Studies*, 93, 149-158
15. Goodman, K. S. (1967). Reading: a psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6.
16. Grabe, W. (2002). Dilemmas for the development of second language reading abilities. J. C. Richards ve W. A. Renandya, *Methodology in language teaching* içinde (ss. 276-286). Cambridge: Cambridge University Press.
17. Gül, G. (2007) Okuryazarlık sürecinde aile katılımının rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8 (1), 17-30.
18. Güneş, F. (1997). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
19. Huysmans, F. (2016). *Research for cult committee -promoting media and information literacy in libraries: in-depth analysis*. Brussels: European Union.
20. Kurbanoğlu, S. S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (4), 723-747.
21. Kuhlthau, C. C. (t.y.). *ELIS – Information search process*, Kuhlthau; Bates & Maack Eds. 1. Erişim adresi: <http://wp.cominfo.rutgers.edu/ckuhlthau/wp-content/uploads/sites/185/2016/01/ELIS-3E.pdf>
22. Kuhlthau, C. C., Maniotes, L. K. ve Caspari, A. K. (2007). *Guided inquiry: learning in the 21st century*. Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.
23. Lau, J. (2006). *Guidelines on information literacy for lifelong learning*. Boca del Río, Veracruz, México: IFLA.
24. Meyer, A. ve Fourie, I. (2017). Thematic analysis of the value of Kuhlthau's work for the investigation of information behaviour in creative workspaces in academic libraries. *Information Research*, 22 (1). Erişim adresi: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/62920/Meyer_Thematic_2017.pdf?sequence=3
25. Ogochukwu T., E. (2015). Digital literacy skills among librarians in university libraries in the 21st century in EDO and Delta States, Nigeria. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 4 (8), 153-159.
26. Owusu-Ansah, E. K. (2003). Information literacy and the academic library: a critical look at a concept and the controversies surrounding it. *The Journal of*

- Academic Librarianship*, 29 (4), 219-230. Probert, E. (2008). The important role of information literacy and learning in the development of lifelong learners: How well prepared are our teachers and students? *The 37th International Association of Teacher Librarianship Conference* içinde, CA: University of California at Berkeley.
27. Razi, S. (2007). *Okuma becerisi öğretimi ve değerlendirilmesi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
28. Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. 4. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
29. Shrestha, S. (2008). *Study on need and importance of information literacy in Nepal: special emphasis to students of MLISC, TU, Central Department of Library and Information Science and Professionals of Kathmandu Valley*. Yayınlanmamış Master Tezi, Kirtipur, Katmandu, Nepal: Central Department of Library and Information Science Faculties of Humanities and Social Sciences Tribhuvan University.
30. Smith, J. B., Weiss, S. F. ve Ferguson, G. J. (1987). A hypertext writing environment and its cognitive basis. *Hypertext '87 Papers*, 195-214.
31. Tidline, T. (2002). Information overload. Kent, A. (Ed). *Encyclopedia of Library and Information Science: Volume 72: Supplement 35* içinde (ss. 217-234). Newyork: Marcel Dekker.
32. UKEssays (2003). *Definition of reading*. Erişim adresi: <https://www.ukessays.com/essays/languages/definition-of-reading.php>
33. Ugan, S. (2007). Yazma becerisinin geliştirilmesi ve önemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2), 461-472.
34. Yıldız, A. K. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilgi okuryazarlığı becerisinin gelişiminde Araştırma Metotları dersinin rolü. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 154-169.
35. Yılmaz, B. ve Soylu, D. (2014). The role of public libraries in information literacy in Turkey: a study of a provincial public library. *ECIL: European Conference on Information Literacy, Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century Second European Conference* (ss. 642-651). İçinde. Dubrovnik, Croatia: Springer.
36. Zulkifeli, B. Z., Yu, H. ve Ismail, S. A. (2016). The importance of information literacy among high school students. *Research Hub*, 2 (2), 29-34. Erişim adresi: <https://researchhub.uitm.edu.my/pdf/DrHalida1.pdf>

THE ROLE OF LIBRARIES IN DEVELOPING INFORMATION LITERACY SKILLS: A THEORETICAL ASSESSMENT

GULER DEMİR, AYSEUR GUNES

SUMMARY

It is clear that we need to improve our skills to prevent being lost in the environment of this age in which information sources and tools are rapidly growing,

and also to be able to find the right way, to live a qualified life and to be lifelong learners and conscious individuals in such a crowded atmosphere. This can be achieved by paving the way for information literacy. The libraries that have been reshaped with the changing needs and demands of today's people, have an important role in the development of information literacy with their qualified labor force and the opportunities they offer. In this context, the aim of this study is to firstly examine the concept of information literacy which has got such importance and also the related concepts theoretically and then to discuss the role and effect of libraries in the development of knowledge and skills related to information literacy.

Keywords: Reading, writing, literacy, information literacy, media literacy, digital literacy, library, information center, librarian.

INFORMASIYA MAARİFLƏNDİRİLMƏSİNDƏ VƏ BACARIQLARININ İNKİŞAFINDA KİTABXANALARIN ROLU (NƏZƏRİ QIYƏTLƏNDİRMƏ)

GÜLƏR DƏMİR, AYŞENUR GÜNEŞ

XÜLASƏ

Müasir dövrümüzün sürətlə böyüyən məlumat mənbələri və mühitləri arasında itirilməməsi, düzgün yol tapması, bacarıqlı bir həyat sürməsi və ömrü boyu öyrənmə və şüurlu bir şəxs olmaq üçün bu mühit və vasitələrə ziyanlana qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək vacibdir. Bunun təmin edilməsinin əsasını informasiya savadı ilə qoymaq olar. Müasir insanların dəyişən ehtiyac və tələbləri ilə yenidən qurulan kitabxanalar, təlim keçmiş işçi qüvvəsi və imkanları ilə informasiya savadının inkişafında mühüm rol oynayırlar. Bu məqalədə, problemin məqsədi informasiya savadlığının və böyük əhəmiyyət kəsb edən əlaqəli anlayışların nəzəri tədqiqi, sonra kitabxanaların informasiya savadlığı ilə əlaqəli bacarıqların inkişafındakı yeri və təsirini müzakirə etmək kimi müəyyən edilməlidir.

Açar sözlər: Oxu, yazı, savad, informasiya savadı, media savadı, rəqəmsal savad, kitabxana, məlumat mərkəzi, kitabxanaçı

PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ KİTABXANALARIN MARKETİNG SİYASƏTİ

KƏMALƏ MƏMMƏDOVA

*ADMİU-nun Kulturologiya fakültəsinin
Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti kafedrasının müəllimi,
kamalamammad@gmail.com*

Məqalədə pandemiya dövründə kitabxanaların marketing siyasəti, onun mərhələləri və aparılma texnologiyası işıqlandırılmış, marketing strategiyasının işlənilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: kitabxana, marketing, koronavirus, COVID-19, pandemiya

Artıq bir müddətdir ki, COVID-19 koronavirus infeksiyasının geniş yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə bir çox kitabxanalar kitabxana şəraitində oxuculara və istifadəçilərə xidmət prosesini müvəqqəti olaraq dayandırmış, kütləvi tədbirlərin keçirilməsini təxirə salmışdır. Bəs fəaliyyəti tamamilə dayandırılmış kitabxanalar nə etməlidir? Onlar əhaliyə hansı formada xidmət və məhsullar təklif etməlidir?

Pandemiya dövründə hər bir kitabxana ilk növbədə öz istifadəçilərini kitabxana xidmət və məhsulları barədə vaxtaşırı məlumatlandırılmalı və ictimaiyyət arasında formalaşmış nüfuzunu qoruyub saxlamağı bacarmalıdır. Bunun üçün kitabxananın xüsusi karantin rejiminin tələblərinə və sanitariya epidemioloji normalara uyğun düşünülmüş marketing siyasəti olmalıdır.

Birinci növbədə pandemiya dövründə fəaliyyətin əsas prinsip və funksiyaları, bu prinsip və funksiyaların hansı məqsədlərlə həyata keçirilməsi üzrə konkret vəzifələr müəyyənəndirilməlidir. Kitabxana həmçinin koronavirus infeksiyaları və COVID-19 infeksiyası haqqında biliklərə sahib olmalı, xəstəliyi xarakterizə edən əsas tibbi termin və anlayışları bir-birindən fərqləndirməyi bacarmalı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı [10], Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında *Operativ Qərargah* [5], Koronavirusla Mübarizəyə Dəstək Fondu [6] və bu qəbildən olan digər aktual informasiya resurslarını [11, 12] daim diqqətdə saxlamalıdır.

İkinci mərhələdə artıq marketing tədqiqatları aparılır. Bu işdə əsas əməli sistemli yanaşma və obyektivlik prinsiplərinə riayət olunma, dəqiqlik və səmimiyyətdir. Kitabxanalarla aparılan marketing tədqiqatlarının effektiv olması üçün bu mövqedən çıxış etmək lazımdır:

- *birinci*, o təsadüfi deyil, sistemli xarakter daşmalıdır;
- *ikinci*, bu birdəfəlik tədbir deyil, proseslərin, işlərin və məlumatların seçiminin və onların analizinin məcumsudur;

– üçüncü, bu məlumatlar müxtəlif mənbələrdən daxil ola bilər;

– dördüncü, qəbul olunmuş qərara kömək məqsədilə o marketingin informasiyaya ehtiyacı olan istənilən tərəfi üçün istifadə oluna bilər [3, s.55].

Tədqiqatın aparılması kitabxananın ya xüsusi karantin rejimində fəaliyyət göstərən işçi Qrupuna, ya da marketing fəaliyyəti ilə məşğul olan müstəqil struktur bölməyə tapşırılır. Əgər belə bir struktur yoxdursa onda bu səlahiyyət, xidmət, elmi-tədqiqat və ya metodiki şöbəyə də verilir.

Pandemiya dövründə aparılan marketing tədqiqatları qisməddəli olduğundan onları üç mərhələ üzrə də ümumiləşdirmək mümkündür:

– mövcud şəraitdə informasiya bazasının vəziyyətinin və istifadəçilərin informasiya ehtiyacı və tələbatının öyrənilməsi;

– informasiyanın toplanması və alınmış nəticələrin kəmiyyət və keyfiyyət metodları ilə təhlili;

– pandemiya dövründə kitabxananın fəaliyyət strategiyasının müəyyənləşdirilməsi.

Bu zaman bazarı xarakterizə edən iki əsas göstərici-makro və mikro səviyyə fərqəndirilir.

Kitabxana xidmətləri bazasının *makro səviyyəsini* xarakterizə edən göstəricilərə oxucu sorğusuna təsir edən demografik, coğrafi, iqtisadi, mədəni, etnik və digər faktorlar daxildir. Tədqiqat prosesində kitabxananın xidmət göstərdiyi ərazinin sosial-iqtisadi profili barədə məlumatlar öyrənilir və təhlil edilir. Bura ərazi üzrə əhəlinin sayı, əhəlinin iqtisadi, mədəni və təhsil səviyyəsi; kitabxana xidməti göstərilən ərazidə fəaliyyət göstərən digər idarə, müəssisə və təşkilatlar haqqında məlumatlar və s. daxildir. Ətraf mühitin tədqiqinə həmçinin idarə, müəssisə və təşkilatların nəzdində fəaliyyət göstərən kitabxanaların xidmət və məhsullarına olan tələbatın öyrənilməsinə də daxil etmək olar. Bu araşdırma həm pandemiya dövründə kitabxananın marketing strategiyasının işlənilməsinə, həm də analoji xidmət və məhsul təklif edən rəqiblərin aşkarlanmasına kömək edəcək. Ümumiyyətlə, rəqiblərin aşkarlanması və öyrənilməsi kitabxana-informasiya xidmətləri bazasının növbəti pandemiya, hər zaman vacib olan istiqamətlərindəndir. O “*keyfiyyət*” xarakterli dəyişir və “*raqibi hədəfə almaq*” məqsədi güdür. Maraqlıdır ki, belə rəqiblər çox zaman kitabxanalar deyil, tamamilə başqa bir istiqamətdə fəaliyyət göstərən asudə vaxt mərkəzləri, analitik-informasiya mərkəzləri, müxtəlif yönümlü təhsil kursları, məsləhət mərkəzləri, nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələri, klublar, mədəniyyət evləri və s. olur. Buna görə də onlarla əməkdaşlıq etmək və ya etməmək, rəqəbat aparmaq və ya aparmamaq barədə qərar əvvəlcədən vermək lazımdır.

Kitabxananın *mikro səviyyəsinin* tədqiqi prosesinə müxtəlif kateqoriyalara üzrə real və potensial istifadəçilərin sosial tərkibi, onların informasiya ehtiyacı və tələbatlarının öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi, kitabxana xidmət və məhsullarının həcmi, pullu xidmət və məhsulların bütövlükdə və ayrı-ayrılıqda

göstərilmiş şərtləri, əldə olunan gəlir və xərclərin arasıdırılması və s. daxildir. İstifadəçilər və ya personal üçün mövcud risklərin, əldə olunmuş informasiyanın və alınmış nəticələrin təhlili informasiya bazasına dair məlumat bankının yaradılması ilə nəticələnməlidir. Bu bank özündə rəqib idarə, müəssisə və təşkilatlar, fərdi və kollektiv informasiya istehlakçıları, onların cari və perspektiv informasiya ehtiyacı və tələbatı, kitabxana xidmət və məhsullarının mövcud çeşidi, onların göstərilmiş şərtləri və s. haqqında məlumatları əks etdirməlidir.

Kitabxanaların marketing tədqiqatlarında əldə edilmiş məlumatlar marketing fəaliyyətinin formalaşmasında nəzəri baza funksiyalarını yerinə yerləşir, eyni zamanda informasiya bazasının sequeñtlaşdırılmasında mühüm rol oynayır [1, s.60]. Məhz bu səbəbdən pandemiya dövrünün ilkin mərhələsində aparılan tədqiqatlar sistemli və ardıcıl şəkildə sonralar da davam etdirilməli, nəticələr marketing xidmətlərinin səmərəliliyinə və ümumiləşdirilməsinə yönəldilməlidir. Yalnız bundan sonra kitabxana pandemiya dövründə təbiiq edəcəyi fəaliyyət strategiyasını iticimaiyyətə açıqlaya bilər.

Müşahidələrimiz göstərir ki, bu gün fəaliyyətinə dayandırmış kitabxanalar əsas diqqət uzaq məsafədə təqdim olunan xidmətlərə yönəldir: bütün əməkdaşların uzaq məsafədə işini təşkil edir, bəzi əməkdaşları fəaliyyəti zəruri hesab edilən strukturlara və vəzifələrə yönləndirir, istifadəçilərə kitabxana xidmət və məhsullarından istifadə ilə bağlı məlumatlar verməklə onlarla daimi ünsiyyət təmin edir, müəlif hüquqlarının qorunmaqla onlayn formada müxtəlif dillərdə müəliflər və virtual sərgilər təşkil edir, maraqlı kitablardan seçmələr paylaşır, You Tube videohostingində yaradılmış xüsusi kanalda *Online Storytime* keçirir, istifadəçiləri elektron kitabxanaların və digər xidmətlərin istifadəsinə həvəsləndirir, virtual sorğu xidmətinin fəaliyyətini genişləndirir, kontentin artmasına və lisenziyaların əldə edilməsinə investisiya yatırır, oxucuları çap materiallarının qaytarılmasına görə təbiiq edilən cərimələrdən azad edir, onların kitabxanadan əldə edə biləcəyi elektron kitabların sayını artırır, kitabxana ərazisini və əvadanlığını digər görəkli fəaliyyət sahələri üçün icarəyə verir, kitabxana binasının pəncərələrinə reklam plakatları asmaqla və ya saytda məlumat yerləşdirməklə elektron xidmət və məhsullarını irəlilədir, saytda ana dilində və digər dillərdə COVID-19 infeksiyası ilə bağlı informasiya paylaşır, hətta tibbi informasiyaya əylətərləyi belə təmin edir. Belə məlumatlar kitabxananın saytı ilə bərabər sosial şəbəkələrdə də yayımlanır.

Bir məlumatı da qeyd etmək istərdim. Niderland Milli Kitabxanası 9 aprel 2020-ci il il tarixində CDNL-nin (Dünya Milli Kitabxanalarının Konfransı) göstərici ilə İFLA-nın Milli Kitabxanalar Sektorsiyasının Daimi Komitəsi ilə birlikdə milli kitabxanaların arasında COVID 19 infeksiyası ilə bağlı vəziyyətin onlara təsirini öyrənmək məqsədilə sorğu keçirmişdir. Sorğuda dünyanın 53 ölkəsindən 55 respondent iştirak etmişdir. Sorğunun nəticələrinə görə bu

kitabxanaların 85% istifadəçilər üçün tamamilə bağlıdır. Əməkdaşlar üçün isə 65% kitabxanalar ya qismən, ya da tamamilə bağlıdır. [9].

Covid 19 dalğasına cavab olaraq milli kitabxanalar aşağıdakı tədbirləri görmüşdür:

Bütün beynəlxalq ezamiyyətləri təxirə salmışdır.	95%
Evdən iş rejimi tətbiq etmişdir.	87%
Ölkədaxili ezamiyyətləri təxirə salmışdır.	73%
Əməkdaşları özünü izolyasiya şəraitindədir.	58%
Öz əməkdaşlarına qoruyucu vasitələr təqdim etmişdir.	58%
Yığcam iş qrafiki tətbiq etmişdir.	53%
Növbəli iş rejimi tətbiq etmişdir.	53%
Öz əməkdaşlarına psixoloji yardım göstərmişdir.	38%
İş yerlərində əməkdaşların bədən temperaturunun ölçülməsini təşkil etmişdir.	36%
Vacib olmayan ezamiyyətləri təxirə salınmışdır.	20%
İnternet xərclərə əlavə ödənişləri təşkil edilmişdir.	16%
Digər xidmətlər təklif edilir.	20%

Bütün bunlara baxmayaraq, bu gün pandemiyanın bütün dünyada tüğyan etdiyi bir dövrdə adi rejimdə və ya müəyyən məhdudiyyətlərlə fəaliyyət göstərən kitabxanalar da az deyil. Koronavirusu yoluxma hallarının az olduğu ölkələrdə hökumət xüsusi bir tədbir görməyə ehtiyac duymursa kitabxanalar gigiyena normalarının gözlənilməsi üzrə standart tövsiyələrdən istifadə etməklə adi rejimdə öz fəaliyyətinə davam edə bilər. Lakin əgər yoluxma halları artarsa bu zaman hökumət irimiqyaslı tədbirlərin iştirakçı sayının ixtisar edilməsi barədə qərar verməyə, eləcə də vətəndaşları aktiv şəkildə əlavə təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət etməyə çağırır. [8].

Xüsusi karantin rejiminin tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycanda da bütün kitabxanalar fəaliyyətini dayıdirmış və onlayn rejimdə fəaliyyət göstərir. Məsələn, M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası xüsusi karantin dövründə öz istifadəçilərinə onlayn rejimdə bibliografik sorğu, sənədlərin sifariş və elektron çatdırılması, virtual sorğu və kitabxanalar üçün metodik xidmət təklif edir [7].

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının istifadəçiləri isə kitabxananın "Elektron Kitablar" verilənlər bazasına daxil olub, kitabları pdf formatda yükləyə bilərlər. Hazırkı xidmət "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18-ci və 19-cu maddələrinə uyğun olaraq müəlliflik hüququ haqqında razılaşma ilə tənzimlənir. Kitabxananın "Vikipediya" Metodik Mərkəzinin onlayn fəallığı da davam edir [4].

Kitabxana-informasiya sferəsi nəinki mədəni, elmi, təhsil sahəsinin, həm də ölkənin iqtisadi sisteminin bir hissəsidir. Bu baxımdan kitabxanalar öz inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən dövlətdə və cəmiyyətdə baş vermiş və baş verəcək dəyişiklikləri nəzərə almalıdır [2, s.99].

Unutmamalıyıq ki, pandemiya dövründə kitabxanaların marketing fəaliyyətinin əsas məqsədi təkcə pullu və pulsuz kitabxana xidmət və məhsulları təbliğ və təklif etmək deyil, eyni zamanda onların istifadəçilər tərəfindən istifadəsini təşkil etmək və bu çətin günlərdə onların informasiya ehtiyac və tələbatını ən yüksək səviyyədə ödəməkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin marketing və menecmenti [Mətn] : dərs vəsaiti / A.İ.Qurbanov, P.F.Kazimi, M.Ə.Məmmədov ; elmi red. A.A.Xələfov ; rəyçilər: K.İ.Aslan, S.İslamova. – Bakı : Mütərcim, 2012. – 216s.*
2. *Kitabxana marketinginin Azərbaycan modeli (müşahidələr, proqnozlar və təkliflər) [Mətn] / K.Məmmədova // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnal. – 2018. – №1 (42). – S.94-100.*
3. *Kitabxanalarda marketing və fəaliyyətinin fəaliyyəti [Mətn] / K.Ənvərqızı (Məmmədova) ; elmi red. və ön sözlər. müəll. A.İ.Əliyeva-Kəngərli ; ixt. red. F.Hüseynova, C.Cəfərov. – Bakı : Nefta-Press, 2009. – 140s.*
4. *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxana*
5. <http://www.mek.az>
6. *Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti*
7. <https://cabmin.gov.az>
8. *Koronavirusla Mübarizəyə Dəstək Fondu*
9. <http://covid19fund.gov.az/az/>
10. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası* <http://aml.az>
11. *COVID-19 и глобальная библиотечная сфера*
12. https://www.ifla.org/node/93042?fbclid=IwAR2_N7EV_OCKXgp5BQNYet7E7hh26BKwy8K6nZ0HE-WZaB9gaU4nj0IU
13. *Опрос о влиянии COVID-19*
14. https://www.rsl.ru/photo/1_ORS/1-O-BIBLIOTEKE/4-partnirioy/ifla/2020/National-library_COVID-19.pdf
15. *World Health Organization*
16. <https://www.who.int>
17. *Johns Hopkins University School of Medicine (JHUSOM)*
18. <https://www.who.int/about>
19. *UNESCO* <https://en.unesco.org/covid19>

MARKETİNGOVAYA POLİTİKA BİBLİOTEK V PERİOD PANDEMİİ

МАМЕДОВА К.А.

РЕЗЮМЕ

В статье освещается маркетинговая политика библиотек во время пандемии, ее этапы и технологии, а также приводятся ключевые предложения и рекомендации по разработке маркетинговой стратегии.

Ключевые слова: библиотека, маркетинг, коронавирус, COVID-19, пандемия

LIBRARY MARKETING POLICY DURING PANDEMIA

MAMMADOVA K.A.

SUMMARY

The article highlights the marketing policy of libraries during a pandemic, its stages and technologies, and also provides key suggestions and recommendations for developing a marketing strategy.

Key words: library, marketing, coronavirus, COVID-19, pandemic

KİTABXANALARIN SOSIAL ŞƏBƏKƏLƏRDƏ FƏALİYYƏTİ VƏ İNNOVASİYALAR

QULİYEV ORUC

Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru

İnformasiya məkanı sürətlə böyüməkdə, insanları və cəmiyyəti yeni çağırışlarla qarşı-qarşıya qoymağdadır. Müasir kitabxana-informasiya fəaliyyəti özünün çoxfunksionallığı ilə fərqlənir. Eləcə də mobilliyi və yeni çağırışlara cavab verə bilməsi ilə fərqlənir. Ənənəvi kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili ilə yanaşı kitabxanalar müasir innovasiyaların öyrənilməsi və tətbiqi ilə məşğul olur, ictimai mətəlinin hələ də mərkəzi olaraq qalır, distant təhsildə iştirak edir, qlobal informasiya məkanında inteqrasiya proseslərinin iştirakçısı olur, yeni məhsullar istehsal edir, sosial şəbəkələrdə yayın və təbliğat işləri həyata keçirir.

Açar sözlər: Sosial şəbəkələrdə kitabxanalar, e-kitabxanaçılıq, virtual informasiya məkanı, innovativ kitabxanaçılıq.

Məlumdur ki, yeni texnologiyaların dövrüyyəyə daxil olması ilk növbədə gəncləri özünə cəlb edir, gənclər yeni texnologiyaların öyrənilməsində fəal iştirak edir, tətbiqində aktiv iştirakçıya çevrilir. Bu baxımdan Respublikada fəaliyyət göstərən gənclər kitabxanalarının virtual məkanda, xüsusilə də sosial şəbəkələrdə aktiv iştirakı çox əhəmiyyətlidir.

Respublika Gənclər Kitabxanası olaraq 2016-cı ilin birinci yarısında virtual məkanda iştirakımızı artırmaq məqsədi ilə sosial şəbəkələrin öyrənilməsi və kitabxananın bu şəbəkələrdə fəaliyyətini artırmaq qərarına gəldik. Gənclərin sosial şəbəkələrdə çox zaman keçirdikləri reallığından çıxış edərək və virtual məkanda kitabxananın geniş imkanlarının mövcud olduğunu nəzərə alaraq bu istiqamətdə diqqətimizi informasiya təbliği problemlərinə yönəlttik. Müəyyən olundu ki, Azərbaycan gəncləri virtual məkanda mövcud olan sosial şəbəkələrdən- Linked, Adnaklasnik, Feyzbuk, İnteqram, Moy mir, Tvider, Tanqo və VKontakte kimi müxtəlif sosial şəbəkələrdən, əsasən, Feyzbukda daha çox zaman keçirir və burada geniş sosial aktivlik müşahidə olunur. Müəyyən edilmişdir ki, sosial kommunikasiyalar baxımından, əməliyyat alətləri, informasiya kütləsinin çirklilik səviyyəsi, əməliyyatların sürəti, ünsiyyətin xarakteri baxımından Feyzbuk digər sosial şəbəkələrdən ciddi şəkildə fərqlənir.

Türkiyədə və Rusiya Federasiyasında gənclərin virtual məkanda aktivliyi, informasiya tələbatı və bu tələbatın ödənilməsi texnologiyası türk və rus həmkarlarımız tərəfindən öyrənilməkdədir. Türkiyə Cumhuriyyəti gənclərinin Feyzbukla yanaşı Tviderdə, Rusiya Federasiyasında isə Feyzbukla yanaşı VKontakte sosial şəbəkələrində gənclərin daha çox zaman keçirməsi və aktiv

informasiya mübadiləsi etməsi faktları müəyyənləşdirilmişdir. Həmkarlarımızın bu sahədə əldə etdikləri təcrübə diqqəti cəlb edir. Azərbaycan gənclərinin üstünlük verdiyi sosial şəbəkə olaraq əsasən Feyzbuk hesab edilir. Mövcud təcrübəni öyrənərək bu sosial şəbəkədə diqqətimizi mərkəzləşdirdik. Gənclər kitabxanası olaraq hər şeydən əvvəl sosial şəbəkələrdə iştirakımızın təzislərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirdik:

- Gənclərin mütaliəsinə dəstək olaraq ədəbiyyatın təqdimi və təbliği
- Azərbaycanın və dünyanın görkəmli elm və ədəbiyyat xadimlərinin təqdimi və yayımı
- Şəxsi təhsil ilə əlaqədar materialların və üsulların (alətlərin) təqdimi və təbliği

- Təhsil və ixtisas seçimi ilə əlaqədar materialların seçimi və yayımı
- Mədəniyyət və incəsənətə dair materialların təqdimi və təbliği
- Milli vətənpərvərlik mövzularında materialların təqdimi və təbliği
- Kitabxananın mövcud fəaliyyətinin mütləq sosial şəbəkədə işıqlandırılması.

2020-ci ilin ilk aylarının nəticələri göstərdi ki, gənclər böyük həvəslə kitabxananın dostluğunu qəbul edir, gündəm yaradan materiallarla tanış olur, bəyənir, paylaşır və şəxsi fikirlərini ifadə edirlər. Bu yolla kitabxana öz informasiya siyasətini – yeni nəşrləri, təqdimatları, görüşləri, sərgiləri daha geniş oxucu auditoriyasına çatdırmaq imkanı əldə edir və əsas məqsədinə daha artıq uğurla çatmış olur. Sosial şəbəkələrdə fəaliyyətin statistik təhlili üçün aşağıdakı cədvəl təklif olunur.

Sosial şəbəkədə C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının şəhəfində ilin birinci altı ayı dostların sayı 2000 - 1900 nəfər arasında dəyişib. Bəzilər 1150 nəfəri fiziki, 700 nəfəri hüquqi şəxslər təşkil edib. Fiziki şəxslərdən aktiv olanı –580, passiv-560 nəfəri təşkil etmişdir ki, bu əhəmiyyətli göstərici hesab edilir.

Hüquqi şəxslərdən aktiv olanı-650, passiv olanı- 18 vahiddir. Bunlardan – 662 informasiya müəssisəsidir ki, buraya partner kitabxanalar, mətbuat müəssisələri, ictimai birlik və təşkilatlar daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxananın sosial şəbəkədə dostları sırasında Azərbaycanın müxtəlif kitabxanaları ilə yanaşı Rusiyanın, Türkiyənin və Ukraynanın kitabxanaları da mövcuddur ki, onların vasitəsi ilə vaxtaşırı kitab, kitabxana, mütaliə və müasir informasiya texnologiyalarına həsr edilmiş diqqətləyiq materiallar dövrüyyəyə daxil olur və istehlakçıların marağına səbəb olur. Əlbəttə fəaliyyətimizin əsas istiqaməti Azərbaycan dilli auditoriya olduğundan sosial şəbəkələrdə regional və beynəlxalq təsirliliyi öyrənməyi qarşıya məqsəd qoymamışıq. Lakin qeyd olunanladır ki, Azərbaycan dilli auditoriyadan konarda rus dilli auditoriyaya, türk dilli auditoriyaya və ingilis dilli auditoriyaya informasiya yayımı etmək iqtidarındaydıq və bu istiqamətdə də layihələr nəzərdə tutulur.

Altı ay ərzində vizual materiallardan 10300 vahid, 100 adda sənəd və informativ mətnlər, 55 adda multimedia materialı yayım olunmuşdur. Bu materiallara 7 min bəyənmə və 250 paylaşma olmuşdur ki, bunlardan 150 daxili paylaşma, 100 vahid konar paylaşmalar təşkil edir. Bu müddətdə 2 forum keçirilmiş və bu forumlarda iştirakçıların 990 şərh (kommentariyası) daxil olmuşdur. Eləcə də müxtəlif məqsədlər və məzmunlu 300 təqdimat keçirilmişdir ki, bu təqdimatlarda iştirakçılar 950 şərh (kommentariyalar) etmişdilər. Bu müddətdə sosial şəbəkə vasitəsilə kitabxanaya 150 sorğu və 10 oxucu təklifi verilməmişdir ki, kitabxana personalı bu sorğulara operativ reaksiyalar vermişdir. Virtual məkanda kitabxana-informasiya xidmətinin yeni forma və üsulları yeni texnologiyaların tətbiqi ilə təkmilləşir. Hal-hazırda sosial şəbəkələrdə kitabxanaların həm mədəni, həm də pedaqoji funksiyalarını uğurla yerinə yetirmək imkanları yaranmışdır. Beləki, informasiya kütlələrini yaymaq və təbliğ etmək, oxucu marağını öyrənmək və sorğuları qəbul etmək, eyni zamanda sorğuları ödəmək və tövsiyələr etmək üçün vahid platforma formalaşır. Bu platforma istehlakçı zamanına maksimum qənaət şəraitində xidmət işini təşkil etmək, eləcə də istehlakçı oxucuların daima yanında olmaq imkanı yaradır. Onlayn informasiya xidməti yaxın gələcəyin ən böyük nailiyyətlərindən hesab edilir. Bu baxımdan yaxın zamanlarda kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilini həyata keçirəcək mütəxəssislərin informasiya resursları və mötəbər informasiya mənbələri barədə yüksək peşəkarlığı tələb olunur.

Sosial şəbəkələrdə informasiya kirliliyini nəzərə alaraq gənclər kitabxanasını mötəbər informasiya mənbəyi olaraq qəbul edir və materialları məmnuniyyətlə paylaşır. Məsələn burasındadır ki, virtual məkanda yüzrlərlə media qurumları fəaliyyət göstərməkdədir. Bu media qruplarının sosial, siyasi, mədəni oriyentasiyasını müəyyənləşdirmək bəzən peşəkarlar üçün belə çətin olur. Hər gün informasiya küyü yaratmaqla məşğul olan bir çox media qurumları xüsusilə də gənclərin informasiyalaşmasında ziyanlı rol oynayır. Etiraf edək ki, virtual məkanda ziyanlı informasiya kütləsi ilə yanaşı çox böyük təxribat xarakterli informasiya kütlələri də mövcuddur. Hal-hazırda belə təxribat xarakterli informasiyalardan qorunmağın yeganə yolu mötəbər informasiya müəssisələrinin sosial şəbəkələrdə iştirakını artırmaq və mötəbər informasiyanın mövcudluğunu təmin etməkdir.

Sosial şəbəkələrdə informasiya küyü müasir virtual məkanın mühüm xüsusiyyətidir və bu da ən çox gənclərə təsir edir. Həm sosioloqların, həm də psixoloqların gəldiyi qənaətə görə gənclər müxtəlif növ informasiya təsirlərinə asanlıqla məruz qalır və bu zaman informasiyanın mötəbərliyi arxa plana keçir. Informasiya hücumu və informasiya müharibəsi də məhz informasiyanın bu kimi xassələrinə əsaslanır. Son onilliklərin təcrübəsi göstərir ki, məqsəduşluğun informasiya siyasəti yanlışları həqiqətə, həqiqəti isə yanlış çevirə bilər. Qlobal informasiyalaşma şəraitində informasiya küyünün aradan qaldırılması

ması mümkün olmasa da onun kütləsinin əsaslı şəkildə azalması mümkündür. Bu baxımdan kitabxana-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrə virtual məkanda, xüsusilə də sosial şəbəkələrdə fəaliyyətlərini artırmaqlıdır ki, bu da informasiya küyünün kütləsinin azalmasına gətirib çıxarar. Məlumdur ki, gənclər çox böyük həcmdə informasiya istehlakçılarıdır. Qlobal informasiya şəbəkəsində sirkulyasiya edən informasiya proseslərinin əsas iştirakçıları gənclərdir. Dünyagörüşü, şəxsi və təhsil ehtiyacları, tədqiqat məqsədi, eləcə də ədəbi mütaliəsi məqsədi ilə gənclərin çox böyük əksəriyyəti hər gün bu informasiya kanallarına müraciət edirlər. Müasir kommunikasiya vasitələrindən uğurla istifadə edə bilmək bacarığı hələ düzgün informasiya kanallarını müəyyənləşdirə bilmək demək deyildir. Təcrübə göstərir ki, düzgün informasiya kanallarından istifadə edə bilmək, konkret sorğuların təmin olunması üçün lazım olan alətlərdən istifadə edə bilmək vərdisləri, informasiyanın həm elmi, həm də sosial dəyərinin qiymətləndirilməsi vərdisləri gənc istehlakçılarda tədricən formalaşır və bu işdə gənclər kitabxanasının, eləcə də gənclərə kitabxana-informasiya xidməti göstərən digər kitabxanaların da üzərinə əhəmiyyətli missiya düşür. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən kitabxanaların əməyi bir çox hallarda gözə görünməsədə mütəxəssislər bunu xüsusi qiymətləndirirlər. Hesab edirik ki, bu istiqamətdə kitabxanaların fəaliyyətinin reytingləri öyrənilməli, qiymətləndirilməli və təşviq olunmalıdır. Belə bir fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi reyting cədvəli tərtib olunub və mütəxəssislərin istifadəsinə təklif edilmişdir.

Göründüyü kimi fəaliyyətin kiçik bir parçasının təhlili bir kitabxana vəhidinin ciddi həcmdə informasiya yükünü öz üzərinə götürdüyünü ifadə edir. Bu metodla kitabxanaların fəaliyyətini yönəltmək hesabına virtual məkanda informasiya mühitinə təsir edə biləcək bir hərəkətlənməyə nail olmaq olar. Başqa sözlə desək, qadağalar deyil, məhdudiyyətlər deyil, əksinə aktiv informasiya fəaliyyəti istehlakçılara informasiya təminatını həyata keçirir və eləcə də sağlam informasiya mühitinin formalaşmasında iştirak edir.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər kitabxanası "Kitabxanalar virtual məkanda" mövzusunda həm nəzəri həm də təcrübi fəaliyyətini davam etdirir. C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər kitabxanasının hazırlayıb çap etdirmiş olduğu dörd elmi-praktik əhəmiyyəti olan kitabların təqdimatı 2020-ci ilin əvvəllərində həyata keçirildi. "Kitabxanalar virtual məkanda" layihəsi əsasında yaradılmış mütəxəssislər qrupu 4 elmi-təcrübi vəsait hazırlayaraq çap etdirmiş və bu ilin əvvəlində son kitab işıq üzü görmüşdür. Haqqında bəhs edilən "Kitabxana-informasiya sistemləri", "Elektron kitabxanalar" və "Şəhər əhəlinə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili" adlanan bu kitablar mütəxəssislərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş və kitabxana-informasiya fəaliyyətinin müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə çatdırılması məqsədi ilə qabaq-

cıl dünya təcrübəsini öyrənmək və tətbiq etmək istiqamətində bir sıra tövsiyələr irəli sürmüşdür. Əsas məqsəd kitabxanaların virtual məkanda rəngarəng fəaliyyətinin təşviq olunması və istiqamətləndirilməsidir. Video konfrans çapdan çıxması vəsaitlərin kitabxana ictimaiyyətinə təqdim etmək, yeni metod və üsulların kitabxana təcrübəsinə tətbiq etmək və kitabxana-informasiya fəaliyyətinin virtual məkanda keyfiyyətini yüksəltmək məqsədi daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxana və cəmiyyət*. Bakı, Azərnaşr, 2012, 305 s.
2. Xələfov A.A. Qurbanov A.İ. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi*. B., BDU nəşri, 2016, 320 s.
3. Əhmədov E.Y. *Uşaq və gənclərin kitabxana-informasiya təminatı*. – Monografiya, – Mütərcim, 2016, 245 s.
4. Казими П.Ф. Информационная инженерия в библиотечной деятельности. научно-теоретический и практический журнал. № 8 (87) 2014. серия: экология, физика, география и геология. современные информационные технологии. технические науки. уральский книжный город уральск. стр.100-106.
5. Оценка информации в библиотечно-информационной деле. Тольяттинский Государственный Университет, Вектор науки, 2013, №1(12), с.58-60. (Казими П.Ф. Исмаилова Н.Н. Курбанов А.И.)
6. Kazimi P.F., Gurbanov A. Evaluation of Information in Library and Information Activities 47-49. IJeeccat'14. International conference on electronic, computer and automation technologies (may 9-11, 2014 selcuk university iltek - Konya, Turkey) proceedings book. 9 - 11 May, 2014. Konya, Turkey. ekotek.selcuk.edu.tr.
7. Sadiqov T. Milli irsin təbliğində Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının rolu. Bakı, Şərq, 2016. 168 s.
8. Sadiqov T. Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası. Elmi, metodiki və təcrübi fəaliyyətin təhlili. Bakı, Apostrof, 2015, 272 s.

БИБЛИОТЕЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИННОВАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

КУЛИЕВ О.И.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена новым, инновативным направлениям библиотечной деятельности, каковыми являются деятельность в соцсетях. В этом контексте изучается практика библиотечно-информационной деятельности в виртуальном пространстве и в основном в соцсетях.

Ключевые слова: Библиотеки в соцсетях, e-библиотековедение, виртуальная информационная пространство, инновационная библиотечная работа.

LIBRARY ACTIVITIES AND INNOVATIONS IN SOCIAL NETWORKS

QULIEV O. I.

SUMMARY

The article is devoted to new, innovative areas of library activity, which is the activity in social networks. In this context, the study of the practice of library and information activities in the field of education and in social networks is being studied.

Keywords: Library activities in social networks, e-library science, vertical information space, innovative library equity.

SOSIAL MEDİADA KİTABXANA SƏHİFƏLƏRİNİN VACİB
ATRİBUTLARI

İSMAYİLOVA Ə.İ.

*Milli Kitabxananın Kitabxana-informasiya xidməti və beynəlxalq əlaqələr
üzrə direktor müavini, Əməkdar mədəniyyət işçisi*

Məqalədə kitabxanaların sosial mediada fəaliyyətindən, koronavirus pandemiyası dövründə karantin şəraitində Milli Kitabxanada kitabxana-informasiya xidmətinin onlayn rejimində təşkilindən bəhs edilir.

Açar sözlər: sosial media, koronavirus (COVID-19), "Evda qal, özünü qor", "Kreativ Azərbaycan"

Son zamanlar kitabxanalar müxtəlif iş üsullarından istifadə edərək öz fəaliyyət dairəsini genişləndirir, əhəmiyyətli və virtual kommunikativ təcrübəni birləşdirməyə imkanlar yaradan kreativ yanaşmalara daha çox diqqət ayırırlar. Internetdən gündəlik istifadə, müxtəlif bloq və saytların köməyi kitabxanalardan qlobal şəbəkədə daha geniş istifadə imkanları yaradır. İnsanlar internet şəbəkəsində kitabxanaların fəaliyyəti ilə nə qədər çox tanış olsalar, kitabxanalar insanlar üçün bir o qədər maraqlı və aktual olar və onlar kitabxana istifadəçisinə çevrilir və ya müxtəlif bloq və saytlara üzv ola bilərlər. Kitabxana saytlarının zəngin olması istifadəçilərin kitabxanalara cəlb olunmasına, kitabxanaların imicinin yüksəlməsinə və mütləqiyyətlə marağın artmasına şərait yaradır. İstifadəçilərin şəbəkələrdə məhz kitabxana saytlarından istifadə edərək, özlərinə maraqlı, faydalı və dəqiq məlumatları əldə etmələri, həmçinin kitabxana işçiləri ilə dialoqlara girmələri, şərhlər yazıb, müxtəlif məsələlərə aid öz fikirlərini bildirmələri bu gün kitabxanaların qarşısında duran vəzifələrdəndir. Internet bu gün kitabxana və oxucular arasında dialoqun qaydaya salınması üçün effektiv vasitədir. Hal-hazırda, kitabxananın yeni oxucular cəlb etməyə, informasiya, mədəni və təhsil funksiyalarının yerinə yetirilməsini təmin edən sosioloji bir qurum kimi populyarlığını artırmağa kəskin ehtiyacı vardır. Buna kitabxananın sosial şəbəkələrdəki fəal işi kömək edə bilər. Sosial şəbəkələr kitabxananın və xidmətlərinin inkişaf edəcəyi və yeni oxucular cəlb edə biləcəyi, həm də istifadəçilərlə konstruktiv dialoq quraraq əks əlaqəyə girə biləcəyi bir yerdir. Respublikamızda son illər ölkə başçısı kitabxanaların səmərəli fəaliyyət göstərməsi, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, fondların zənginləşdirilməsi üçün bir sıra xüsusi əhəmiyyətli sənədlər imzalamışdır. Həmin sənədlərin icrası nəticəsində kitabxana-informasiya sahəsində yeni texnologiyalar tətbiq edilmiş, müasir kitabxana-informasiya infrastrukturunu yaradılmış və istifadəçilərə göstərilən xidmətlərin sayının və keyfiyyətinin artırılması, əhalinin intellektual potensialının, bilik səviyyəsinin inkişafı, habelə

fasiləsiz təhsilin təmin edilməsi üçün əlverişli zəmin yaradılmışdır. Respublikanın baş kitabxanası olan Milli Kitabxana "Elektron hökumət" Konsepsiyasının icrası ilə əlaqədar oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin elektronlaşdırılması, kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, oxuculara virtual xidmət üçün müvafiq infrastrukturun və proqram təminatının yaradılması istiqamətində bir sıra kreativ yönlü layihələr həyata keçirmişdir. Məhz bu tədbirlərin icrası nəticəsində istifadəçilərə onlayn rejimində informasiya-bibliografiya xidmətləri göstərilmiş üçün real şərəit yaranmışdır. Bu gün bütün dünyanı bürüyən yeni koronavirus (COVID-19) infeksiyası ölkəmizdə də insanlar üçün böyük çətinliklər yaradıb. Əhaliyə ictimai yerlərə getməmək, mümkün olduğu qədər evdə oturmaq tövsiyə olunur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən qabaqalığı tədbirlər çərçivəsində məktəblər, kitabxanalar, muzeylər, teatrlar, konsert salonları bağlanmışdır. İnfeksiyanın yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə bir çox müəssisələr müvafiq olaraq bağlansalar da, öz fəaliyyətlərini onlayn rejimində davam etdirirlər. Ölkə Prezidentinin "Evdə qal, özünü qoru" çağırışına səv verərək Milli Kitabxananın kollektivi də Mədəniyyət Nazirliyinin "Evim, mənim yeni iş yerim" çağırışına qoşularaq onlayn rejimində oxuculara xidmət göstərir. Milli Kitabxananın Elektron kataloq və Elektron kitabxana resurs bazalarında toplanmış materiallar haqqında məlumatların sosial şəbəkələrdə təbliği istifadəçilərin kitabxanalara cəlb olunmasına, mütləqiyyə marağın artmasına səbəb olur. Koronavirus dövründə kitabxana resurslarının sosial şəbəkələrdə təqdim edilməsi isə kitabla, mütləqiyyə olan marağı daha da artırmışdır. Milli Kitabxananın əməkdaşları Mədəniyyət Nazirliyi və "Kreativ Azərbaycan" portalı tərəfindən irəli sürülən "Evdə qal, evdə yarat" təşəbbüsünə qoşularaq, vətəndaşların bu müddətdə vaxtlarını səmərəli keçirmələri üçün hazırladıqları informasiya resurslarını sosial şəbəkələrdə paylaşırlar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə elan edilən "Könüllülər ili" ilə əlaqədar kitabxananın nəzdində fəaliyyət göstərən Açıq kitabxananın "Könüllülər qrupu" vəziyyətlə əlaqədar insanların ev şəraitində səmərəli vaxt keçirmələri üçün maraqlı kitabların linklərini, video görüntülərini və xülasələrini kitabxananın "Facebook" sahifəsi vasitəsilə onlayn şəkildə oxuculara təqdim edir. Onu da qeyd etmək ki, bu təşəbbüs oxucular tərəfindən çox bəyənilir. Onlar hətta oxumaq istədikləri kitabları bu gün artıq biza sosial şəbəkələr vasitəsilə yazırlar. Qlobal internet şəbəkəsi yaranana qədər biz mütləqiyyə üçün seçmək istədiyimiz ədəbiyyat haqqında məlumatı yaxınlarımızdan, dostlarımızdan və kitabxanaçılardan əldə edirdik. Hazırda oxunmuş kitablar haqqında diskussiyalar, kitabxanaların məsləhətləri, kitab bütkeyrlərinin yerləşdirilməsi, əsərlərdən olan sitatlar, elektron kitabxanalara və müxtəlif növ xidmətlərə istinadlar istifadəçiyə üyrəncə olan kitabları seçməyə imkan yaradır və bu da, öz növbəsində, sosial mediada kitabxana sahifələrinin vacib atributudur. Son zamanlar gənc nəslin öz fikirlərini is-

tər yazılı, istərsə də şifahi formada düzgün ifadə edə bilməməsi haqqında fikirlər çox tez-tez səslənir. Bu monada kitabxana bloqlarında verilən şərhlər öyrədicir bir vasitə ola bilər və sadəli kitabxana kadrlarının şərhləri istifadəçiyə üçün bir nümunəyə çevrilir. Əgər istifadəçi müxtəlif məsələlərə ünsiyyətdə səhvlərə yol versə və bunun şəxsi xarakter daşıdığını deyib özünə bəraət qazandırsa, kitabxana saytlarında və bloqlarında isə o, öz fikirlərini daha düzgün ifadə etməyə çalışacaqdır. Məhz buna görə də indiki qlobal internet və digər sosial şəbəkələr insanların, xüsusilə gənclərin yaxın məsləhətçisinə çevrilirlər. Müasir kitabxanaların oxucuları yalnız qiraət zallarında mütləqiyyə edənlər deyil, həm də onlayn istifadəçilərdir. Buna görə də onlayn istifadəçilərin kitabxana haqqında, onların təqdim etdiyi xidmətlər, o cümlədən virtual xidmətlər barədə istənilən şəkildə məlumatı olmalarına şərait yaratmaq lazımdır. Bu məramı yerinə yetirməyə çalışan Milli Kitabxana respublikamızda yaranan şəraitlə əlaqədar qısa zaman kəsiyində istifadəçilərə kitabxana-informasiya xidmətinə onlayn rejimində təqdim etmək üçün xidmət miqyasını genişləndirərək, kitabxananın saytında yeni "Onlayn xidmətlər" pəncərəsi yaratmışdır. Bu pəncərə vasitəsilə karantin rejimi tətbiq olunanadən bəri gündə 8 639 istifadəçiyə sonadların elektron çatdırılması xidməti göstərilir. Bu müddət ərzində onlara 9 469 kitab və 14 535 məqalənin elektron çatdırılması təmin olunmuşdur. Eyni zamanda oxucu sorğusu əsasında Kitabxananın elektron bazasında olmayan 408 kitabın və 703 məqalənin elektron versiyası hazırlanaraq istifadəçilərin elektron ünvanına göndərilir. 715 istifadəçiyə bibliografik məsləhət verilməmişdir. Gün ərzində kitabxananın oxu zallarında mütləqiyyə, elmi tədqiqatlar və araşdırmalar aparan alimlərimiz, tədqiqatçılarımız, gənclərimiz, kitabsevərlərimiz artıq bu gün Milli Kitabxananın onlayn xidmətlərinə müraciət edirlər və onlara lazım olan resurslar tez bir zamanda istifadəçilərin elektron ünvanlarına göndərilir. Kitabxananın aşağıdakı onlayn xidmətləri tam qüvvəsi ilə oxucular üçün aktivdir:

Bibliografik sorğu <http://anl.az/new/az/ask-us/21/43>, Sonadların sifariş və elektron çatdırılması <http://anl.az/new/az/pages/75>, Metodiki xidmət (kitabxanalar üçün) <http://anl.az/new/az/methodical-service/20>. Milli Kitabxananın saytının (anl.az) "Elektron kataloq və elektron kitabxana" bölməsinin "Onlayn oxu" düyməsi vasitəsilə bilavasitə saytdan açaraq özü mütləqiyyə etmək istəyən istifadəçilər bəhrələnilir. Xüsusi karantin rejimi dövründə 1 500 000 nəfər istifadəçiyə kitabları onlayn oxumaq üçün bu xidmət növbündən istifadə etmişdir. Bütövlükdə (anl.az) saytına daxil olanların sayı isə müvafiq dövrdə 2 800 000 nəfər olmuşdur. Milli Kitabxananın nəzdində fəaliyyət göstərən Açıq Kitabxananın Könüllülər qrupu tərəfindən kitabxananın rəsmi "Facebook" sahifəsində daha maraqlı və oxunaqlı olan 250 kitabın elektron versiyası istifadəçilərə təqdim olunmuşdur. Kitabxana tərəfindən yaradılaraq ənənəvi şəkildə oxuculara təqdim olunan Elektron məlumat bazalarının da xüsusi karantin dövründə vir-

tual rejimdə oxuculara təqdim olunması həyata keçirilmişdir. Müvafiq dövrdə "Xalq Şairi Səməd Vurğun", "31 Mart azərbaycanlıların soyqırımını günü", "Aprel Döyüşləri Bizim Şanlı Qələbəmizdir", "İctimai-siyasi xadim, yazıçı, publisist Nəriman Nərimanov-150", "Zərifə xanım Əliyeva", "Azərbaycanda Kitabxanaşünaslıq elminin banisi - Abuzər Xələfov", "Qobustan", "Böyük Qələbə - 75", "Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev" mövzularında Elektron məlumat bazaları hazırlanaraq müxtəlif saytlar və sosial şəbəkələr vasitəsilə oxuculara təqdim olunmuşdur. Milli Kitabxana tərəfindən ənənəvi olaraq bu və ya digər mövzulara dair tərtib olunan kitab sərgiləri də onlayn rejimdə virtual sərgilər formasında təqdim olunmağa başlanmışdır və karantin rejimi dövründə "Süleyman Rəhimov-120", "Azərbaycanın tarixi abidələri", "ilk azərbaycanlı pediatr, Əməkdar elm xadimi, professor Əbülfəz Qarayev", "General Əliqası Şıxlinski", "Əlillərin Hüquqlarının Beynəlxalq Müdafiəsi günü", "Şanlı zəfər tariximiz - 75" mövzularında virtual sərgilər tərtib olunaraq oxuculara təqdim olunmuşdur. Kitabxananın rəhbərliyi müvafiq dövr ərzində MDB ölkələrinin və bir sıra dünya ölkələrinin milli kitabxanalarının direktorlarının iştirakı ilə 29 aprel tarixində keçirilən "Karantin şəraitində müəllis: Kitabxanalar yeni formadadır" mövzusunda Beynəlxalq Onlayn Forumda iştirak etmiş və yeni şəraitdə həyata keçirdiyi layihələrdən və onlayn xidmət formalarından danışmışdır. Türkiyə, Rusiya, Qazaxıstan, Azərbaycan, İtaliya (Roma), Rumıniya, Bolqarıstan, Çin, Malayziya, Moldova, Gürcüstan milli kitabxanalarının direktorları Azərbaycan Milli Kitabxanasının yeni tərtib etdiyi onlayn xidmətlər və xüsusilə "Sənədlərin sifariş və elektron çatdırılması" xidmət növü ilə çox maraqlanmış, kitabların və dissertasiyaların pdf formatında oxuculara çatdırılmasını çox yüksək qiymətləndirmişlər. Müvafiq dövr ərzində Milli Kitabxana tərəfindən kitabxana işçiləri üçün 3 telekonfrans keçirilmişdir. Milli Kitabxananın saytında respublika kitabxanalarından gələn virtual sifarişlərin qəbulu üçün fəaliyyət göstərən onlayn "Metodik xidmət" bölməsinə gün ərzində onlarla sifariş daxil olur. Bu sifarişlərin ödənilməsi bölgələrdə oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin təmin edir. Milli Kitabxananın elektron bazasından istifadə etməklə bölgələrdə oxuculara verilən rədd cavablarının qarşısı alınır. Azərbaycan Milli Kitabxanası hər il çoxlu sayda bibliografik və metodik vəsaitlər, informasiya göstəriciləri, məlumat nəşrləri hazırlayıb kitabxana ictimaiyyətinə, oxucularına təqdim etməklə onların mədəniyyətə marağının artırılmasına kömək edir və öz sahələri üzrə istiqamətlənmələrində, axtarışlarının operativləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Vəziyyətdə əlaqədar bu gün Milli Kitabxananın metodik nəşrlərinin də virtual rejimdə təqdimatına başlanılıb. Azərbaycan Milli Kitabxanası ölkənin bütün kitabxanaları üçün metodik mərkəz funksiyasını həyata keçirərək, xüsusi karantin rejimi dövründə metodik fəaliyyətini də onlayn rejimdə davam etdirərək, kitabxanalar üçün tərtib olunan 2 ədəd metodik tövsiyəni – görkəmli ictimai-siyasi xadim, ədib

Nəriman Nərimanova həsr olunmuş "Nəriman Nərimanov -150" və Böyük Vətən müharibəsində tarixi Qələbənin 75 illiyinə həsr olunmuş "Şanlı zəfər tariximiz" adlı virtual metodik vəsaitləri onlayn formada kitabxana işçilərinə təqdim etmişdir. Xüsusi karantin rejimi dövründə Milli Kitabxana tərəfindən Böyük Vətən müharibəsində tarixi Qələbənin 75 illiyi ilə əlaqədar "Azərbaycan Böyük Vətən müharibəsi illərində" adlı 2 cildlik fundamental bibliografiya və "Azərbaycan Milli Kitabxanası Böyük Vətən müharibəsi illərində" mövzusunda kitab (Azərbaycan və rus dillərində) hazırlanaraq nəşr təqdim olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. Kitabxana və cəmiyyət.-Bakı, 2011.- 302 s.
2. Təhrov K. Internet və kitabxana //Respublika qəzeti.-2003.-23 iyul.-s.6.
3. İsmayılova Ə. Milli Kitabxana fəaliyyətini virtual rejimdə davam etdirir.-Azərbaycan qəzeti.-2020.-19 aprel.-s.6.
4. Koronavirus pandemiyası dövründə Milli Kitabxananın hesabatu

ВАЖНЫЕ АТРИБУТЫ СТРАНИЦ БИБЛИОТЕК В СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА

ИСМАЙЛОВА А.И.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются деятельность библиотек в социальных сетях, организация библиотечно-информационных услуг Национальной Библиотеки в онлайн-режиме во время карантина в связи с пандемией коронавируса.

Ключевые слова: социальные медиа, коронавирус (COVID-19), «Остаться дома, берегите себя», «Креативный Азербайджан».

IMPORTANT ATTRIBUTES OF LIBRARY PAGES ON SOCIAL MEDIA

ISMAYILOVA A.I.

SUMMARY

The article provides information about the activities of libraries on social media, as well as the organization of online library-information service of the National Library in quarantine during the coronavirus pandemic.

Key words: social media, corona virus (COVID-19), "Stay at home, protect yourself", "Creative Azerbaijan"

PUBLIC LIBRARIES AS AN INTERCULTURAL COMMUNICATION SPACE

ILKER CAKMAKKAYA¹

cakmakkaya@gmail.com

Dr. ERSOY SOYDAN²

ersoy.soydan@gmail.com

This study identifies public libraries as a place where intercultural communication materialises by nature and tries to analyse how public libraries are located on the ground in intercultural communication and what kind of information services they produce in the context of the subject. In addition, in the context of the theory of space, one can understand the historical background of human in the form of a single space, a dual space structure and a triple space structure, in the twenty-first century, it has a pragmatic approach to the library space and its information services through the phenomenon of intercultural communication. In particular, in the context of immigration, the information needs of migrants and information services of public libraries for migrants attempt to read through the realisation of intercultural communication. Moreover, the main aim of the study is to establish a relation between the models of intercultural communication and information services models produced by public libraries for immigrants.

Key words: Intercultural communication, Public libraries, Space theory, Information services, Immigrants

Introduction

The space is the first area where human relations with the world is organized. Therefore, culture, politics, science, social structure, such as the main thing that determines a lot of human characteristics is the way how the space organised and the space itself. In constructing a historical theory, many forms of reading are known, based on the history of nations, ethnic elements, classes, and religions. As an alternative approach, reading through the culture and commercial development of spice culture and spice trade, reading through the culture and commercial development of silk and fabric materials and coverings, as well as attempts to read through the culture and history of the

¹ Research Assistant at Kastamonu University, Department of Information and Records Management, and PhD candidate at Hacettepe University, Department of Information Management.

² Assistant Professor at Kastamonu University, School of Communication.

drink varieties were also seen. In this context, the paradigm of space can be understood as another framework of theoretical reading attempt to understand human history and try to understand it by classifying it with its own space and the features of those spaces. In the history of librarians, the phenomenon of space was considered as one of the five basic ontological elements of the library and the door to the debate was lost due to the dissemination of information and communication technologies and the rapid spread of internet (Montgomery, & Miller, 2011: pp.229-230). With the reproduction of space, the profession of librarians had the opportunity to reproduce the library building, which it dealt with as one of its ontological elements.

Intercultural Communication

The concept of intercultural communication is based on two pillars: culture and communication. These two concepts have hundreds of different definitions due to the nature of social sciences (Yağbasan, 2016: pp.26-27). Culture and communication are two concepts that cannot be separated from each other. In the traditional sense, culture is the accumulated resources that people acquire, use and transmit by participation. Communication is a process of transmission of information, communication is the secret that will continue or change the culture. However, communication has a great importance in the development and evolution of culture in order to occur for the culture, it is necessary to transfer from generation to generation and this transfer is provided by language or communication. The traditional mass media and libraries provided by mass media organizations such as libraries and museums play an important role in the process of socialisation of the individual (Usluata, 1997: pp.62-66). According to Hall, culture is communication, communication is culture (Hall, 1990: p.94) due to the fact that the words used in the communication tools such as speech, writing, sound, so those are able to call as cultural symbols. On the other hand, how communication will take place and which elements will be emphasised that depends on the culture (Soydaş, 2010: pp.25-26). The concept of intercultural communication is used for the interaction in which the messages between people from different cultural or subcultural backgrounds are intended to be understood in a common way (Chandler and Munday, 2018: p.260). Intercultural communication is able to be named the communication between members of different cultures or sub-cultures (Mutlu, 1995: p.240). Intercultural communication refers to the interaction of individuals belonging to different cultures in a certain place for a certain period of time (Bal, 2013: p.33). Intercultural communication is an interdisciplinary field that explores topics such as interaction and meaning among people of different cultures, perception, explanation of foreigners and observing cultural differences (Cards, 2001: pp.12-13). The

concept of intercultural communication was initially used by Hall in Silent Language in 1959. Hall contributed to the discipline of intercultural communication by conducting comparative cultural studies from anthropological approach on a single culture. Thus, anthropologists tried to understand the interaction between people of different cultures. Hall, communication studies establishing a link between anthropology and cultural studies to expand the field of communications has enabled the use of qualitative research techniques in communication studies (Kartari, 20, 14: pp.65-66).

According to the researches, the communication pyramid has been formed from the most to the least, and from the general to the specific, the eight-step communication pyramid has been formed. At the bottom of this pyramid is internal communication and at the top is intercultural communication. Although it is known that societies need each other in the globalising world, it is possible to continue life without getting to know another culture or communicating (Aziz, 2012: pp.63-64). Intercultural communication is a type of communication between different communities and cultures. In this type of communication, the source and the recipient side are not the people of the same culture, but the people of different cultures who have different lifestyles. Therefore, there is a difference in meaning from the common language used between the two parties to the symbols of this language. Even if the basic vocabulary used as same meanings of those words that may have been different. Communication between people in different cultures has its own characteristics, so it is not possible to communicate effectively with people in different cultures without knowing them. To be successful in intercultural communication, one needs to be able to exchange information effectively and appropriately with one of the different cultures. Besides, it is imperative that people on both sides get to know each other's cultures. For this, they must have successfully sort the language problems out, so the success in intercultural communication is proportional to people's understanding of each other. It is not rich enough for them to understand each other only to overcome the language barrier, their willingness to understand each other is as important as language (Aziz, 2012: p.62).

It is aimed to understand and explain the communication processes between the members of different cultures in intercultural communication and to make predictions about the structure and characteristics of these communication processes in order to reach this conclusion, it is necessary to examine and recognise the cultures and differences that come into interaction process in terms of communication (Kartari, 2001: pp.12-13). There are a number of factors that are effective in the processes of communication between members of different cultures or that shape these processes at certain

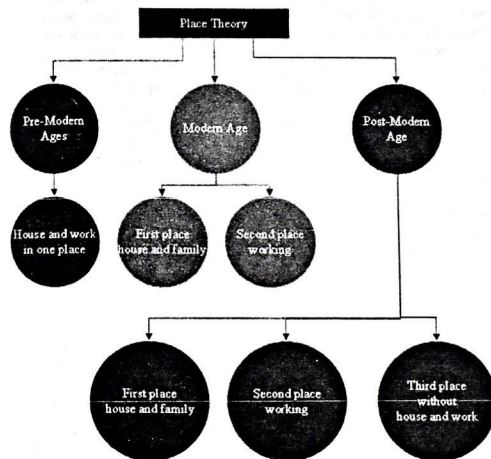
levels. These factors that affect intercultural communication can also arise as obstacles, difficulties or barriers to people according to the circumstances. At this point, first of all, it should be taken into consideration that the communication takes place between people who come from a cultural context and therefore the effect of the culture on the communication process. However, if a person's culture affects his or her communication, it is inevitable that different cultures will affect their members' communication styles in different ways. Therefore, this situation constitutes the main link and the solution point about the obstacles that arise in the process of intercultural communication (Oğuz, 2002: p.25).

Intercultural communication consists of differences that occur in the encounters of multiple cultures in various places (Kartari, 2016: p. 17). When two cultures meet in a space, there are two basic characteristics: similarities and differences. While similarities do not produce conflicts and disagreements, each difference emerges as a sphere of conflict and disagreement, and the important thing is that those differences. Therefore, culture should be considered as an indicator of divisions rather than social compromises (Eagleton, 2014: p. 122). Differences in intercultural communication include racial characteristics, skin colour differences, religious characteristics, linguistic differences, gender identities and so on. All of the related differences can be defined as cultural distance from the terminological point of view (Triandis, 2000: pp. 145-146). Each difference sets the stage for the creation of otherness situation and creates a social, structural, legal conflict based on that differences. In the existence of foreign elements point out the boundaries of the other category (Eagleton, 2009: p. 320) and the other also plays the role of being the most essential element of existence itself (Eco, 2012). Racial differences, especially in the context of immigration, appear as diasporas. The closed, semi-closed communities formed by another country in a country, related to the cultural characteristics of the people of the culture, in the new society can be expressed as diaspora. In particular, the European continent has witnessed a wide range of diaspora forms following the intense migration. Turks, Kurds, Romanians, Poles, Greeks and Africans are the most known immigrants. As it noted that Africans do not fall into a category of race and nation in total, it has been tried to be defined under a single race with a single continent category almost everywhere in the western world. Here, we observe that the colour category cuts the race category vertically and that colour-based sorting twists the typical breeding approach against black-coloured Europeans (El-tayeb, 2011: pp. 43-80). Because the social bridge is realised through the culture and ideology of the ruling class (Ertürk, 1999: pp.39-41). The fact that the Western-centred viewpoints gather the African in a single race category stems from its own way of reading and is closely related

to the cultural accumulation of the colonial period. With this approach, the African nation category is completely excluded. National organizations, with the definition of nations as a political concept, take their place on the stage of history as the ideology of nationalism and national cultures together with modernism appear as a dominant cultural formation (Kumar, 2010). The accumulation of colonialism and the immigration of the post-colonial era has brought national identity and culture concepts into crisis. The historical common heritage and common future perspective are the most favourable phenomena for defining cultural identity (Hall, 2014), but the situation of migrants within the relevant societies transforms the site into a problematic area in terms of common historical accumulation and future approach. This level of maturity of the discussions brought about the concepts of multiculturalism and the studies that attempted to overcome the particular identity crisis. The need for recognition (Taylor, 1992) and the recognition policy (Taylor, 1994) are among the most notable studies. It is necessary to recognise their existence in every culture and to create a living space according to their different characteristics. The main contradiction here is distinguishing what could be described in the culture and what could not. Thus, a culture and / or behaviour that can be a crime for the legal system, however can be seen as a compulsory behaviour for another culture and system. Therefore, it creates its own crisis in a multicultural approach that designed to overcome another crisis. In summary, the discussions for the field of intercultural communication continue to develop by producing new problems while reaching a certain maturity. Here is the question of relevance between public libraries' services and intercultural communication that how designed to evaluate the existence of public libraries as a venue for intercultural communication by taking into consideration the approaches and services developed so far to solve the debates and crisis areas in intercultural communication.

On the Place Theory

Figure 1. Place theory for pre-modern, modern and post-modern periods.

As seen in figure one those can read clearly; there was only one place before the industrial revolution. The modern capitalist industrialisation process separated the housing and production area, it changed the nature, emotion and morality (Oldenburg, 1999: p.41); therefore, with modern capitalism, human life was divided into two main parts as first (family and home) and second (working) place; as a result of the cold war that followed the second great war and the development of societies by their internal dynamics, this dual distinction began to be insufficient to explain the social structure. So much so that human beings were more or less a part of civil society rather than being an organic entity living between the house and the work. Post-modern approaches, interpreted as the cultural logic of late capitalism, began to be

discussed (Eagleton, 1985; Jameson, 1991). This situation, without the house; in other words, an approach that interprets "public sphere" in the context of areas outside the individual's private life has developed (Habermas, 1991). Everything outside of private life refers to the public sphere and has a characteristic that includes work and working life. In this respect, the theory is attributed to individual experience as primary and places the work and other social relations in the secondary category in the public domain equation. However, in the process of dividing the human life into place that can be read as a controversial subject which one is the first. From the standpoint of bourgeois class dynamics, although Habermas' approach seems more meaningful, it is possible to see the opposite in terms of the working class and others. In the case of young Marx, this situation comes to life with the concept of alienation (Marx, 1964). In post-modern readings, the phenomenon of place is handled in a triple categorical structure and evaluated as home, work and social life. Hence, human life is defined as a triple mechanism, those are individual life, work life and socialisation places. In the twenty-first century, the disintegration of the public sphere and the public sphere in itself is expanding, adding new dimensions to the place paradigm. In the context of the creation of a macro-world design and perception through the centrist micro-needs, in which the individual is defined as the boundary of the new world (Bhabha, 1994: p.212), this approach brings the discussions to a very efficient level in the context of the perception of need details and micro-differences in locality. In the context of the place, the library and information workers were also involved in the ongoing discussions (Lin, Pang, & Luyt, 2015: p.146). In addition, in the use of libraries to match the needs of the users of the spatial characteristics of class, age, gender, ethnicity, such as the need to be considered in terms of the originality of the needs of the important elements to be detailed (Aabø, Audunson & Vårheim, 2010: ss. 17-18). All of the differences in the respective user characteristics point to the need to develop a different service separately, and appear as the paths of policies to be developed. Nevertheless, it should not be overlooked that the most basic characteristics of libraries are public rather than local ties (Harris, 2003: p. 29). In other words, the discovery of local characteristics and - or studies focusing on local characteristics - should not cause the loss of the publicity feature in the macro plane.

The Basic Elements of Being Third Place

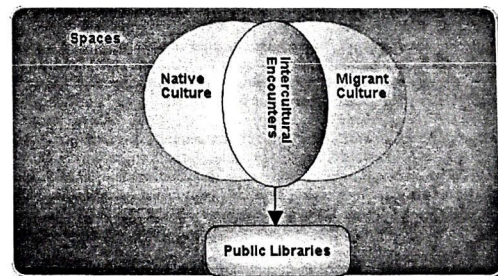
Various models were produced while reading Oldenburg's work. In many readings, Oldenburg was evaluated on an octal model. (Codispoti & Frey, 2010, p.2). While Fisher, Saxton, Edwards and Mai discussed the work of Oldenburg in 2007 in the same octet structure, they articulated with Cresswell's work and went to another quartet reading approach. (Fisher,

Saxton, Edwards and Mai, 2007: pp.138-139). Güler Demir also identified and listed twenty-three characteristics based on Oldenburg's study (Demir, 2017: pp. 206-208). Based on the work of Oldenburg, the generally accepted eight-rated model is with the characteristics of being the third place; natural and home away from home, neutral, egalitarian, interviewable, low-profile, accessible and sheltered. (Houghton, Foth & Miller, 2013:)

Evaluation of Public Libraries in the Context of Place in Intercultural Communication

The librarianship is evaluated ontologically in the context of five basic elements: building, budget, collection, staff and user (Ranganathan, 1931). When the public libraries are evaluated in the context of the third place theory, the question of how eight main features described by Oldenburg will be reflected in the structure and services of libraries in the context of five basic ontological elements of librarianship are encountered. Evaluating the five elemental elements of Ranganathan in the context of Oldenburg's eight third venue features, understanding the interactions and interrelations in intercultural communication can offer an opportunity to evaluate the forms of existence of libraries from the perspective of place and intercultural communication theories.

Figure 2. Intercultural encounters and public libraries in the context of the place theory

As seen in the figure 2, when public libraries are considered as one of the places where intercultural encounters take place, public libraries are one of the places where intercultural communication materialise because of being one

of the places widely used in multicultural social structures. Because of these encounters, classical library services are becoming insufficient. The librarianship profession has attempted to create new services based on two basic theoretical frameworks, such as human rights and multiculturalism, to solve the crisis in this area. Many libraries around the world now define themselves within the framework of the third theory of place. On the other hand, when designing a library, information seeking, reproduction, teaching and learning, connections and expectations should be taken into consideration (Peterson, 2005: p. 59). Thus, the reproduction of place and the organization of place should not ignore the basic objectives of the institutional structures of libraries.

Intercultural encounters take place in many venues. One of these is libraries, particularly the public one. When the public libraries as a place in intercultural encounters are considered as an area encountered by indigenous culture and immigrant culture, library discipline tries to develop information services by leaning on two basic theories of human rights and multiculturalism. The process of inclusion of libraries in spatial theory discussions should be read in this respect. The multicultural library declaration published by IFLA (International Federation of Library Associations) and the relevant articles of the universal declaration of human rights are as follows:

Multicultural perspective of librarianship according to IFLA

Principles

Each individual in our global society has the right to a full range of library and information services. In addressing cultural and linguistic diversity, libraries should:

- serve all members of the community without discrimination based on cultural and linguistic heritage;
- provide information in appropriate languages and scripts;
- give access to a broad range of materials and services reflecting all communities and needs;
- employ staff to reflect the diversity of the community, who are trained to work with and serve diverse communities.

Library and information services in a culturally and linguistically diverse context include both the provision of services to all types of library users and the provision of library services specifically targeted to underserved cultural and linguistic groups. Special attention should be paid to groups which are often marginalized in culturally diverse societies: minorities, asylum seekers and refugees, residents with a temporary residence permit, migrant workers, and indigenous communities.

Missions of multicultural library services

In a culturally diverse society focus should be on the following key missions, which relate to information, literacy, education and culture:

- promoting awareness of the positive value of cultural diversity and fostering cultural dialogue;
- encouraging linguistic diversity and respect for the mother tongue;
- facilitating the harmonious coexistence of several languages, including learning of several languages from an early age;
- safeguarding linguistic and cultural heritage and giving support to expression, creation and dissemination in all relevant languages;
- supporting the preservation of oral tradition and intangible cultural heritage;
- supporting inclusion and participation of persons and groups from all diverse cultural backgrounds;
- encouraging information literacy in the digital age, and the mastering of information and communication technologies;
- promoting linguistic diversity in cyberspace;
- encouraging universal access to cyberspace; supporting the exchange of knowledge and best practices with regard to cultural pluralism.

Management and operation

The multicultural library expects all types of libraries to adopt an integrated service approach. The core activities of library and information services for culturally and linguistically diverse communities are central, not "separate" or "additional", and should always be designed to meet local or specific needs.

The library should have a policy and a strategic plan, defining its mission, objectives, priorities and services related to cultural diversity. The plan should be based on a comprehensive user needs analysis and adequate resources.

Library activities should not be developed in isolation. Cooperation with relevant user groups and professionals at local, national or international level should be encouraged.

Core actions

The multicultural library should:

- develop culturally diverse and multilingual collections and services, including digital and multimedia resources;
- allocate resources for the preservation of cultural expression and heritage, paying particular attention to oral, indigenous and intangible cultural heritage;
- include programmes supporting user education, information literacy skills, newcomer resources, cultural heritage and cross-cultural dialogue as integral parts of the services;
- provide access to library resources in appropriate languages through information organization and access systems;

- develop marketing and outreach materials in appropriate media and languages to attract different groups to the library. (IFLA, 2008).

Relationship between Human Rights and Librarianship

The main basis of the relationship between librarianship and human rights is the 19th article of the Universal Declaration of Human Rights (Samek, 2007: p.24). Everyone has the right to freedom of expression and to express their opinions and ideas. Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers. (The Universal Declaration of Human Rights, Article 19). Other related articles between human rights declaration and librarianship include:

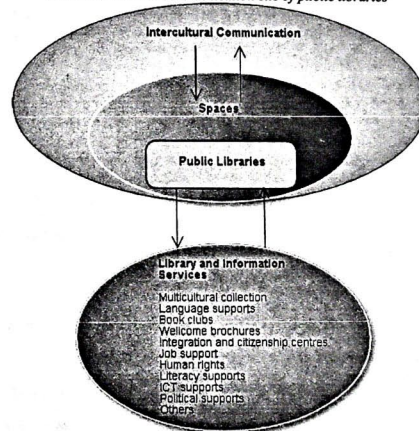
- Respect for human dignity (Article 1);
- Privacy (Articles 3, 12);
- The right to protection from torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (Article 5);
- The right to freedom of thought, conscience and religion (Article 18);
- The right to freedom of opinion and expression (Article 19);
- the right to peaceful assembly and organization (Article 20);
- the right to respect for economic, social and cultural rights which are indispensable for dignity and the free development of personality (Article 22); and,
- The right to education (Article 26).

There are two main areas that bring libraries into crisis, in particular public libraries, the produced services in the context of intercultural communication: freedom of thought and multiculturalism. When we consider public libraries as a place where intercultural communication takes place, two main library elements are encountered: collection and user. Taking into account the demographic, ethnic and cultural characteristics of the libraries in the process of developing library services, they try to produce services without discrimination (Gülle, 1997: p. 55) provides a democratically important approach. This necessitates a good analysis of the demographic structure of the population of the region where the library is located and the determination of the difference between the information needs of the relevant masses. When a human-based approach is taken to the centre, it is necessary to think the structure as user-centred and to be shaped according to their needs. An internationally based, human-centred, multicultural and freedom of thought service policy should be adopted to their own information services.

As seen in figure 3, when intercultural communication materialises in a place such public libraries, library and information services would cover those; multicultural collection, language support, book clubs, welcome

brochures (in different languages), integration and citizenship centres, job supports, human rights, literacy supports, ICT supports, political supports, and other similar services can take place in order to create a good library and information services for the migrants to respect the relevance between librarianship and intercultural communication fields. The process will never end, will always be circling each other.

Figure 3. Information services in the context of human rights and multiculturalism as an intercultural communication site of public libraries

Conclusions and Recommendations

Libraries in the development of societies; to facilitate the production of information (Lankes, 2011: p. 15), to improve the freedom of thought (Cakmak and Yilmaz, 2012: p. 419), free and universal access to information (Iverson, 1999: p. 17), production of services on equal terms (Iron (2017: p. 125), maintaining the production of services even under war conditions (Bass, 1942: p. 491) the principle of equality even in the conditions of war (Beals, 1942: p. 479) and the similarities of its services in an institutionalised manner

in terms of democratic society structure, it is very determinative conditions (Sevgisunar, 2016: p. 199). Libraries take part in the establishment of knowledge and definition of the knowable world (Deodato, 2010: p. 86) as well as in establishing intercultural communication. Therefore, it should be underlined that the librarian has prioritised the success of being an activist (Dewey, 1898: p.20). Therefore, it should be defined as a professional area with high social responsibility besides highlighting technical skills and features. The concept of social responsibility essentially enters the ethical attitude to the field (Du Mont, 1991, p. 203). Briefly, the profession of librarians is a study area with a high level of social, ethical and humanitarian responsibilities, although it has technical dimensions and cannot be confined to its technical specifications. Library and information works should develop the relationship between sociology, philosophy, communication sciences, closely related with the head of the interdisciplinary characteristics. In addition, library and information workers should continue to strive to produce a variety of services to different cultures, particularly migrants on topics such as human rights, access to information, censorship, auto censorship, cultural rights, equality and so on. Recently, when they are re-constructing itself in the context of the paradigm of place, it must read this theoretical equation as an area where cultures meet and be involved in intercultural communication discussions. In particular, they should re-evaluate the structures and user needs with intercultural communication formation.

REFERENCES

1. Aaba, S., Audunson, R., & Vårheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32(1), 16-26.
2. Aziz, A. (2012) *İletişime Giriş*. Hiperlink Yayınları, İstanbul
3. Bal, H. (2013) *İletişim Sosyolojisi*. Sentez Yayıncılık, Ankara.
4. Bass, L. (1942). Specialized libraries and the war. *ALA Bulletin*, 36 (8), 486-491. Accessed at: <http://www.jstor.org/stable/25691428>
5. Beals, R. (1942). Public libraries and the war. *ALA Bulletin*, 36 (8), 476-479. Accessed at: <http://www.jstor.org/stable/25691426>
6. Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. London in New York: Routledge.
7. Chandler, D. Munday, R. (2018) *Medya ve İletişim Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
8. Codispoti, M., & Frey, S. (2010). The library as "third place" in academe: Fulfilling a need for community in the digital age.
9. Çakmak, T. ve Yılmaz, B. (2012). Türkiye'de kültürel bellek kurumlarındaki dijitalleştirme çalışmalarının düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 13 (2), 418-436.

10. Cakmakcay, I and Samek, T. (2017) *Politik Göçmenlik Olgusu ve Kütüphane İlişkisi Üzerine: Bir Örneklem Olarak Birleşik Krallık'ta Yaşayan Türkiye Kökenli Politik Göçmenler*. B. Yılmaz, T. Baş, S. Öztemiz ve M. Dişli (Ed.) *Bilgi ve Belge Yönetimi Kuramsal Yaklaşımlar* (263-286) in. İstanbul: Hiperlink.
11. Demir, G. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de Halk Kütüphanesi Hizmetlerinde Çok Kültürlülük*. Ankara: TKD
12. Demir, G. (2017). Oldenburg'un Üçüncü Mekan Paradigması Bağlamında Kütüphane Mekanının Sorulması. *Bilgi Dünyası*, 18(2), 195-223.
13. Deodato, J. (2010). Deconstructing the library with Jacques Derrida: creating place for the "other" in bibliographic description and classification. *Critical Theory For Library And Information Science: Exploring The Social From Across The Disciplines*.
14. Dewey, M. (1898). The relation of the state to the public library. In "Transactions of the Proceedings of the Second International Library Conference", London, (s. 19-22).
15. Du Mont, R. R. (1991). *Ethics in librarianship: a management model*. Library Trends, 40 (2), 201-215.
16. Eagleton, T. (1985). *Capitalism, modernism and post-modernism*. New Left Review, (152), 60-73.
17. Eagleton, T. (2009). *Trouble with Strangers: A Study of Ethics*. Oxford: John Wiley & Sons.
18. Eagleton, T. (2014). *Culture and the Death of God*. Yale University Press.
19. Eco, U. (2012). *Inventing the enemy and other occasional writings*. Houghton Mifflin Harcourt.
20. Ertürk, K. A. (1999). Marx, postmodernity, and transformation of the individual. *Review of Radical Political Economics*, 31(2), 27-45.
21. Fisher, K. E., Saxton, M. L., Edwards, P. M. and Mai, J. E. (2007). *Seattle Public Library as place: reconceptualizing place, community, and information at the Central Library*.
22. Güle, M. T. (1997). *Türkiye'de düşünce özgürlüğü sorunu ve halk kütüphanelerine yansımaları*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
23. Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere*. *An Inquiry*.
24. Hall, E.T (1990) *The Silent Language*, Anchor Books, New York.
25. Hall, S. (2014). Cultural identity and diaspora. In *Diaspora and visual culture* (pp. 35-47). Routledge.
26. Harris, K. (2003). Your third place or mine. *Public library journal*, 18(2), 26-29.
27. Houghton, K., Foth, M., & Miller, E. (2013). The continuing relevance of the library as a third place for users and non-users of IT: the case of Canada Bay. *The Australian Library Journal*, 62(1), 27-39.
28. IFLA (2008). *IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto*. Accessed <https://www.ifla.org/node/8976>
29. Iverson, S. (1999). *Librarianship and resistance*. *Progressive Librarian*, (15), 14.

30. Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.
31. Kartarı, A. (2006). *Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim. Ürün Yayınları*, Ankara.
32. Kartarı, A. (2014). *Kültür, farklılık ve iletişim: kültürlerarası iletişimin kavramsal dayanakları*. İletişim Yayıncılık.
33. Kumar, D. V. (2010). Gellnerian Theory of Nation and Nationalism: A Critical Appraisal. *Sociological Bulletin*, 59(3), 136-150.
34. Lanks, R. D. (2011). *The Atlas of New Librarianship*. London: The MIT Press.
35. Lin, H., Pang, N., & Luyt, B. (2015). Is the library a third place for young people?. *Journal of Librarianship and Information Science*, 47(2), 145-155.
36. Marx, K. (1964). *The economic and political manuscripts of 1844*. Tr. M. Miligan.
37. Montgomery, S. E., & Miller, J. (2011). *The third place: The library as collaborative and community place in a time of fiscal restraint*. College & Undergraduate Libraries, 18(2-3), 228-238.
38. Multu, E. (1995). *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara.
39. Oğuz, G. Y. (2002). "Kültürlerarası İletişimde Engeller. Bir Örnek Çözümleme: Savulun Battal Gazi Geliyor...". *Kurgu Dergisi*, 19, 25-33.
40. Oldenburg, R. (1999). *The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*. Da Capo Press.
41. Palo, G. (2015). *Almanya'da Halk Kütüphanesi Hizmetlerine Türk Göçmenleri Açısından Genel Bir Bakış*. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 309-319.
42. Peterson, C. A. (2005). *Place designed for lifelong learning. Library as place: Rethinking roles, rethinking place*, 56-66.
43. Ranganathan, S. R. (1931). *The five laws of library science*. Madras Library Association (Madras, India) and Edward Goldston (London, UK).
44. Samek, T. (2007). *Librarianship and Human Rights: A Twenty-First Century Guide*. Oxford: Chandos Publishing.
45. Sevgişınar, K. (2016). Bilgi, iktidar ve gerçek. *Eğitim Bilim Toplum*, 54, 199-220.
46. Soydaş, A. U. (2010). *Kültürlerarası İletişim/ Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim*. Parşömen Yayınevi, İstanbul.
47. Taylor, C. (1992). *The ethics of authenticity*. Harvard University Press.
48. Taylor, C. (1994). *Multiculturalism*. Princeton University Press.
49. *The Universal Declaration of Human Rights* (accessed <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>)
50. Triandis, H. C. (2000). Culture and conflict. *International journal of psychology*, 35(2), 145-152.
51. Usluata, A. (1997) *İletişim*. İletişim Yayınları, İstanbul.
52. Yağbasan, M. (2016) *Avrupa ve Türkiye Özelinde Kültürlerarası İletişim, Literatür*, Konya.

XALQ KİTABXANALARI MƏDƏNİYYƏTLƏRƏRASI ÜNSİYYƏT MƏKANI KİMİ

İLKER ÇAKMAKKAYA, ERSOY SOYDAN

XÜLASƏ

Məqalədə, müəlliflər ictimai (xalq) kitabxanaları mədəniyyətələri ünsiyyətə tabi olduğu ilə cəmləşdiyi bir yer olaraq müəyyənləşdirir və ictimai kitabxanaların mədəniyyətələri ünsiyyətdə yerlərdə necə yerləşməsinə və mövzu kontekstində hansı informasiya xidmətləri istehlak etdiklərini təhlil etməyə çalışır. Eləcədə, "kosmos" nəzəriyyəsi konseptində, bir insanın tarixi məkanını vahid məkan, "ikili kosmik quruluş" və "üçlü kosmik quruluş" şəklində başa düşmək olar. İyirmi birinci əsrdə mədəniyyətələri ünsiyyət fenomeni ilə kitabxana məkanına və onun informasiya xidmətlərinə yönəlməsi pragmatik bir yanaşma mövzudur. Xüsusilə, immiqrasiya kontekstində, miqrantların (qaçqın və löçkünlərin) məlumat ehtiyacları və miqrantlar üçün ictimai kitabxanaların məlumat xidmətləri, mədəniyyətələri ünsiyyəti reallaşdırmaqla ictimaiyyətin təşkilatçısıdır. Bundan əlavə, tədqiqatın əsas məqsədi mühacirlər üçün ictimai kitabxanalar tərəfindən istehlak olunan mədəniyyətələri rabita modelləri və informasiya xidmətləri modelləri arasında əlaqə yaratmaqdır.

Açar sözlər: Mədəniyyətələri ünsiyyət, İctimai (xalq) kitabxanalar, Kosmik nəzəriyyə, Məlumat xidmətləri, Köçkünlər.

ПУБЛИЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ КАК МЕЖКУЛЬТУРНОЕ КОММУНИКАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО

ИЛКЕР ЧАКМАККАЯ, ЭРСОЙ СОЙДАН

РЕЗЮМЕ

Это исследование определяет публичные библиотеки как место, где межкультурная коммуникация материализуется по своей природе, и пытается проанализировать, как публичные библиотеки располагаются на местах в межкультурной коммуникации и какие информационные услуги они предоставляют в контексте предмета. Кроме того, в контексте теории пространства можно понять исторический фон человека в форме единого пространства, структуры двойного пространства и структуры тройное пространство, в двадцать первом веке к ней применяется прагматический подход.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, публичные библиотеки, теория пространства, информационные услуги, иммигранты.

DÜNYA KİTABXANA TƏSNİFATLARININ BƏZİ NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ MƏSƏLƏLƏRİ

DAŞQIN MƏHƏMMƏDLİ

BDU, Kitabxana resursları və informasiya axarış sistemləri kafedrasının müəllimi

dashqin.muhammedli@mail.ru

Məqalədə XIX əsrin ikinci yarısı XX əsrin əvvəllərində yaranan və dünya kitabxana fondlarının formalaşdırılması, oxuculara xidmət və sənəd təsnifatlaşdırılması nəzəriyyəsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edərək bəyaxalq miqyasda təbiiq olunan kitabxana təsnifatları, onların quruluşu və əsas xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilir. Kitabxana təsnifatlarının tarixi kökləri, elmlər təsnifatları və onların sənəd təsnifatlaşdırılması nəzəriyyəsidəki yeri və rolu haqqında da bəhs olunur.

Açar sözlər: Təsnifat anlayışı, elmlər təsnifatları, kitabxana təsnifatları, sənədlərin sistemləşdirilməsi, onluq təsnifatlar, M.Düinin təsnifatı, Universal Onluq Təsnifat, Rəqənatənin faset təsnifatı, predmetləşdirmə, Ç.Ketterin təsnifatı, Q.Blissin təsnifatı, rubrikasiyalasdırma, Kongres Kitabxanasının təsnifatı, C.Braunun təsnifatı.

Kitabxana təsnifatı nəzəriyyəsinə mələm olduğı kimi, kitabxana təsnifatları sənədlərin sistemləşdirilməsində, bütün növdən və tipdən olan kitabxana fondlarının, digər informasiya müəssisələrinin sənəd kütləsinin elmi, məntiqi və məqsəduyğun formada təşkil üçün ən başlıca vasitə rolunu oynayırlar. Sənəd təsnifatı nəzəriyyəsinə mələmudur ki, kitabxana təsnifatları ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə formalaşmış və mövcud ideoloji - siyasi tələblərə uyğunlaşdırılmış, zaman keçdikcə təkmilləşdirilmiş, obyektiv elmi prinsiplər və qanunauyğunluqlarla zənginləşdirilmiş, müxtəlif elmlər təsnifatları əsasında yaradılmış və daha da inkişaf etdirilmişdir. Yəni kitabxana təsnifatları öz nəzəri əsaslarını və təcrübə prinsiplərini formalaşdırarkən əsas mötəbər mənbə kimi elmlər təsnifatına istinad etmiş, onun ümumi müddəalarından və prinsiplərindən geniş istifadə etmişdir. Bu elmlər təsnifatları içərisində ən çox istinad olunanları isə ingilis filosofları Rocer Bekonun (XIII əsr), Frensis Bekonun (XVI əsrin II yarısı və XVII əsrin ilk rübü) yaratdıqları elmlər təsnifatları və görkəmli fransız filosofu Qabriel Nodenin (XVII əsr) yaratdığı kitabxana təsnifatı olmuşdur. Lakin, kitabxana təsnifatları elmlər təsnifatına nisbətən daha geniş sistemləşdirmə metodikasına əsaslanaraq cəmiyyətin sənəd-informasiya ehtiyatlarının bütün sahələrinin ən xırda incəliklərini, bütün predmetlərini əhatə etməyi qarşısına məqsəd qoymuş, gündü-gündən daha sürətlə artan və mürəkkəbləşən çoxsaylı sənəd axınının konkret kodlar və şifrələrle sistemləşdirməyə, elmi, məntiqi və məqsəduyğun şəkildə qruplaşdırmağa çalışmışdır.

Nəticədə kitabxanalarda sisteməz və qarışıq şəkildə toplanan sənəd kütləsi məqsəduyğun və elmi formaya salınmış, kitabxana xidmətinin, informasiya axarış prosesinin təşkilə asanlaşmış, kitabxana – informasiya fəaliyyətinin linqvistik təminatının həcmi və keyfiyyəti genişləndirilmiş, eyni zamanda, müasir avtomatlaşdırılmış informasiya-axarış sistemlərinin təşkilə üçün mühüm nəzəri baza yaradılmışdır. Ümumiyyətlə, kitabxana təsnifatlarının əsaslı inkişafı XIX əsrin II yarısı və XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu dövrdə yaranan və ən geniş beynəlxalq status qazanaraq dünya kitabxanalarından təbiiq edilən kitabxana təsnifatları amerikan kitabxanasını M. Düinin Onluq Təsnifatı və Belçika alimləri P.Otle və H. Lafonten tərəfindən təşkil edilən Beynəlxalq Bibliografiya İnstitutunun yaratdığı Universal Onluq Təsnifatı (UOT). Qeyd edək ki, bu təsnifatlar beynəlxalq səviyyədə çox böyük nüfuz qazandığına və geniş təbiiq edildiyinə görə onların xarakteristikası, quruluşu, təbiiq prinsipləri və s. haqqında müvafiq xarici və Vətən ədəbiyyatında kifayət qədər bəhs edilmişdir. Bu səbəbdən də göstərilən dövrdə yaranan və yuxarıda adları çəkilən kitabxana təsnifatları haqqında yox, məhz bu dövrdə formalaşan bir neçə digər kitabxana təsnifatları haqqında məqalədə bəhs etməyi daha məqsəduyğun hesab edirik. Bunlara Ç.Ketterin, ABŞ Konqres Kitabxanasının, C.Braunun, Q.Blissin və Ş.Rəqənatənin kitabxana təsnifatları aiddir.

Ç.Ketterin Kitabxana Təsnifatı – XIX əsrin sonuncu onilliyində amerikan kitabxanasını Ç.Ketterin (Çarls Emmi Ketter – 1837-1903) kitabxana təsnifatı sxemi meydana gəldi. Onluq Təsnifatdan fərqli olaraq nisbətən bu sxemdə əsas şöbələrin yerləşməsi ardıcılığı keyli dəyişdirilmişdir: tarix və ictimai elmlər, dilpəlik və ədəbiyyat şöbələri daha çox yaxınlaşdırılmış, təbəət təbiiq elmlər içərisindən çıxarılmış və təbəət elmləri şöbəsinin ardınca verilmişdir, tikinti işləri və sənaye istehsalı şöbələri bir – birindən ayrılmişdır.(4, s.52). Ç. Ketter öz təsnifatını müxtəlif miqyaslı kitabxanalarda – 1000 cildədən az kitabı olan ən kiçik, bir neçə yüz min fondlu olan ən iri kitabxanalarda istifadə edilməsi üçün yararlı hala salmağa çalışmışdır.

O, altı variantda sxem təşkil edərək nəşr etdirdi: birinci variantda yalnız 11 iri şöbə, hər sonrakı variantda özündən əvvəlkinin inkişafı irəli sürüldü. Onu da qeyd edək ki, daha çox geniş olan sonuncu, yeddinci variant bitməmiş qalmışdır. Sxemi tədriclə xırda bölmələrə ayırmaq üçün Ç. Ketter dərəcəli indekslər işlətməmişdir, lakin onlar latın əlifbası hərflərinin birləşməsindən ibarətdir. Bu, hər şöbədə 10 bölmə düzəltməyə imkan verdi (latın dilində 26 hərflər), lakin eyni zamanda çətin deyilə bilən və çətin yadda qalan indekslərin yaranmasına gətirib çıxardı. Sonuncu cəhət, habelə sxemin dərc edildiyi dövrdə (1891-1893 – cü illər) ABŞ kitabxanalarının çoxunu Onluq Təsnifata istifadə etdiyindən Ç.Ketterin təsnifat cədvəlindən çox az istifadə olunurdu [4, s.79]. Ç.Ketterin təsnifat sxemində ciddi diqqət yetirməyə və onu dərin elmi – analitik təhlil etməyə dəyər. Təsnifatda təbiiq edilən “genişləndirmə” prinsipi

onu müsbət şəkildə xarakterizə edir. Müxtəlif xırdalıqda bir neçə sxem variantını vahid təsnifat əsasında işləmək – şübhəsiz səmərəli deyəkdir. Çünki o, vahid (əsasda) sxemi müxtəlif həcmli fonda malik olan kitabxanalarda tətbiq etməyi təmin edir. Ç. Ketterin xidməti ələ oğnadır ki, O, kitabxana təsnifatı tarixində ilk dəfə olaraq sxemə təyinedicilərin (coğrafi təyinedicilərin və forma təyinedicilərinin) kifayət qədər ətraflı cədvəlini daxil etmişdir. Bütün daha sonrakı sxem tərtibçiləri bu səmərəli ideyanı inkişaf etdirir, təyinediciləri daha yaxşı işləyib hazırlamaq üsulunu axtarırlar ki, bu da şöbələrin eynitipli məzmun və forma üzrə işarələrini xırdalamaq imkanı verdi. (2, s.66).

Ç. Ketter həmçinin dünyada ilk dəfə olaraq müxtəlif cədvəllərini də tərtib etməsi və müəllif işarəsi anlayışını elmə daxil etmişdi. [1, s.380]. Onun bu uğurlu kəşfləri kitabxanalarda müntəzəm istifadə olunur, müxtəlif ölkələrdə yerli xalqların dillərinə uyğunlaşdırılaraq tətbiq edilirdi.

ABŞ Konqres Kitabxanasının Təsnifat cədvəli - XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində ABŞ-da Konqres Kitabxanası üçün təsnifat cədvəli işlənilib hazırlanırdı. Həmin sxem bu ölkənin elmi kitabxanalarında çox geniş yayılmışdır. 1800-cü ildə əsası qoyulmuş Konqres Kitabxanasında o zaman kitab fondu xeyli artmışdı və ona görə də fondun ətraflı təsnifatı çox vacib idi. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün yeni təsnifat sxeminin yaradılması üçün Ç.Martelin rəhbərliyi altında xüsusi qrup yaradıldı. Artıq demək olar ki, işin əvvəlində əsas şöbələrin sxemi müəyyən edilmişdi. Sonralar hər bir şöbənin müstəqil olaraq həmin sahə üzrə məlumat olan mütəxəssislər qrupu mütəfəssəl işləyirdi. Bu sxemin digər sxemlərdən əsas fərqi onun Konqres Kitabxanasında olan ədəbiyyata daha çox uyğun hazırlanması idi. Yeni burada bölgülərin xırdalanması bu yaxud digər bilik sahəsi üzrə ədəbiyyatın kitabxanada olmasına əsasən aparılırdı. Konqres Kitabxanasının təsnifat sxeminə özünəməxsus indekslər işlənmişdir. Əsas şöbələr latın əlifbasının baş hərfləri ilə işarə edilmişdir. Sxemin əvvəlində ümumi şöbə (A indeksi durur), sonra fəlsəfə, tarix, coğrafiya və ictimai elmlər (B – L indeksləri), incəsənət, dilçilik və ədəbiyyat (M – R), daqiq elmlərin (Q) şöbələri gəlir; təbabət, kənd təsərrüfatı və texnika (R – T), habelə hərbi və dəniz işi (U – V) müstəqil şöbələr kimi tədqiq edilmişdir [4, s.160].

Xuxarıda qeyd edilən sxem quruluşunun konkret bilik sahəsi üzrə kitabların miqdarından asılı olması xüsusilə, tarix şöbələri kompleksinin qurulmasında özünü göstərmişdir.

C Tarix elmləri

D Tarix və ölkəşünaslıq (Amerika ölkələrindən başqa bütünülkdə bütün ölkələr)

E Amerika (ABŞ – dan başqa)

F ABŞ

Lakin bu formada məntiqi quruluşdan imtina etmək nöqsalı hesab olunur. Onda buradan belə nəticə çıxır ki, Konqres kitabxanasında Amerika haqqında kitab qeyri – Amerika ölkələrindəkindən, ABŞ haqqında kitab isə başqa Amerika ölkələrindəkindən çoxdur.

Təsnifatda bütün şöbələrdə bölgülər şöbə indeksinə latın əlifbasının ikinci baş hərfini birləşdirmək yolu ilə edilirdi. Məsələn,

T Texnika

TE Yol işi

TN İnşaat (4, s.59).

Sonrakı xırdalama iki birinci indeks işarəsinə uyğun rəqəmləri birləşdirməklə baş verir; bu, hər bölmənin yer sırasını göstərir. Məsələn, TN 123 indeksi göstərir ki, bölmə İnşaat şöbəsinin bölmə sırasında yüz iyirmi üçüncü yer tutur. Konqres kitabxanası sxemi indeksləri həm işarə birləşməsinə (hər fərfə rəqəm) görə, həm də qurulma üsuluna görə (birinci işarələrdə dərəcəli, sonrakılarda nömrəli) qarışıq olur [1, s.368]. Konqres Kitabxanasının buraxdığı çap kartoçkalarında ABŞ – dan ən çox yayılmış iki təsnifat indeksi – Onluq və Konqres Kitabxanası təsnifatlarının indeksləri verilir [6, s.96].

C.Braunun Kitabxana təsnifatı - XX əsrin əvvəllərində ingilis kitabxanaşünası C.Braun özünün “predmet təsnifatı”nı yaratdı. Təsnifat 1906 və 1914 – cü illərdə təkrar nəşr edildi. Müəllif burada bir kataloqla iki kataloq – sistemli və predmet kataloqlarını əvəz etmək istəyirdi. (1, s.374). Təsnifatda şöbələri əsas bilik sahələri üzrə ardıcıl olaraq düzən Braun qeyri-üzvi təbiiyyət haqqında elmlərə “materiya” haqqında elmlər kimi baxır, insan və cəmiyyət haqqında elmləri isə insanda idrakın mövcud olması ilə əlaqələndirirdi. Sxemdə əsas şöbələr latın hərfləri ilə işarə edilir və bir qrup elm şöbəsi bir neçə baş hərflə adlandırılır. Sonrakı bölgülər ümumiyyətli rəqəm indeksləri ilə işarə edilmişdir (quruluşuna görə onluq indekslərə oxşar). C. Braun xüsusi texniki elmlər, təbabət, incəsənət şöbələri yaratmaqdan imtina etdi; onların ayrı – ayrı sahələrini nəzəri fənlərə uyğun şöbələrə daxil etdi. Məsələn, mexanika şöbəsinin sonra sxemdə mexanika ilə əlaqədar olan “təbii” elmlər gəlir (texnika, sənəd), işıq fizikası şöbəsinin sonra işıqlandırma texnikası şöbəsi, səs fizikası (akustika) şöbəsinin sonra – musiqi və nəğmə şöbələri gəlir. Beləliklə, bir növ “predmet kompleksini” yaradılmışdır; bütün bilik sahələri “ışıq” predmeti ilə əlaqələndirilmişdir və s. C.Braun həmçinin, yaratdığı təsnifat sxeminə texniki elmlərin, incəsənətin, təbabətin təbii kompleksini daşıdaraq nəzəri və praktiki fənlərin yaxınlaşması haqqında real fikri formal olaraq qəbul etdi [4, s.72]. O, təyinedicilərə, yaxud, özünün dediyi kimi “kateqoriyalara” münasibətində də ardıcıl deyildir. Müəllif sxemdə 1000 – ə qədər anlayışı olan bir “kateqoriya” cədvəli vermişdir. Lakin, bu anlayışlar həmcins deyildir və demək olar ki, təsadüfi qaydada düzülmüşdür [1, s.371]. Beləliklə, Braunun təklif etdiyi materialın uydurulması kompleksləşdirilməsi metodu onun yarat-

dığı təsnifat sxeminin növbəti geniş miqyasda yayılmasına, hətta İngiltərə kitabxanalarında belə tətbiqinə gətirib çıxarmadı.

Q. Blissin Kitabxana təsnifatı – XIX əsrin son onilliyində yaradılan digər xarici ölkə kitabxana təsnifat sxemlərindən biri də ABŞ kitabxanası Q. Blissə məxsusdur. Bəhs edilən dövrdə ciddi elmi təsnifatın vacib olduğunu bildiren Nyu – York şəhər kollecinin kitabxanaçısı Q. Bliss faktik olaraq elmlərin mühkəm ardıcılığını müəyyən etmir. Onun təsnifatının əsasını alternativ prinsip təşkil edir, yəni həmin kitabxana şəraitində nəzərdən keçirilmiş bir neçə sxemdən ən əlverişlilərləndirən birini şəbəkə üçün seçməyi məsləhət görür. Q. Blissin sxeminə məsələnin belə alternativi həlli çoxdur. Məsələn, psixologiya şöbəsi ya fəlsəfə şöbəsinə, ya da antropologiya və ictimai elmlər arasında müstəqil şöbə kimi ayrılabilir; texnika şöbəsi ya fizika bölgülər sırasında, ya da tətbiqi elmlər şöbəsinə yerləşdirilə bilər. Eləcə də, təsnifat sxeminə etika din şöbəsinə daxil edilməsi, “inqilab” rubrikası “ictimai intizamsızlıq” rubrikası ilə qonşuluqda yerləşdirilmişdir [4, s.99].

Alternativ prinsipindən hədsiz – hesabsız istifadə etmək Blissin sxemini nəticədə sabitlikdən məhrum edir və bəzi çox mühüm bilik sahələrinin bu sistemdə müəyyən yeri yoxdur.

Ş. Ranqanatanın Kitabxana Təsnifatı – XX əsrin ilk onilliklərində yaranan kitabxana təsnifatları içərisində əsas yerlərdən birini də görkəmli Hindistan kitabxanası, Ş. Ranqanatanın təsnifat sxemi tutur. Ranqanatan kitabxanası, sənəddən, professor, eləcə də, fəlsəfə, ədəbiyyat, kitabxanaşünaslıq sahələrində doktor kimi məşhurdur. O, Londonda Ali kitabxanaçılıq Məktəbini bitirdikdən sonra doğma ölkəsinə qayıtmışdır [5, s.11]. Ş. Ranqanatanın kitabxanaşünaslıq sahəsində ən böyük uğurlarında biri onun işləyib hazırladığı və 1933 – cü ildə ilk dəfə dərc etdiyi “İki nöqtə vasitəsi ilə təsnifat” (“Colon classification”) əsəridir. Bu əsər dünya kitabxanaşünaslığında ciddi əhəmiyyətə malik müəssisə bir yenilik kimi qarşılanmış, onun üzərində çoxlu elmi müzakirələr və təhlillər aparılmış və sənəd təsnifatı işində tətbiq edilməsi dünya kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən qəbul edilmişdir [1, s.385]. Əsərdə müəllif təsnif edilən sənədin tematikasına uyğun olan bütün mümkün anlayışlar üçün qabaqcadan qoyulmuş rubrikaları “səmaq” sxemi metodundan qəti surətdə uzaqlaşır. Universal Onluq Təsnifatda geniş istifadə edilən indekslərin kombinasiyalı qurulması metodunu Ranqanatan daha da inkişaf etdirdi. Onun sxeminə əsas şəbəkə təqdim edildi. Lakin sonrakı nəşrlərdə onların sayı artırıldı. Bu bölmələrin sxemdə qəbul edilməsi ardıcılığı maraqlı deyildir. Belə ki, o, bir çox cəhətdən Braunun və Blissin sxemlərinə oxşayır və müəllif əsas sıranın elmlilik probleminə böyük əhəmiyyət vermir. O, başlıca diqqəti əsas bilik sahələri şöbələrinin xırda bölmələrə ayrılması məsələlərinə verir. Əsas şöbələrə hər birinin öz dairəsinə O, müxtəlif aspektlərdə həmin bilik sahəsinin bölmələrini daxil edən bir neçə cədvəl qurur. Birinci nəşrdə O,

bu cədvəlləri “xarakteristika”, sonralar isə “fasetlər” (bilik sahələrinin nəzərdən keçilə bildiyi kəşiklər) adlandırır. Məsələn, kimya şöbəsində kimyanın əsas problemləri üzrə, maddənin əlaməti üzrə və elementlərin birləşdirilməsi üsulu üzrə cədvəllər (fasetlər) təqdim edilir. Bitkililik şöbəsində fasetlər – bitkinin növü üzrə, təyinat əlaməti üzrə, bitkinin tərkib hissələri üzrə, kənd təsərrüfatı bitkilərinin becərilməsi metodu üzrə, coğrafi əlamət üzrə olur. Təbəbət şöbəsində – fasetlər insan bədəninin orqanları aspektində elmi problemlər, müalicə və xəstəyə qulluq metodları əlaməti üzrə olur [4, s.105].

Fasetlərin bölgüləri rəqəm şərtlərinə malikdir. Tələb olunan anlayış əsas şöbənin hərfi işarəsinə uyğun fasetlərin cədvəllərindən götürülmüş işarələrin birləşdirilməsi yolu ilə əmələ gəlir. Rəqəm işarələrinin birləşdirilməsi müxtəlif işarələrin kəməyiylə, sistemin adını müəyyən (“İki nöqtə vasitəsi ilə təsnifat”) iki nöqtə köməyiylə edilir. Məsələn, aşağıda təbəbət şöbəsi indekslərinin bu üsullə qurulmasına misal gətirilir:

35:411 Anemiya

(L – təbəbət şöbəsinin indeksi, 35 – qan; 411 – atrofiya)

L 25:42 bağırsaqların infeksiya xəstəliyi

(L – təbəbət indeksi, 25 – bağırsaqlar:42 – infeksiya xəstəliyi). (4,

s.109).

Ş. Ranqanatanın təsnifatda dair əsərlərindən misal olaraq gətirilən ümumi təyinedicilərin müxtəlif cədvəllərindən və faset işarələrindən götürülmüş bəzi indeksləri 25–30 işarədən ibarətdir. Ayrı – ayrı indeks elementlərinin qaydalarına mürəkkəbliyi və şərtliliyi, bu elementləri birləşdirən indekslərin tərkibinə müxtəlif əlavə işarələrin gətirilməsi həm kitabxanaçı üçün, həm də kataloqdan istifadə edən oxucu üçün indeksləri çətinləşdirir. (1, s.381). Ranqanatan öz sonuncu əsərlərində faset təsnifatı ideyasını işləyib hazırlamağı davam etdirir. Müxtəlif bilik sahələrinin faset üzrə bölgülərini qaydaya salmaq yollarının axtarışında O, vahid “faset formulu”nu işlətməyin mümkünlüyünü güman edir. Bu formula isə çap əsərlərinin təsnifatında bir növ standart olmalıdır. Bu formulaya görə hər əsər beş aspektə nəzərdən keçirilməlidir:

1. Konkret anlayış (bilik sahəsi, predmet, sual);
2. Maddə (material);
3. Enerji (proses, hərəkət);
4. Sahə (coğrafi aspekt);
5. Vaxt (epoxa, dövr, il) [4, s.119].

Bu beş formalı formula üzərində ısrar etməyərək Ranqanatan fasetlərin standartlaşması ideyasının özünə xüsusi əhəmiyyət verir. Əksər xarici ölkə kitabxanasıçılarını bu ideyanı müdafiə edir, lakin faset formulunun bir qədər başqa variantını nəzərdə tuturlar.

Fasetlər üzrə təsnifat prinsipi, şübhəsiz kitabxana fondunun məzmununu aşmağın bu prosesini qaydaya salmaq üçün yol tapır, təsnifat sxeminin qanunauyğun qurulmasına imkan verir. Lakin müxtəlif bilik sahələri şöbələrinin hissələrə ayrılmasının vahid formasını axtarıb tapmaq çətin ki, mümkün olsun. Rəqənlənən bu vahid faset formulu ideyasını işləyib hazırlayarkən xarici ölkə kitabxanaşünasları müxtəlif elmlərin döyrəmə obyektlərinin dərin keyfiyyət fərqlərini dərk etmirdilər. Məsələn, ictimai elmlər şöbələrinin ictimai həyat hadisələri üçün bölmələr, təbiət hadisələrini, yaxud istehsalın texnoloji prosesini tədqiq edən elmi şöbələrə bölmələrə nisbətən tamamilə başqa aspektlərdə meydana çıxır. Ümumilikdə, böyük Hindistan kitabxanaşünası Ş. Rəqənlənən təsnifat sahəsində əsərləri dünya kitabxanaşünaslığında böyük hadisə sayılaraq yüksək qiymətləndirilir.

Ş. Rəqənlənən kitabxanaşünaslıq sahəsindəki elmi fəaliyyətində təkcə təsnifatlaşdırma problemləri ilə məşğul olmamışdır. Onun kitabxanaşünaslıq, bibliografiya və informasiologiyanın bir çox mühüm sahələrinə dair əsərləri çox məşhurdur. Ş. Rəqənlənən kitabxanaşünaslıq sahəsində çox böyük şöhrət qazanan əsərlərindən biri də "Kitabxana işinin beş qanunu" əsəridir. O, həmin qanunlardan birini "Ədalət qanunu" kimi xarakterizə etmişdir. Bu qanun siyasi hadisələri qiymətləndirərkən kitabxanaçı kitab haqqında öz fikirlərini oxuculara zorla təqdim etmək və işdə obyektiv olmaq tələbini aşırıyır. Hind xalqının görkəmli mütəfəkkiri Ş. Rəqənlənən zəngin nəzəri irsi kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və informasiologiya elmləri sahəsində aparılan tədqiqat işlərində mötəbər, qiymətli və zəngin mənbə kimi geniş istifadə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K.İ. Dünya kitabxanaları tarixi (XVII əsrin ortalarından XXI əsrin əvvəllərinədək): (Dərs vəsaiti). -Təkmilləşdirilmiş 2-ci nəşri. -B.: BUN, 2011. -416s.
2. Əliyev A.M. UOT-un yaranması, qurulması və tərtibi prinsipləri// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnalı. -1998. -№1. -s. 65-73.
3. Əliyev A.M. UOT üzrə ədəbiyyatın təsnifatlaşdırılması qaydaları//Mədəni-maarif. -1999. -№4. -s. 37-39.
4. Xələfov A.A. "Kitabxanaşünaslıq" (kitabxana kataloqları): "Kitabxanaşünaslıq" ixtisası üzrə təhsil alan ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti. -B.: BUN, 1996. -212 s. (T. Quliyev, M. Həsənov, A. Əliyev və S. Mustafayeva ilə birlikdə)
5. Xələfov A.A. Kitabxana fondu ümumbəşəri sərvətlər məcmusudur// Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktik jurnal. -2011. -№2. -s. 7-16.
6. Mustafayeva S.M. Bibliografik təsvir nəzəriyyəsinin inkişafı// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnalı. -2008. -№2. -s. 93-99.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ МИРОВОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ КЛАССИФИКАЦИИ

МАГОМЕДЛИ Д.Г.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся сведения о библиотечных классификациях, их структуре и основных признаках, появившихся во второй половине XIX века и начале XX века и имеющих большое значение для формирования мировых библиотечных фондов, читательского обслуживания и теории классификации документов. Обсуждаются также исторические корни библиотечных классификаций, классификация наук, их место и роль в теории классификации документов.

Ключевые слова: концепция классификации, научные классификации, библиотечные классификации, систематизация документов, десятичные классификации, классификация М. Дуина, универсальная десятичная классификация, фасетная классификация Ранганаты, объективация, классификация К. Кеттера, классификация Г. Бласса, классификация, рубрикация, Классификация Брауна.

SOME THEORETICAL AND PRACTICAL QUESTIONS OF THE WORLD LIBRARY CLASSIFICATION

MAHAMMADLI D.H.

SUMMARY

The article provides information on library classifications, their structure and main features, which emerged in the second half of the XIX century and the beginning of the XX century and are of great importance for the formation of world library funds, service to readers and the theory of document classification. The historical roots of library classifications, classifications of sciences and their place and role in the theory of document classification are also discussed.

Key words: Classification concept, science classifications, library classifications, systematization of documents, decimal classifications, M. Duin's classification, Universal Decimal Classification, Ranganata's facet classification, objectification, C. Ketter's classification, G. Bliss's classification, Classification, Rubrication, Brown's classification.

ELEKTRON RESURLARLA KOMPEKTLƏSMƏ SİYASƏTİ KİTABXANA FONDLARININ FORMALAŞMASININ ƏSAS AMİLİ KİMİ

MƏMMƏDOVA S.İ.

*BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi
sevdə_memmedli@mail.ru*

Məqalədə kitabxana fondlarının elektron resurlarla kompleksləşdirilməsi prosesi zamanı nəzərə alınması vacib olan xüsusiyyətlərdən bəhs edilir. Eyni zamanda elektron resurslarla kompleksləşdirmə siyasəti geniş şərh edilir.

Açar sözlər: fond, elektron resurslar, kompleksləşdirmə, kompleksləşdirmə siyasəti

Son illər informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı kitabxanalara da təsirsiz ötüşməmişdir. Bu təsiri kitabxanalarda fondun kompleksləşdirilməsi prosesindəki dəyişikliklərdən də aydın görmək mümkündür. Ənənəvi metodlarla təmin edilmiş çap məhsulları ilə yanaşı elektron resursların da sayı sürətlə artır və istifadəsi genişlənməkdədir. Müasir dövrdə istifadəçilərin informasiya tələbatlarını ödəmək məqsədilə müxtəlif üsullar meydana çıxmış və kitabxanaya gəlmək əvəzinə kompüter texnologiyası vasitəsilə dünyanın istənilən nöqtəsindən operativ şəkildə informasiya əldə etmək imkanı yaranmışdır. Kitabxana fondlarının kompleksləşdirilməsi zamanı elektron informasiya resurslarına üstünlük verməsinin bir çox səbəbləri vardır ki bunlar zaman və məkan məhdudiyyəti olmadan informasiya əlçatırlığın təmin olunması, cari məlumatları izləmək imkanı, resursun eyni anda bir çox istifadəçi tərəfindən istifadə edilmə imkanının olması və s. dir.

Bütün dünya informasiya mərkəzlərinin çap və elektron informasiya resursları kitabxana fondları tərəfindən kompleksləşdirilə bilər. Buna görə də bu sahədəki mövcud nəzəri anlayışlar sıradan çıxmış, yazılı siyasət xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. [1. s.1]

İngilis tədqiqatçısı Kovaks elektron kitabxananın kompleksləşdirilməsinin inkişaf mərhələlərini 4 maddə ilə ifadə etmişdir.

1. Elektron kitabxananın məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi;
2. Elektron fondun formalaşdırılması siyasətinin həyata keçirilməsi;
3. Elektron resurslar fondunun formalaşdırılmasında bütün mərhələlərin nəzərə alınması;
4. Elektron resursların mövcud olduğu veb sahifənin dizaynına diqqət yetirilməsi, davamlı fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi.

Bu maddələri müəyyən edərək elektron sənədlərin inkişafını təşkil edən və inkişafına təsir edən bir çox amillər də (istifadəçi, büdcə, kompleksləşdirmə və s.) nəzərə alınmalıdır. [10, s.338-339]

Elektron sənədlərlə kompleksləşdirilmə prosesində ənənəvi seçim meyarlarından əlavə, resursların (fondun) həcmnin çox olması səbəbindən bəzi seçim və qiymətləndirmə meyarlarının da nəzərə alınması məqsədəuyğun sayıla bilər. Onları aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində məzmun**
Bu proses zamanı prioritet istiqamətlərdən biri sənədlərin istifadəçilərin tələb və tələbatlarını ödəməsidir. Bu səbəbdən elektron resursların məzmunu kitabxanaların məqsədlərinə uyğun olmalı və istifadəçilərin tələbatlarını ödəmək iqtidarında olmalıdır. Bu proses zamanı kitabxanaya aşağıdakı suallara cavab tapmalıdır:
 - Cari informasiya mənbələrinə daxil olmaq üçün yeniləmələr vaxtında edilmə?
 - Veb sayt kifayət qədər aydın, anlaşıqlı və istifadəyə yararlıdır?
 - Bütün mənbələrə giriş mümkündürmü? [2, s.83] , [4 , s.785].
 - Kolleksiyanın ehtiyat nüsxəsi varmı? və s.
- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində əhatə dairəsi**
Elektron sənədlərlə kompleksləşdirmənin təbii sahəsi və ya əhatə dairəsi bir çox unsurlardan təşkil olunmuşdur. Kolleksiyaadakı mənbələrin hansı mövzulara əhatə etməsi, hansı sahələrə əlaqəli olması, mənbə müxtəlifliyinin nə qədər geniş profilli olması, mənbələrə əlçatırlıq, mövcud mənbələrin xidmət edilən istifadəçi qruplarının tələbatlarına cavab verəcək səviyyədə olub olmaması və s. xüsusiyyətlər elektron resursların əhatəsini təşkil edir. [6, s.59], [7, s.111]
- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində funksionallıq**
Kolleksiyanın ilkin xüsusiyyətlərindən biri istifadəçilərin bu kolleksiya-dan faydalanmasıdır. Elektron informasiya bazalarında çap sənədlərindən fərqli olaraq istifadəçilərin buraya daxil ola biləcəyi mühit, şərait fərqlidir. Məhz bu nöqtədə funksionallıqla qarşılaşırıq. Elektron resursların funksional-lığı informasiya mənbələrindən heç bir maneə olmadan istifadə edilməsi baxı-mından çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. Funksionallıqla bağlı xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:
 - Məlumat bazalarına uzaq məsafədən əlçatırlıq varmı?
 - Resursların yerləşdiyi kataloq, interfeys, veb sayt və s. istifadə üçün uy-gundurmu?
 - İzlənilən anlaşıqlı dildədirmi? İstifadəçinin işini asanlaşdıracaq xüsusi-yətlərə malikdirmi? [3,s.56]

• **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesindən bütöce**

Elektron informasiya bazarlarına bir çox üstünlük maliyyə xərclərinə təsir etməkdədir. İstifadəçi qrupun xüsusiyyətləri, sayı, həcmi, məlumat bazalarına giriş və s. amillər xərclərə təsir göstərir.[12, s. 69-70]

Bu amilləri maddələrlə qeyd etsək xərclə tələb edən amillər aşağıdakı kimi göstərilə bilər:

- Xüsusi bir istifadəçi məhdudiyyəti varmı?
- Elektron resurslarda qiymətlənmə nəyə əsasən aparılır?
- İllik qiymət artımı nədir və necə müəyyənəldir?
- Ən son aktual nəşrlərə giriş varmı və ya məhdudiyyət tətbiq edilmişdir?

• **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesindən lisenziya**

Elektron resurslar istifadəçilərə lisenziya müqaviləsində uyğun olaraq təklif olunur. Kitabxanalar və ya konsorsiumlar elektron informasiya bazarları satın almaq üçün müvafiq şirkət və orqanlarla lisenziya müqaviləsi imzalayırlar. Lisenziya müqaviləsində məhsulu necə istifadə etmək, mənbə istifadəsində resursun malik olduğu üstünlüklər və çatışmazlıqlar və s. əks olunur.

Qeyd edək ki, bütün bu yuxarıda qeyd etdiyimiz seçim və qiymətləndirmə meyarlarının məcmusu kompleksləşmə siyasətində öz əksini geniş və dolğun şəkildə tapmalıdır. Siyasət dərmanədə müəyyən bir məqsədə və ya hədəfə çatmaq üçün tətbiq olunan üsul və ya metoddur. Digər mənada müəyyən edilmiş məqsəd və ya vəzifələrə çatmaq istiqamətində qərar və əməllər (hərəkətlər) məcmusudur. Kitabxanaçılıqda isə siyasət "müəyyən bir müəssisə daxilində geniş fəaliyyət üçün məqbul təcrübə və prosesləri yazılı şəkildə təsvir edən bir sıra inzibati planlar ya da bələdçilərdir"[13, s.175]

Elmi ədəbiyyatda kompleksləşdirmə siyasəti; seçim siyasəti, kompleksləşdirmə planı kimi ifadə olunur. Kompleksləşdirmə siyasəti əsasən resurs, bütöce, seçim və çeşidləmə kimi sahələri əhatə edən rəsmi sənədlər kimi müəyyən edilir.[9, s. 73]

Kompleksləşdirmə siyasəti müxtəlif məqsədlərə xidmət edir. Bu məqsədlər ümumiyyətlə 2 hissəyə bölünür: İnformasiya xidməti və mühafizə

Kompleksləşdirmə siyasəti fondun zəif və güclü tərəfləri, gələcək inkişafı və kitabxananın vəzifələri haqqında məlumat verir. Bu siyasət kitabxana, işçi və istifadəçi (oxucu) arasında əlaqə yaradır. Bu siyasət kitabxanaya xarici təsirlərdən, eyni zamanda hər hansı ittiham zamanı qoruyur, fikir azadlığının qorunub saxlanmasını təmin edir. Kompleksləşdirmə siyasəti bir çox məqsədlərə xidmət etdiyi üçün hər bir kitabxana üçün zəruridir. Bu siyasət fond haqqında geniş məlumat verir. Fondun yaradılma bütöcesini müəyyən etməyə kömək edir. Kitabxananın intellektual mülkiyyət hüquqları, senzura və münasibətini əks etdirir, sənədlərin (res.) seçilməsindən hədiyyə (iənə) etməyə qədər olan prosesdə prioritetlərin müəyyənəldirilməsinə kömək edir.[8,6]

Bu siyasət planı, çox istiqamətli və anlaşıqlı olmalıdır. Siyasət hazırlanarkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- Siyasət niyə və kim tərəfindən hazırlanmışdır?
- İnstitusional məqsədlər və prioritet istiqamətlər hansılardır?
- İstifadəçi qrupları kimlərdir?
- Fondada hansı elm sahələri olacaq?
- Hansı növ sənədlər daxil ediləcək?
- Kitabxanaya hədiyyə etmə kriteriyaları hansılardır?
- Çeşidləmə siyasəti necə şəkildə daxil edilmişdir?
- Qiymətləndirmə nə vaxt və kimin məsuliyyəti altında aparılacaq?
- Mühafizə prinsipləri nələrdir?

Qeyd edək ki uzun müddət respublikamızda kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəifliyi, əksəriyyətinin binalarının yarasız və qəza vəziyyətində olması, xidmət və kompleksləşdirmə işinin lazımı səviyyədə olmaması, kadrların peşə hazırlığının aşağı olması, kitabxana işinə dair ədəbiyyatın və dövrü nəşrlərin kifayət qədər çap etdirilməməsi, beynəlxalq əlaqələrin zəifliyi bu sahənin inkişafına maneçilik törədən əsas amillərdən olmuşdur. Bütün bunlar isə öz növbəsində ölkə əhalisinin informasiya təminatı sistemində ciddi problemlər yaratmışdır. Bu problemlər öz həllini "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın qəbulundan sonra tapmağa başlamışdır. Belə ki, proqram kitabxana-informasiya sahəsində mövcud problemlərin sistemli həllinə yönəldilmişdir. Proqramda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də məhz kitabxana fondlarının müasir kompleksləşdirmə mexanizminin yaradılması, inkişafı və müasir informasiya daşıyıcıları ilə təmin edilməsi, kitabxanalarda fondların kompleksləşdirilməsinə dair monitorinqlərin keçirilməsi, oxuculara verilən ədəbiyyatın tematik-tipoloji uqutunun təşkilı, fəal və qeyri-fəal istifadə edilən nəşrlərin müəyyənəldirilməsi, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə yönəldilmiş sorğuların keçirilməsi və əldə edilmiş nəticələr əsasında fondların kompleksləşdirilməsi olmuşdur.

Bir şeyi xüsusiə vurğulamaq yerinə düşər ki, hazırda respublikamızda kitabxana fondlarının müasir oxucu tələbatlarına cavab verəcək səviyyədə kompleksləşdirilməsi istiqamətində çox mühüm işlər həyata keçirilməkdədir. Lakin mükəmməl kitabxana fondun kompleksləşdirilmə siyasətinin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş, 3 hissədə dərslik: I hissə (nəzəri əsaslar) B.: BDU, 2001
2. Aqcalı İ., Kaya S. Bilgi merkezleri için veri tabanı seçim kriterleri ve kullanımı / Bilgi Dünyası, 2006. № 6(1). s. 78-88.

3. Allison D., Beth M. Swanson. *Database selection: One size does not fit all // College & Research Libraries*, 2000. № 61(1), s.56-63.
4. Atılğan, D. "Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi"// *Türk Kütüphaneciliği*, 1995. 9(1), s. 10-20.
5. Atılğan, D., Yalçın, Y. *Elektronik Kaynakların Seçimi ve Değerlendirilmesi//Türk Kütüphaneciliği*, 2009. 23(4), s.769-802.
6. Guenther, K. Making smart licensing decision. *Computers in Libraries*, 2000. 20(6), s.58-60.
7. Hastings. S. K. Selection and evaluation of networked information resources// *The acquisition librarians.*, 1998. 10(20), s. 109-122.
8. Johnson, P. Collection development policies: a cunning plan/Technicalities. 1994., 6(14), s. 3-6.
9. Johnson, P. *Fundamentals of Collection Development and Management// American Library Association*, Chicago, IL. 2009.
10. Kovacs, D.K. Collection development in cyberspace: building an electronic library collection. *Library Hi Tech*. 2000. 18(4), 335-359.
11. Olcay, E. *Elektronik Bilgi Kaynakları Ve Derme Geliştirme Politikaları, III. Türkiye'de İnternet Konferansı*, 1997. ODTÜ, Ankara, Kasım.
12. Salman, P. *Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi ve değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara)*. 2002.
13. The ALA Glossary of Library and Information Science. *Heartstill Young* vd. Chicago: *American Library Association*, 1983. 2nd ed.

ПОЛИТИКА КОМПЛЕКТОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫМИ РЕСУРСАМИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ

МАМЕДОВА С.И.

РЕЗЮМЕ

В статье выделены элементы, которые следует учитывать при комплектовании библиотечных фондов с электронными ресурсами. В то же время, политика комплектования электронных ресурсов широко анализируется.

Ключевые слова: Библиотечный фонд, электронные ресурсы, комплектования, политика комплектования

POLICY OF COMPLETION WITH ELECTRONIC RESOURCES AS A MAIN FACTOR IN THE FORMATION OF LIBRARY FUNDS

MAMMADOVA S.I.

SUMMARY

The article describes the features that should be considered in the process of replenishing library funds with electronic resources. At the same time, the policy of complementing electronic resources is widely commented.

Keywords: Funds, electronic resources, packing, packing policy

MÜNDƏRİCAT

Tahirov K.M.	Azərbaycan kitabxanaşünaslığının patriarxı, Azərbaycanın "baş kitabxanaçısı"	7
Elçin Əhmədov	Ölümüzüzlük zərfində	12
Eldəniz Məmmədov	Azərbaycan kitabxanaşünaslığının banisi və uğuru - professor Abuzər Alı oğlu Xələfov	16
Azad Qurbanov	Elektron təhsil sistemlərinin əsas xüsusiyyətləri	23
Almaz Ülvə Binnatova	Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin yeni epoxası (<i>elmi-innovativ kontekstdə elektron kitabxanaçılıq məsələləri</i>)	33
Kunanets N.E., Lypak Q.I., Veretennikova N. V.	Bölgənin sosial yaddaş institutları və məlumat mənbələrinin konsolidasiyası	41
Kazimi Pərviz	Dil və əlifbanın sosial mədəni kommunikasiyada tarixi rolu	54
Rjeuskiy E.V., Kunanets N. E., Pasiçnik V. V.	Kitabxanaların fəaliyyətində "informasiya məhsulları" modeli sosial-kommunikasiya institutları kimi	64
Gülər Demir, Ayşenur Güneş	Bilgi okuryazarlığı becerilərinin geliştirilməsində kütüphanələrin rolu: kuramsal bir dəyərləndirmə	72
Kəmalə Məmmədova	Pandemiya dövründə kitabxanaların marketing siyasəti	89
Quliyev Oruc	Kitabxanaların sosial şəbəkələrdə fəaliyyəti və innovasiyalar	95
İsmaylova Ə.İ.	Sosial mediada kitabxana səhifələrinin vacib atributları	101
İlker Çakmakçaya, Ersoy Soydan	Xəlf kitabxanaları mədəniyyətlərarası ünsiyyət məkanı kimi	106
Daşqın Məhəmmədli	Dünya kitabxana təsnifatlarının bəzi nəzəri və təcrübə məsələləri	122
Məmmədova S.İ.	Elektron resurslarla kompaktlaşma siyasəti kitabxana fondlarının formalaşmasının əsas amili kimi	130

СОДЕРЖАНИЕ

Тахиров К.М.	Патриарх Азербайджанского библиотекостроения, «Главный библиотекарь» Азербайджана	7
Ахмедов Э.Ю.	На пик бессмертия	12
Мамедов Э.Э.	Основатель и успех библиотекостроения Азербайджана - профессор Абузар Алы оглы Халафов	16
Курбанов А.И.	Основные особенности систем электронного образования	23
Алмаз Ульяна Биннатова	Новая эпоха библиотекостроения в Азербайджане (<i>проблемы электронного библиотечного дела в научно-инновационном контексте</i>)	33
Кунаец Н.Э., Лыпак Г.И., Веретеникова Н.В.	Консолидация информационных ресурсов учреждений социальной памяти региона	41
Казими П.Ф.	Историческая роль языка и алфавита в социально-культурной коммуникации	54
Ржеусский А.В., Кунаец Н.Э., Пасичник В.В.	Модель "информационные вратари" в работе библиотек как социокоммуникационных институтов	64
Гулера Демир, Айсенур Гунеш	Роль библиотек в развитии навыков информационной грамотности: теоретическая оценка	72
Мамедова К.А.	Маркетинговая политика библиотек в период пандемии	89
Кулиев О.И.	Библиотечная деятельность и инновации в социальных сетях	95
Исмаилова А.И.	Важные атрибуты страниц библиотек в социальных медиа	101
Илкер Чакмаккая, Эрсой Соьдан	Публичные библиотеки как межкультурное коммуникационное пространство	106
Магомедли Д.Г.	Некоторые теоретические и практические вопросы мировой библиотечной классификации	122
Мамедова С.И.	Политика комплектования электронными ресурсами как основной фактор формирования библиотечных фондов	130

CONTENTS

Tahirov K.M.	Patriarch of the Azerbaijan library science "Chief Librarian" of Azerbaijan	7
Akhmedov E.Y.	At the peak of immortality	12
Mammadov E. E.	Founder and success of Azerbaijan Library Science - professor Abuzar Aly oglu Khalafov	16
Gurbanov A.I.	Main features of electronic education systems	23
Almaz Ulvi Binnatova	New epoch of library studies in Azerbaijan (digital librarianship issues in the scientific-innovative context)	33
Kunanets N. E., Lypak H.I., Veretennikova N.V	Consolidation of information resources of social memory institutions in the region	41
Kazımi P.F.	Historical role of language and alphabet in social-cultural communication	54
Rzheuskiy A.V., Kunanets N.E., Pasichnyk V.V.	Model "information gatekeepers" in the work of libraries as socio-communication institutions	64
Guler Demir, Aysenur Gunes	The role of libraries in developing information literacy skills: a theoretical assessment	72
Mammadova K.A.	Library marketing policy during pandemic Azerbaijani schools	89
Quliev O. I.	Library activities and innovations in social networks	95
Ismayilova A.I.	Important attributes of library pages on social media	101
İlker Cakmakçaya, Ersoy Soydan	Public libraries as an intercultural communication space	106
Mahammadli D.H.	Some theoretical and practical questions of the world library classification	122
Mammadova S.I.	Policy of completion with electronic resources as a main factor in the formation of library funds	130

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

"Kitabxanaşünaslıq və informasiya" elmi-nəzəri və praktik jurnalının redaksiyasına təqdim edilən elmi məqalələr göstərilən qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

- 1) *Format – A4; Sətirlərarası interval – 1,0; Yuxarıdan 2,5 sm; Aşağıdan 2,5 sm; Soldan 3,5 sm; Sağdan 1,5 sm. Məqalələrin həcmi 1 çap vərəqindən artıq olmamalıdır.*
- 2) *Şrift dəsti: Azərbaycan dilində – Times New Roman İngilis dilində – Times New Roman Rus – Times New Roman Şriftlərin ölçüsü 12 (Word 2003).*
- 3) *Hər bir elmi məqalənin ingilis və rus dillərində xülasələri olmalı, burada məqalənin ingilis və rus dillərində adı da öz əksini tapmalıdır.*
- 4) *Elmi məqalələr və xülasələr kompüterdə çap olunmuş şəkildə diskə birlikdə təqdim olunmalıdır. Disklər geri qaytarılır.*
- 5) *Müəllif haqqında aydın məlumat verilməli, ad, ata adı, soyad açıq yazılmalı, işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin adı tam şəkildə yazılmalıdır.*
- 6) *Hər bir elmi məqaləyə 2 mütəxəssis rəy verməlidir.*

Nəşriyyat redaktoru:
Türkan Orucova

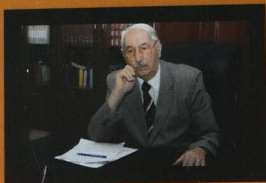
Kompüter tərtibatı və dizayn:
Elnarə Qurbanova

Jurnal Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135. 16.03.2010.

Jurnal "Mütercim"
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzində
çap olunmuşdur.

Yığılmağa verilmişdir: 02.03.2020.
Çapa imzalanmışdır: 20.05.2020.
Formatı 70x100%
Həcmi 8,75 ç.v.

Az 1073, Bakı, Zəhid Xəlilov küç.23
596 21 44; 497 06 25; (055)715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az

NEKROLOQ

"Azərbaycanın təhsil ictimaiyyətinə ağır itki üz vermişdir. Azərbaycanda kitabxana işi üzrə tanınmış tədqiqatçı, Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüddüsi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzar Ali oğlu Xələfov 2020-ci il aprelin 27-də ömrünün 89-cu ilində vəfat etmişdir.

Abuzar Xələfov 1931-ci il dekabr ayının 25-də Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalındakı Cil kəndində anadan olmuşdur. O, Göyçə mahalının Toxluca kəndində orta məktəbi bitirdikdən sonra 1950-1955-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsində ali təhsil almışdır.

Əmək fəaliyyətinə 1955-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetində başlayan Abuzar Xələfov bütün sonrakı taleyini bu təhsil ocağı ilə bağlayaraq, burada müəllim, baş müəllim, dosent və professor vəzifələrində çalışmışdır. O, 1961-ci ildə Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi mövzusunda namizədlik və 1975-ci ildə doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişdir. Respublikamızda ali təhsilli kitabxanaçı-bibliograf və kitabxanaçı kadrların hazırlığını həyata keçirən fakültənin yaradılmasında Abuzar Xələfovun əvəzsiz xidmətləri vardır. Abuzar Xələfovun fəal iştirakı ilə 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq şöbəsi müstəqil fakültəyə çevrilmiş və o, fakültənin ilk dekanı seçilmişdir. Abuzar Xələfov 1962-1970-ci və 1980-1995-ci illərdə həmin fakültənin dekanı, eyni zamanda, 1963-cü ildən 2016-cı ilədək uzun dövr ərzində universitetin kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

Azərbaycanda kitab və kitabxana mədəniyyətinin təşəkkül və inkişaf yolu professor Abuzar Xələfovun kitabxana-informasiya fəaliyyəti üçün elmi-təcrübə əhəmiyyətə malik tədqiqatlarında başlıca yer tutmuşdur. Alim ölkəmizdə kitabxana işi quruculuğunun müxtəlif problemlərindən bəhs edən çoxsaylı araşdırmaları ilə bu sahənin elmi əsaslar üzərində qurulmasında mühüm rol oynamışdır. Onun kitabxanaşünaslıq sahələrinin formalaşması, həmçinin geniş profilli kitabxana işçilərinin hazırlanması ilə bağlı fikir və mülahizələri bu istiqamətdə məsələlərin optimal həllinə töhfə olmuşdur.

Abuzar Xələfov kitabxana işinin tarixinə, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi və metodikasına dair 500-ə yaxın əsər, o cümlədən monoqrafiyaların, dərslik və dərs vəsaitlərinin müəllifi idi. O, yüksək hazırlıqlı mütəxəssislərin yetişdirilməsi işinə xüsusi diqqət göstərirdi. Kitabxanaçılıq və bibliografiyaşünaslıq istiqamətləri üzrə respublikada formalaşmış kadrların əksəriyyəti onun yetirmələridir.

Professor Abuzar Xələfovun zəngin pedaqoji-elmi fəaliyyəti layiqincə qiymətləndirilmişdir. O, "Əməkdar mədəniyyət işçisi" və "Əməkdar elm xadimi" fəxri adlarına layiq görülmüş, müstəqil Azərbaycan Respublikasının ali mükafatlarından olan "Şərəf" və "Şöhrət" ordenləri ilə təltif edilmişdir.

Nüfuzlu pedaqog və alim, səmimi insan Abuzar Ali oğlu Xələfovun xatirəsi onu tanıyanların qəlbində həmişə yaşayacaqdır.

Allah rəhmət eləsin!"

İlham Əliyev
Mehriban Əliyeva
Əli Əsədov
Səhibə Qafarova
Səmir Nuriyev
Eldar Əzizov
Fərah Əliyeva
Ceyhun Bayramov
Elçin Babayev
Anar İsgəndarov
İzzət Rüstamov
Kərim Təhirov

